

De klepel van de klok

Deskundig advies voor koren, groepen en bands

Hoe? Wat? Waarom? Waar?

Met aanvullingen voor kinderkoren, tiengroepen, gemengde koren en seniorkoren

Eerste druk, 1999

ISBN: 90 239 9019 6

Alle rechten voorbehouden.

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt
door middel van druk, fotokopie, microfilm, of op welke wijze ook,
zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

© Continental Sound/Christian Artists
Postbus 81065
3009 GB Rotterdam
www.continentalsound.org
info@continentalsound.org
tel.010-4212592

Redactie: Leen La Rivière
 Editing: Rob de Jong

Met tekstbijdragen van: Nellie Bolhuis, Henk Heykoop, Rob de Jong, Heidi Koning, Marcel Koning, Auke Mak, Charles Reese, Harold Schonewille, Erna Springer, Koos Vis, Cees van Vugt, Maarten Wassink, e.a

Omslagfoto: Leen La Rivière
 Corrector: Clara Sies
 Tekstverwerking: Christa Scheepbouwer en Nancy La Rivière
 Tekstverwerking & lay-out: Rob de Jong en W.A. La Rivière

Uitgegeven door: Continental Sound/Christian Artists, Rotterdam.
 In samenwerking met CAMM, Continental Ministries, Interart en de CNV-kunstenbond.

Inhoud

5	Voorwoord	
6	De medewerkers aan dit boek	
A - inleidend		
8	Hoofdstuk 1	Waarom een koor of groep?
10	Hoofdstuk 2	Diversiteit
B - waarom?		
14	Hoofdstuk 3	Functies
C - organisatorisch		
20	Hoofdstuk 4	Leiding: structuur en bestuur
25	Hoofdstuk 5	Mission statement
26	Hoofdstuk 6	Motivatie
31	Hoofdstuk 7	Vergadertechniek
36	Hoofdstuk 8	Tijdige vernieuwing
37	Hoofdstuk 9	Juridische zaken
41	Hoofdstuk 10	Positie en functie van de dirigent of muzikaal leider
43	Hoofdstuk 11	Relatie of separatie t.a.v. kerk of gemeente
45	Hoofdstuk 12	Samenwerking
46	Hoofdstuk 13	Organiseren en P.R.
47	Hoofdstuk 14	Concepten
48	Hoofdstuk 15	Repertoirekeus
D - praktijk		
52	Hoofdstuk 16	Structuur van de repetitie
55	Hoofdstuk 17	Zin en onzin van gebed, Bijbelstudie, e.d.
56	Hoofdstuk 18	Zangtechniek en warming ups
62	Hoofdstuk 19	Manieren van instuderen
65	Hoofdstuk 20	Choreografie
70	Hoofdstuk 21	Positie en productie
72	Hoofdstuk 22	Geluid en geluidsversterking
80	Hoofdstuk 23	Licht
82	Hoofdstuk 24	Band en tracks
84	Hoofdstuk 25	Spoken in het openbaar
E - uitgelicht		
88	Hoofdstuk 26	Kinderkoren
98	Hoofdstuk 27	Tienerkoren
101	Hoofdstuk 28	Gemengd koor
102	Hoofdstuk 29	Seniorkoren
F - overig		
105	Hoofdstuk 30	CD's
106	Hoofdstuk 31	Doe mee met de Continentals
107	Hoofdstuk 32	Fondsenwerving en sponsors
G - nuttig		
109	Hoofdstuk 33	Stuit u aan
111	Hoofdstuk 34	Aanbevolen literatuur
113	Hoofdstuk 35	Consultants
114	Hoofdstuk 36	Belangrijke adressen
117	Uit het archief	
118	Aantekeningen	

Voorwoord

Muziek is voor de persoonlijke ontwikkeling, voor de gemeenschap, voor de kerk en voor de communicatie, van een uitermate groot belang!

Dan is het vaak pijnlijk om te zien, dat zoveel koren en praisegroepen ontstaan en na ca. vijf jaar ter ziele zijn, waarbij de initiatiefnemers en vele deelnemers teleurgesteld of gefrustreerd achterblijven. En haalt men de vijf jaar, dan is er een stevige crisis rond het negende jaar. En overleef je dat als groep, dan is er een andere crisis zo rond het veertiende of achttiende jaar. Het zal duidelijk zijn, dat er niet zoveel jongerenkoren, gospelgroepen en praisegroepen hun vijftienvigjarige jubileum zullen vieren!

Al deze crisissituaties hebben wijzelf ook doorgemaakt. Toch bestaan de Continentals nu al meer dan vijfendertig jaar en Continental Sound dertig jaar. Als je alle problemen analyseert, blijken alle situaties oplosbaar te zijn, mits je maar weet, wat te doen.

In dit boek leggen wij uit hoe je een jongerenkoor of praisegroep zo optimaal mogelijk opzet en hoe deze set-up geestelijk, muzikaal en sociaal een enorme impact kan hebben. Deze kennis van zaken zal niet alle problemen kunnen voorkomen, maar je wel helpen de juiste weg te bewandelen, zodat het jongerenkoor, gospelkoor of de praisegroep een lang leven beschoren is en voor velen tot zegen zal zijn.

Leen La Rivière

De medewerkers aan dit boek

- Nellie Bolhuis: Vakmatig dirigente o.a. van kinderkoren, een jeugdkoor, een projectkoor voor klassieke muziek en Young Continentals. Is docente piano en orgel.
- Henk Heykoop: Bijna 40 jaar actief in de muziek o.a. als directeur van een muziekschool, Gehrelsvereniging en de CAMM (secretaris).
- Rob de Jong: Dirigent van het nationale gospelkoor Discipel en de Continental Kids. Docent Muzikale Vaardigheden ABM/OMB aan het Conservatorium van Alkmaar.
- Heidi Koning: Geeft les aan de Continentals voor warming ups en zangtechniek. Was vele jaren op toernee.
- Marcel Koning: Dirigent van Young Continentals, nationale gospelkoor Discipel, het Continental Orkest, leidt diverse plaatselijke koren.
- Auke Mak: Hoofd geluidtechnicus voor alle Continentalgroepen in Europa.
- Huub Petersen: Hoofd lichttechnicus voor alle Continentalgroepen in Europa.
- Charles Reese: Studeerde muziek aan het Tilburgs conservatorium. Soleerde o.a. met werken van Mozart en Haydn. Studeerde koordirectie in Den Bosch en Den Haag en volgde cursussen van de SNK. Dirigent van o.a. seniorkoren.
- Leen La Rivière: Sinds 1969 actief in muziek en kunst. Oprichter van Continental Sound, de Euro-Continental, de CNV-kunstenbond, Discipel, etc. Schrijver van ca. 15 boeken over kunsten en cultuur; spreker, docent, consultant, etc.
- Harold Schonewille: Werkte 3 jaar op het Continental kantoor als leider van de trainingen; docent en dirigent.
- Erna Springer: Sinds 1995 als choreografe betrokken bij Young Continentals en Continentals. Ze studeerde dans en doet instructie.
- Koos Vis: Sinds 1975 actief voor Continental Sound. o.a. bij de Continentals, Discipel, het Christian Artists Seminar. Adviseur van het bestuur. Van beroep: organisatieadviseur en instructeur van het bankwezen.
- Cees van Vugt: Is actief in de muziekindustrie.
- Maarten Wassink: Werkt al 10 jaar voor de Continentals. Specialisatie is productie; dirigent en consultant.

Hoofdstuk 1 - Waarom een koor of groep?

Door de bele geschiedenis heen zijn er deskundigen geweest, die gewezen hebben op het belang je musisch te ontwikkelen. Zelfs de Griekse filosoof Plato noemde dat al! Zowel het Oude Testament als het Nieuwe Testament in de Bijbel, de kerkvaders, pedagogen, filosofen, allen noemen het belang en het nut.

De volgende hoofdgebieden worden genoemd;

Persoonlijk nut

Je persoonlijke ontwikkeling is van groot belang. Je talent moet niet blijven slapen. Een ontwikkeld talent stimuleert je persoonlijkheid en je karakter.

Geestelijk nut

De kerkvaders Christosomus en Augustinus zeiden: 'Zingen is twee keer bidden.'

Het Oude en het Nieuwe Testament vertellen duidelijk hoe belangrijk het loffer (dus zang/muziek) is binnen de dienst aan God.

Maar ook zorgt de zang voor een samenbindende functie en voor een gemeenschappelijke beleving. Tevens bouwt het je persoonlijk op.

Sociaal nut

Een mens kan alleen maar mens zijn in de ontmoeting met anderen. Een koor of groep zorgt voor het zo belangrijke sociale weefsel, waardoor mensen elkaar kunnen ontmoeten en we elkaar leren motiveren en stimuleren. In een veilige en positieve omgeving leren we 'samen-leven' en vrienden zijn. In deze omgeving worden normen en waarden overgedragen en 'houdt het velen van de straat'.

Vernieuwing

Een mens heeft altijd behoefte aan nieuwe impulsen en uitdagingen. Mens-zijn betekent ook steeds je grenzen proberen te verleggen; je wilt iets nieuws leren. Op een koor is die vernieuwing aanwezig: artistiek, geestelijk en sociaal.

Ontspanning

De mens is ook een spelende mens. We hebben een natuurlijke behoefte aan plezier, ontspanning en entertainment. Ook dat levert de groep of het koor.

Toen Continental Sound in 1969 begon met de eerste concerten van de Continentals bestond er praktisch geen jongerenkoor en zeker geen gospelkoor of praisegroep. Voor talloze kerken en gemeenten

zijn de Continentals, Young Continentals, Discipel en de Continental Encores pilot-ideeën geweest, die breed navolging hebben gekregen.

Nu zijn door het hele land ca. 1000 jongerenkoren, gospelkoren en praisegroepen actief, die op deze wijze al ca. 50.000 jongeren/personen samenbinden en transformeren in een positieve richting. Bijna iedere maand wordt er ergens een nieuw jongerenkoor opgericht!

Dit boek zal er toe bijdragen dat ze blijven bestaan en hun belangrijke functie blijven vervullen.

Gezien het aangetoonde belang zouden wij als target willen stellen: iedere kerk of gemeente zou een jongerenkoor, gospelkoor of praisegroep moeten opzetten.

Hoofdstuk 2 - Diversiteit

Geschiedenis - In het boek 'FINALE, Bijbelse visie op muziek' staat op blz. 100 een hoofdstuk over de geschiedenis: hoe kwam alles tot stand?

De oorsprong van de gospelmuziek vinden we terug in opwekkingen onder neger-slaven in de negentiende eeuw, die blanke (anglicaanse) kerkmuziek gebruikten in veel ritmischer patronen en responsoriaal: voor- en antwoordzang (zie bijvoorbeeld de films 'Bluesbrothers' en 'Sister Act'). Dat meeslepende patroon is er nog steeds in de negerkerken.

Gospels zijn dan blijer van karakter en hebben als onderwerp het evangelie uit het Nieuwe Testament en de eigen geloofservaring. Spirituals zijn veel droeviger en gaan vaak over onderwerpen uit het Oude Testament.

Deze muziekstijlen kregen ook plek in het gewone leven: de gospel gaf geboorte aan de soul en de spiritueel gaf geboorte aan de blues.

Pas in de vijftiger jaren van de twintigste eeuw begonnen blanke kerken in de USA wat ritmischer te zingen. Gospelsongs waren voor hen liederen die gemakkelijk in het gehoor lagen: een erfenis van de opwekkingen onder blanken aan het eind van de negentiende eeuw.

Onder invloed van de 'Jesus Revolution' in de zestiger jaren ging men meer stijlen gebruiken om God te loven en om d.m.v. muziek te getuigen. Onder invloed van diverse rondreizende (blanke) groepen ging men in de blanke kerken steeds meer deze ritmische muziekstijlen accepteren.

Dit maakte het ontstaan van de Continentals mogelijk, halverwege de zestiger jaren. De Continentals kwamen in 1969 naar Europa en begonnen daar hun baanbrekende werk. Toen dat eenmaal was geaccepteerd door de kerken, konden in hun kielzog vele andere stijlen en ideeën toegepast worden, met als resultaat het hele bonte gebeuren van nu.

Gospel in engere zin: is nog steeds de blackgospel van bijvoorbeeld Mahalia Jackson of meer eigentijds van Bebe & Cece Winans.

Gospel in bredere zin is iedere stijl die het evangelie of geloofservaringen tot onderwerp heeft. Dat kan dus ook in pop, rock, folk, country, jazz, house, etc.

Jongerenkoor

Dit koor bestaat dus uit jongeren. Hiervoor neemt men meestal als leeftijdsgrenzen 16 tot 30 jaar.

- Een jongerenkoor kan allerlei soorten repertoire hebben: beatmuziek, de muziek van de Continentals, praisemuziek, het Liedboek voor de Kerken, gregoriaans, etc.
- Jongerenkoren zijn vaak nauw verbonden aan één kerk of gemeente en hebben dan meestal een duidelijke liturgische betrokkenheid.

- Een interkerkelijk jongerenkoor is oecumenisch, staat los van één bepaald kerkgenootschap. Deze koorsoort is minder liturgisch gericht en meer op concerten gericht (ca. tien per jaar).
- De omvang van een jongerenkoor varieert van 12 tot 100 leden.

Gospelkoor

Een gospelkoor verschilt van een jongerenkoor door de instelling, die vlotter is. Zo is er vaak meer aandacht voor kleding en choreografie.

- Het repertoire is een stuk evangeliserender gericht. Dit kan zijn à la The Continentals of zoals het Oslo Gospel Choir.
- Leeftijdsgrenzen: 16 tot 60 jaar; er bestaan namelijk diverse soorten gospelkoren. In de zeventiger en tachtiger jaren zijn alleen jongeren lid. In de negentiger jaren blijken de jongeren van toen te zijn blijven hangen en kiezen ook ouderen voor de werkwijze en het repertoire van de gospelkoren.
- Een gospelkoor is zelden aan één kerk gebonden.
- Deze koorsoort is sterk op optredens gericht (ca. 25 per jaar).
- Omvang: 12 tot 60 leden. Daarboven blijkt het vaak te log te worden en geeft het een verlies van het zo kenmerkende dynamische element.

Praisegroep

De eerste praisegroep was eigenlijk Shehinah, die in 1974 naar Nederland kwam en ook een groep dansers meenam.

De praisegroep is erop gebaseerd om met name de zang van de samenkomst of kerkdienst te ondersteunen. Deze opzet is ontstaan in de evangelische gemeenten om snel en makkelijk een nieuw lied aan te leren.

- Criteria om mee te doen zijn:
 - * Het hebben van een goed muzikaal gehoor
 - * Het zuiver kunnen zingen
 - * Het hebben van ritmisch gevoel
- Alle leeftijden zijn toegestaan.
- Over het algemeen zingt men eenstemmig. Vaak doet iemand van deze groep tevens de zangleiding.
- Het repertoire komt over het algemeen uit de Opwekkingsbundel.
- Omvang: ca. 10 personen (m/v).
- Een praisegroep heeft geen dirigent, wel een zangleid(st)er. Deze is vaak te weinig geschoold. Hier ligt dan ook vaak een hele uitdaging voor verbetering.

Praisekoor

Het kan voorkomen dat er zo veel enthousiasme ontstaat binnen een (evangelische) gemeente voor de praisegroep, dat deze zich uitbreidt. Dan wordt het eigenlijk een koor. Al snel blijkt dat men iets meerstemmig wil zingen en dat de vakkennis van de zangleid(st)er onvoldoende is, waarmee de behoefte aan

een goede dirigent groeit.

- Het repertoire blijft overwegend uit de Opwekkingsbundel komen.

Andere koren

Uiteraard zijn er ook andere soorten koren en groepen:

- kinderkoren
- tienerkoren
- gemengde koren
- mannenkoren
- vrouwenkoren
- seniorkoren.

Bovendien zijn er per koorsoort ook verschillen in (instrumentale) begeleiding te noemen. We nemen ze in dit boek onder de loep.

Iedere koorsoort wordt in een apart hoofdstuk besproken.

waarom?

Hoofdstuk 3 - Functies

Welke functies heeft een koor? Voor de één is het niet meer dan een avondje uit naar de repetitie. Voor de ander is er een scala aan functies: van geestelijke groei tot sociale contacten, van persoonlijke groei tot door te bieden entertainment. Alle functies die een goed koor heeft worden besproken.

3.1. Bijbelse functie

Een christelijk koor moet zijn 'c' in ere houden! Die 'c' is de basis en de voedingsbodem. Die 'c' zorgt ook voor een belangrijke gemeenschappelijkheid: het is een sterke samenbindende functie! Dus hoe moet dat nu met die 'c'?

Het Bijbels fundament is uitgebreid beschreven in het boek *'FINALE, Bijbelse visie op muziek'*.

Het geeft een compleet overzicht vanuit het Oude én Nieuwe Testament. Alle relevante Bijbelverzen vind je hierin volledig toegelicht.

Als leidraad dienen de Leviëten, die hun zang en muziek voor God, het loffer, als roeping hadden. Het boek laat je het hele functioneren zien van de Leviëten en legt je uit, wat dat voor de (gospel)zangers van vandaag betekent.

Een ander belangrijk boekje is *'MUSIC & REVIVALS'*. Dit boekje laat zien dat muziek en opwekking in de hele geschiedenis nauw verbonden zijn.

Fundament

Wil het koor goed functioneren, dan zal er een gedegen Bijbels fundament gelegd moeten worden. En dat gaat niet vanzelf.

De volgende suggesties hebben bewezen een zeer positieve uitwerking te hebben.

1. Het openen van de repetitie met gebed.
2. Het afsluiten van de repetitie met gebed.
3. Na de opening:
 - Het lezen van een stukje uit de Bijbel met daarbij een korte, bemoedigende toelichting.
 - Of het lezen van een overdenking uit een ander boekje. Bijvoorbeeld een hoofdstuk uit het boek *'FINALE'*, een gedichtenbundel van Nel Benschop, A.F. Troost, e.d., uit een boekje van Corrie ten Boom, het *'Gebedenboek'* van Toon Hermans of uit een Bijbels dagboek. Ook kun je het Bijbelstudieboek van de Continentals gebruiken: *'OP WEG, bijbelstudies over discipelschap'*.
4. Het behandelen van ieder nieuw lied. Waar gaat het over, waar lees je in de Bijbel over dit thema of deze inhoud? Een Bijbelstudiecommissie van het koor kan hierin een goede dienst

bewijzen.

5. Hoedt u voor fanatieke toestanden, het verscheurt je groepsproces en je eenheid. Dat betekent dat:
 - gebed belangrijk is, maar dat we ons niet vast moeten graven in de vorm van gebed: alle vormen zijn net zo wezenlijk.
 - een integer leven met God belangrijk is, maar de vorm niet.
 - de zekerheid van het heil en verzoening belangrijk is, maar de vorm van wedergeboorte en bekering niet.
 - doop van belang is, maar de vorm van de doop niet;
 - het werk en de vrucht van de Heilige Geest in ons van belang is, maar niet de vorm c.q. uitingen en uitingvormen.
 - de verwachting van Jezus' wederkomst van belang is, maar niet het 'wanneer'.Wat we hier weergeven is datgene wat alle gelovigen bindt en niet datgene wat ons scheidt. Leer respect te hebben voor andere meningen! Respecteer historische ontwikkelingen. Die kerkelijke verschillen kan men beter accepteren dan ontkennen. Zorg dat iedereen zich welkom voelt!
6. Wil je je verder oriënteren? Dan is dit een zinnig boek: *'HET KONINKRIJK VAN DAADKRACHT'*, dat gaat over de boodschap en inhoud van het Evangelie. Deel twee, *'HET KONINKRIJK EN ZIJN GERECHTIGHEID'* gaat over de praktische consequenties. Ook een goed hulpmiddel is het boek *'Op Weg'*, met bijbelstudies over discipelschap.
7. Delegeer: zoek ca. 3 personen die de punten 1 tot en met 4 voorbereiden en anderen erbij kunnen inschakelen.

Functie

Zoals al eerder genoemd is de functie van het koor of de groep te vergelijken met de Leviëten.

Het loffer was niet zomaar 'wat zingen'. Heel belangrijk zijn de aanwijzingen hoe David het een en ander opnieuw instelde.

Van deze Leviëten is het volgende bekend (zie het boek *'FINALE'*):

- Ze bezaten een grote motivatie.
- Ze bezaten een grote toewijding.
- Ze toonden een enorme inzet.
- Ze zorgden voor een gedegen voorbereiding.
- Ze leverden kwaliteit.
- Niet iedereen kon meedoen.
- Hun activiteiten waren gebaseerd op een grote geestelijke diepgang, c.q. duidelijke overtuiging.
- Hun activiteiten waren profetisch geladen.
- Zij hadden oog voor het detail.
- Zij droegen zorg voor een goede afstemming en inbedding in het geheel van de dienst aan God.
- Zij hechten waarde aan training en oefening.

- Ze waren punctueel.
- Zijzelf en hun activiteiten waren door God gewild.

In bijna ieder hoofdstuk van de Bijbel vind je wel een tekst die over muziek, lofprijzing, enz. gaat. Uit alles blijkt hoe belangrijk God ons loffer vindt. Ook in de nieuwe hemel en nieuwe aarde en in het nieuwe Jeruzalem is er een duidelijke plek voor het loffer.

Een heel specifiek boek over lofprijzing is 'WORSHIP' geschreven door Graham Kendrick.

Maar: hoedt u ook bij lofprijzing voor eenzijdigheid. Ook Kendrick stelt, dat 'worship' niet alleen ons zingen is, maar zeker onze levensstijl. Zie ook het boek *'IN SPIRIT AND TRUTH'*.

Met andere woorden: laten wij niet de fout maken van de Leviet in het verhaal van de barmhartige Samaritaan! Deze Leviet had alles voor elkaar, maar ging aan de nood van zijn medemens voorbij en had geen betrokkenheid. Zijn 'worship' was geen levensstijl.

3.2. Persoonlijk nut

Wat heb je er nu zelf eigenlijk aan om op een koor/groep te gaan? Is het zomaar een bevlieging, tijdverdrijf of hobby?

Allereerst willen wij aan de orde stellen dat ieder mens gaven en talenten gekregen heeft. Ook al gaat de gelijkenis van de talenten over geld, het is nog steeds de bedoeling dat wij onze gaven en mogelijkheden ontwikkelen! Zo heeft God dit bedoeld (zie o.a. de boeken *'KUNSTIG EN KONINKLIJK'* en *'HET KONINKRIJK VAN DAADKRACHT'*).

- Er is dus een Bijbelse reden om je te ontwikkelen: het brengt eer aan God.
- De voortbrengselen van onze ontwikkeling zijn een doorlopend loffer. Dat is van zo'n belang dat al deze voortbrengselen van zang, muziek, kunst en dans een plek zullen hebben in het hemelse Jeruzalem. Het heeft dus eeuwigheidswaarde.
- Jezelf ontwikkelen geeft vorming, versterkt het karakter en versterkt je identiteit. Met andere woorden: 'Je wordt nog meer, wie je bent.'
- Jezelf ontwikkelen geeft plezier en is een genotservaring.
- Jezelf ontwikkelen is een ontdekkingsstocht. Je leert om steeds je grenzen te verleggen en uitdagingen aan te gaan. Het bevordert creativiteit, inventiviteit, doorzettingsvermogen, inzet, geduld en coöperatie; het leert afhankelijkheid, samenwerking, onderling respect, etc.

Het is enorm wat je nut is, als je je gaven gaat ontwikkelen!

3.3. Sociale functie

Een koor of groep heeft ook een aantal belangrijke sociale functies. Dat nut wordt wel eens vergeten, helaas! We noemen hier een aantal van die functies:

- Binnen eenzelfde doelgerichtheid geeft het een relatie- c.q. kennissenkring.
- Er kunnen zich vriendschappen ontwikkelen.
- Het vormt ook in de plaatselijke gemeenschap de basis van het sociale weefsel: verenigingen

- zijn de kern van het maatschappelijk middenveld.
- Men leert bruggen van begrip te bouwen.
- Men leert om te gaan met andersdenkenden.
- Het is een slijpfunctie voor de diverse karakters; men werkt zo aan gemeenschapszin.
- Men leert om te gaan met afspraken, compromissen, samenleven, samen doelen stellen, samen iets realiseren en aanpassen.
- Men leert naar elkaar te luisteren, samen af te stemmen, en samen te werken. Een koor is namelijk geen verzameling van 'solisten'.
- Het leert je een eigen plek in het geheel te vinden.

Over dat interpersoonlijke 'slijpwerk' nog het volgende. Dat is een heel leerproces! Zeker als er de stress blijkt van optredens, cd-opnames, enz.

Hoe makkelijk ontstaan er niet stekeligheden? Als je dit laat doorwoekeren betekent dat het einde van je koor. Of wat te zeggen van naijver en jaloersheid? Hoe makkelijk ontstaat dat niet? Dit moet ieder in zijn eigen hart leren bestrijden, maar aan de andere kant moet het duidelijke gemeenschappelijke doel steeds opnieuw uitgelicht worden.

Op het moment dat koorleden in een competitiehouding tegenover elkaar komen te staan, is dat het einde van de groep. Het is van groot belang dat men dankbaar leert te zijn voor het talent van een ander. Men moet zich nooit aan de gevoelens van jaloersheid overgeven. Omdat we 'mensen' zijn, is dat een terrein waar we steeds de beslissing moeten nemen om de ander te steunen, het koor als groep te dienen en om niet jaloers te zijn, maar juist dankbaar voor een ander zijn talent, inzet, etc.

- Een koor of groep legt ook de basis voor allerlei bestuurlijke en democratische vaardigheden. Is het koor er voor jou of ben jij er voor het koor?
- Tevens geeft het koor veel gezelligheid: er kunnen heel wat verjaardagen en jubilea gevierd worden.
- En... hoevelen hebben hun levenspartner niet op het koor gevonden?

Het is belangrijk dat dirigent en bestuurders alert zijn op de sociale aspecten en groepsprocessen. Het is aan te bevelen om eens per jaar een feestje of uitstapje te organiseren, al dan niet met partners.

3.4. Vernieuwingsfunctie

In de vorige hoofdstukken zijn al enige elementen genoemd die bijdragen tot vernieuwing:

Geestelijke vernieuwing

Dit betreft de individuele koor- of groepsleden, maar ook de gemeente of kerk.

Voorwaarde hierbij is wel dat er regelmatig nieuw repertoire wordt ingestudeerd en uitgevoerd. Zolang je steeds hetzelfde blijft uitvoeren, zal het de glans van inspiratie en vernieuwing verliezen.

Artistieke en inhoudelijke vernieuwing

Een belangrijk vernieuwingsaspect vinden we op het artistieke en inhoudelijke vlak. Ook de muzikale vorm kan steeds vernieuwd worden. Dat is tot op heden te zien bij de Continentals en Discipel.

Sociale vernieuwing

Nieuwe leden moeten opgevangen en ingebed worden in het geheel. Het creëren van aanwas is een zeer belangrijk vernieuwingsaspect.

Beleidsvernieuwing

Ook op bestuurlijk gebied moet er doorstroming zijn. Dat is goed voor de continuïteit. Omdat er een constante cultuurverandering is moet het beleid steeds aangepast worden, zodat het koor temidden van alle veranderingen kan blijven functioneren.

3.5. Entertainmentfunctie

Denk bij dit woord nu niet direct aan allerlei Las Vegas-achtige toestanden. Er zijn twee kanten aan entertainment:

1. Het publiek/de luisteraar

Luisteren is ook visueel actief zijn. Een verkeerde beweging van een koorlid, een map die valt, de dirigent die aan zijn oor zit: het haalt de luisteraar direct uit zijn concentratie en vergalt zijn plezier. Het gehalte om te genieten blijkt dus van hele kleine details afhankelijk te zijn. Dit geldt net zo hard voor een praisegroep: er zijn gebaren die de betekenis versterken en die het tegenovergestelde doen! Men moet op eenheid van muziek, tekst en gebaar letten. Een goede kooruitvoering is een goed voorbereide en getimede show!

2. De uitvoerenden

Voor de uitvoerenden behoort een repetitie, optreden of kerkdienst ook ontspanning te zijn, plezier te geven en gezelligheid te bieden. Ga je er als dirigent constant met de knoet overheen en wordt de repetitie loodzwaar, dan is het fundamenteel mis (bij de leiding!). Met humor bereik je meer dan met venijn.

C

organisatorisch

Hoofdstuk 4 - Leiding: structuur en bestuur

Hoe begint het meestal? Een paar enthousiastelingen krijgen het idee een jongerenkoor, gospelgroep, of iets dergelijks op te zetten. Dus gaan ze werven, in de kerkbladen erover schrijven, rekruteren en ziedaar: na drie maanden is het er! Met groot enthousiasme wordt er begonnen. Het meest bandige koorlid speelt voorlopig voor dirigent of muzikaal leider.

Dat eerste jaar is er geen vuiltje aan de lucht. Alle problemen zijn oplosbaar: geen berg is te hoog, geen dal is te diep, want het enthousiasme is groot.

Het tweede jaar moet na de zomer opnieuw begonnen worden. De start is moeizaam! Hoe kan dat nu? Dit jaar blijken niet alle problemen even gemakkelijk oplosbaar te zijn.

Het derde jaar brengt vaak een paar wezenlijke conflicten. In de leiding is hevig verschil van inzicht over belangrijke zaken. Ook begint de oude harde kern de nieuwe aanwas te verwijten dat ze zich niet op dezelfde (fanatieke) wijze inzetten voor 'hun' koor als zij.

Het vierde jaar. De glans is eraf. Na de zomer komt niet iedereen terug. Er is teleurstelling. Sommige koorleden willen ook wel eens iets anders zingen dan wat de harde kern dicteert. Er ontstaat partijschap en stevige ruzie.

Het vijfde jaar. Conflicten komen tot een hoogtepunt. Of de kleine, oude, harde kern gooit het bijtje erbij neer, of een groot deel van de latere aanwas stapt eruit. In beide gevallen leidt het tot het opheffen van het koor, waarbij nogal wat mensen gedisillusioneerd of beschadigd achterblijven.

En komt men door de eerste vijf jaar heen, dan heeft men wel een (enorme) crisis in het negende jaar ongeveer. Of rond het veertiende jaar, of rond het achttiende, negentiende jaar. Heel weinig koren en groepen halen de twintig jaar!

Totaal anders

Het koor uit ons voorbeeld had ook heel duidelijk één en ander totaal anders moeten regelen. Enthousiasme is wel goed om mee te beginnen, maar is niet de basis voor bestuur en structuur.

Hoe dan wel?

Allereerst wordt aangeraden om het boek 'LESSEN, LEIDERS, LEVEN' van Continental Sound te lezen. Hierin zijn talloze voorbeelden te vinden van verkeerd en goed leiderschap. Ook wordt diepgaand ingegaan op de diverse crises van groep en leiding, de oorzaken en de remedies. Daarnaast is 'THE ONE

MINUTE MANAGER' een leuk boekje, dat nog suggesties geeft ten aanzien van de leiderschapstijl.

Het eerste jaar

Het begint met enthousiasme. Hou dat zo en hou dat enthousiasme vast. Gebruik de tweede helft van het eerste jaar om een aantal zaken te regelen:

- Formeel wordt iemand voorzitter.
- Formeel wordt iemand secretaris.
- Formeel wordt iemand penningmeester.

Vraag hiervoor instemming van de groep.

Er is nu een voorlopig bestuur. Dit trio krijgt opdracht om:

- De lopende zaken officieel te regelen.
- Voor te bereiden dat het koor een vereniging wordt.
(In een zeldzaam geval kan de stichtingsvorm beter zijn.)

Het trio van het voorlopig bestuur kan het beste uitgebreid worden met twee extra bestuursleden. Let erop dat een paar van dit drietal of vijftal uit degenen bestaan, die het koor begonnen (de oude harde kern) en een paar uit de recente aanwas.

Het tweede jaar

- Het koor wordt een officiële vereniging.
- Het voorlopig bestuur treedt af, nadat er een officiële verkiezing is geweest. Voorlopige bestuursleden kunnen zich kandidaat stellen voor het definitieve bestuur. Het is zeer aan te bevelen dat in het bestuur twee à drie personen zitten, die de boel indertijd opgestart hebben en minimaal twee moeten uit het voorlopige bestuur overkomen in verband met de continuïteit).
- Grootte van een bestuur: 5 personen.
- De zittingsduur is 4 jaar, waarbij ieder jaar een bestuurslid aftreedt en er een verkiezing is. Dus van dit eerste bestuur treedt een bestuurslid al na één jaar af en ieder volgend jaar een ander bestuurslid, volgens een 'rooster van aftreding'. Bestuursleden zijn herkiesbaar en dan zitten ze echt voor vier jaar.
- De taken worden verdeeld. Ieder bestuurslid krijgt een aantal taken in zijn portefeuille. Maar let op: als deze zich kapot wil lopen, moet hij het vooral zelf gaan doen! Nee, op het koor worden secundanten/helpers gevraagd.
- Er worden dus commissies gevormd bestaande uit een aantal personen, onder leiding van een bestuurslid. Het zou een fantastisch beeld zijn als ieder koorlid in een commissie meedraait.

Welke taken zijn er?

De voorzitter: Het openen, leiden en sluiten van bestuursvergaderingen en ledenvergaderingen.
Het verzorgen van de officiële representatie naar buiten.
Het met collega-bestuurders opstellen van een Huishoudelijk Reglement en gedrags

- regels.
- De secretaris: Het notuleren van de vergaderingen.
 Het schrijven en versturen van de vergaderuitnodigingen.
 Het opstellen en rondsturen van het repetiteer- en concertschema.
 Het schrijven van een verslag van iedere repetitie en ieder optreden.
 het zorgdragen voor promotie en public relations: contacten leggen en onderhouden, uitnodigingen versturen, het bijhouden van een archief of bestand, etc.
- Penningmeester: Verantwoordelijk voor de financiën, tijdige betalingen, het opstellen van het financieel jaarverslag, het innen van contributies, collectes en concertbedragen.
 Maakt een sponsorplan.
- Bestuurslid A: Aandachtsgebieden: logistieke zaken, techniek, management, transport, kleding en oefenruimte.
- Bestuurslid B: Aandachtsgebieden: geestelijk beleid, muzikaal beleid, ledenaanwas, rekrutering, audits en kwaliteit.

De lijst is niet compleet. Ook kunnen de taken per bestuurslid geschoven worden. Zoek altijd de juiste persoon bij de diverse taken!

Commissies

De volgende commissies kunnen gevormd worden:

- Commissie publiciteit: Zorgt dat het koor extern maximaal bekend wordt d.m.v. artikelen in kranten, met posters, etc.)
- Commissie koorkrant: Regelmatig intern communiceren is een absolute noodzaak. Afkondigingen zijn snel vergeten, geef ze alles zwart op wit. Dit sluit tevens alle misverstanden uit.
- Commissie verslagen: Diverse leden kunnen verslagen schrijven over alle gebeurtenissen.
- Financiële commissie: Deze commissie kan ook dienen als kascommissie.
- Commissie techniek: Zorgt voor piano, instrumenten, geluidsapparatuur en licht. Het materiaal moet op de oefen- of concertlocatie tijdig aanwezig zijn en werken.
- Commissie transport: Hoe komt koor op een optreden en terug? Tevens de organisatie van het laden en lossen van alle mee te nemen spullen.
- Commissie aankleding: De verzorging van koorkleding. De aankleding van de repetitieruimte. De aankleding van het concert. De styling van koor of groep, etc.
- Commissie faciliteiten: De oefenruimte, de inrichting van de oefenruimte. De beoordeling en inrichting van de concertlocatie. Stage-management en kleedkamerbeheer.
- Commissie eten/drinken: De organisatie van consumpties tijdens repetities, optredens en reizen. Ook: het regelen van de bijbehorende corveetaken.
- Commissie huishoudelijk reglement en gedragsregels
- Commissie muziekbeleid: Het bepalen van de repertoirekeuze. In deze commissie heeft meestal ook de muzikaal leider of dirigent zitting, maar deze moet nooit zijn zin of

- smaak doordrukken).
- Commissie geestelijk beleid: Hoe openen en sluiten we de bijeenkomsten? Wie doet dat? Verantwoordelijk voor de geestelijke input van het koor of de groep.
 Het verzorgen van (relevante) Bijbelstudie. Het onderhouden van de contacten met de predikant of voorganger(s). Het zoeken van nazorg, opvang, counseling, e.d.
- Commissie groei: Houdt zich bezig met ledenaanwas, rekrutering, audits, kwaliteit en ledenstop.
- Contactcommissie: Is verantwoordelijk voor het omzien naar elkaar als groep. Verzorgt attenties bij verjaardagen, geboorte, jubilea, etc. Draagt zorg voor ziekenbezoek, e.d.

Natuurlijk zijn er veel meer commissies te verzinnen. Bovendien kun je ervoor kiezen commissies samen te voegen. Belangrijk is, dat je het effectief en werkbaar houdt.

Hou in het tweede jaar de eerste ledenvergadering!

Het derde jaar

Na de eerste twee jaar sluiten we de pioniersfase, de opstartperiode.

In het derde jaar moet de hele fijnmazige structuur gaan werken. In de pioniersfase hangt het van de inzet van een paar mensen af. Nu zijn we in een *consolidatiefase* gekomen, waarin het koor of de groep gedragen moet gaan worden door de inzet van zoveel mogelijk mensen. Democratisch gaan samenwerken gaat met vallen en opstaan, maar als het spel goed geleerd wordt, ontketent het een grote nieuwe dynamiek.

En: vergeet de ledenvergadering niet.

Het vierde jaar

De klad komt er een beetje in. Laat je de dip over je heen komen of heb je een oplossing?

Het is slim om rond januari een cd-opname te plannen, of een groot concert in februari en een groot slotconcert eind mei of begin juni.

Indien men met een amateur-muzikaal leider is begonnen, blijkt nu dat zo iemand vast loopt door zijn beperkte kunde! Of deze persoon gaat cursussen volgen en zich scholen, zodat het koor of de groep verder kan groeien, óf er moet gezocht worden naar een professionele dirigent. Organiseer in dat geval de wisseling tijdens het zomerreces en zonder allerlei emotionele toestanden aan de kant van de vertrekkende muzikaal leider. Bedank hem echter zeer correct: het bestaan van het koor was mede aan hem te danken.

Of je besluit niets te doen, je accepteert je muzikaal leider zoals hij is), maar dan blijft het koor of de groep zeer middelmatig.

En: vergeet de ledenvergadering niet.

Het vijfde jaar

Gefeliciteerd: je hebt het gehaald! De eerste crises heb je overwonnen. De werkzaamheden richting de viering van het eerste lustrum trekken alle aandacht.

Vier dat lustrum rond mei. Na een lustrum ploft meestal iedereen in een diep gat. Het is prettig als dat gat in het zomerreces valt!

En: maak van de ledenvergadering dit jaar een feest.

Het zesde jaar

Het begin zal wat moeilijk zijn, maar blaas de commissies snel nieuw leven in! Dan gaat het leven in de bijenkorf rustig verder.

De duur van een commissie

Nog een belangrijke opmerking over het leven van de commissies.

Uit onderzoek blijkt dat maar weinig mensen langdurig gemotiveerd zijn. Je vraagt dus iemand voor een commissie voor de duur van 1 jaar! Dan stappen ze allemaal op. Bedank ze op de slotavond. En in september worden opnieuw commissies gevormd. Zo wordt ook doorstroom gegarandeerd.

Niet functionerende personen kun je zo 'wegparkeren' en personen met de juiste kwaliteiten kunnen zo in de juiste commissies komen.

Bestuurlijk is het zo, dat een bestuur de commissieleden benoemt en bedankt, maar ook tijdens de rit uit een commissie kan zetten bij disfunctioneren.

De ledenvergadering

De ledenvergadering, die minimaal 1x per jaar gehouden moet worden, kan het bestuur ter verantwoording roepen, benoemt het bestuur, gaat accoord met de financiële verslagen, enz.

Hoofdstuk 5 - Mission statement

Bijna elk bedrijf of iedere instelling en beweging heeft tegenwoordig een zogeheten 'mission statement'.

Waarom een mission statement? Je vat hiermee je grondslag, doel, idee, roeping, toekomstvisie, enz. samen. Het is een heel creatief, maar ook moeilijk proces om zo'n mission statement te ontwikkelen. Echter, het op deze wijze formuleren van je doelstelling is een heel sterk richtinggevend principe voor bestuur, commissies en leden.

Hieronder volgt als voorbeeld het *mission statement* van het Continental Art Centre.

De besturen van Continental Sound (CS) en Christian Artists (CA) hebben hier indertijd een jaar (!) aan gewerkt! Dit *mission statement* zorgt voor *eenheid* onder de zes organisaties die door CS en CA vertegenwoordigd worden.

"Geroepen deel te nemen aan het Koninkrijk van God betekent: het in de praktijk brengen van liefde, barmhartigheid, vrijheid, solidariteit en gerechtigheid, met als gevolg dat de cultuur op creatieve en/of verkondigende manier beïnvloed en gevormd wordt."

Een mission statement moet je pas na een paar jaar gaan formuleren. Voor die tijd is de formulering van de grondslag en het doel in de statuten van de vereniging of stichting voldoende.

Hoofdstuk 6 - Motivatie

Als je niet weet dat motivatie een variabele toestand is, kun je heel teleurgesteld en gefrustreerd raken! Ook blijken er vele vormen en duur van motivatie te zijn. Met toestemming nemen wij hier het hoofdstuk 'Motivatie' over uit het boek: 'LESSEN, LEIDERS, LEVEN'.

Eén van de grootste problemen waar leiderschap mee te maken krijgt, is het omgaan met motivatie en demotivatie.

Als we terugkijken naar de eerste jaren van onze beweging dachten we: 'Als je maar een goeie bijbelstudie geeft of een lange gebedsavond houdt, dan motiveer je de mensen maximaal en langdurig.' Niets bleek minder waar te zijn. En op zeker moment was je eigenlijk iedereen weer kwijt!

Hoe kwam dat? Door het motivatieproces te bestuderen, er over te lezen en die zaken toe te passen kregen wij het volgende beeld.

Motivatieboog

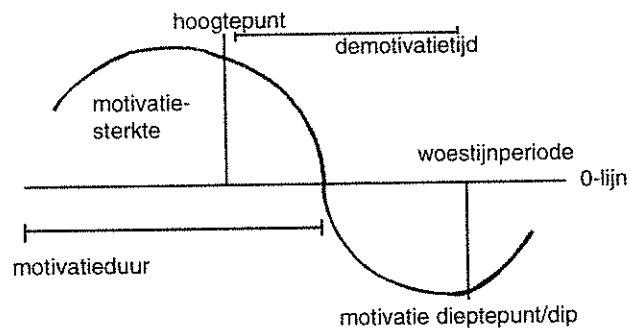

Fig. 1 - Motivatieboog

Op figuur 1 kun je zien dat er een *motivatieduur* is. Let op: bij de meesten is die van korte duur. Slechts enkelen hebben een langdurige motivatie.

Er is ook een *motivatiesterkte*. Let op: bij de meesten is het zwak. Slechts enkelen hebben een sterke motivatie.

Er is ook een *motivatiecyclus*. Iets begint met enthousiasme, komt tot een hoogtepunt, dan komen teleurstellingen en het demotivatiedproces begint. Tenslotte is de motivatie nul en val je in een gat.

Hoe sterker en langer de motivatie, hoe dieper en langer het gat. En dat kan zelfs voor iemand een hele

woestijnperiode zijn. Zo'n periode zorgt er wel voor dat mensen sterk worden en diepe wortels krijgen. Als ook de teleurstellingen en demotivaties onderdeel van het totale proces gaan worden, levert dat weer de energie voor een nieuwe motivatie en nieuwe groei. Goed leiderschap kent deze golfbeweging, bereidt mensen voor op demotivatie en leert hen de woestijnperiode te begrijpen.

Motivatieduur

Een paar opmerkingen over de duur. Ons zijn wat zaken opgevallen:

- Bij jonge werknemers (18 - 24 jaar) is de motivatieduur maximaal 2 jaar. Daarna zoeken ze een andere werkkring.
- Bij vrijwilligers in gemeentewerk c.q. organisaties is de motivatieduur gemiddeld 3 maanden. Het is dus verstandig om mensen maar voor een beperkte periode te vragen. Dit voorkomt opbranden.
- Leden van koren en bands hebben een langere motivatie per jaar: ca. 9 maanden. Na 5 jaar komt er een probleemfase. Dit heeft voor een deel ook te maken met leiderschap en volwassenheid).
- Bij leiding van gemeenten, zoals oudsten en kringleiders komt er na 5 tot 7 jaar een probleem fase. Dit heeft ook te maken met leiderschap en volwassenheid.

Opbranden, uitblussen

Blijf je van de mensen een veel langere tijd dan de duur van hun motivatie een maximale inzet verlangen, dan zullen ze opbranden en krijg je volledig uitgebluste figuren: mensen die niets meer willen of kunnen. Leiderschap moet zich richten op het herkennen van ieders verschillende motivatie en het daarmee wijs omgaan.

Leiderschap en motivatie

De manier van leiding geven zal in belangrijke mate mensen motiveren of demotiveren.

Factoren die van invloed zijn:

- Onze overtuiging
- Ons enthousiasme
- Onze eigen inzet
- Hoe wij anderen ondersteunen in hun taak en behoeften (faciliteit leiderschap)
- Human resources management: kennen wij de gaven, de goede en zwakke kanten van de mensen? Weten wij dit maximaal toe te passen?
- Het kunnen herkennen van de perioden! Dit is een vrij gecompliceerd proces. Van groot belang is dat leiders weten welk moment om welke wijze van leidinggeven vraagt.

Het zal duidelijk zijn dat een pioniersfase een leider nodig heeft, die als een soort generaal zijn leger stuurt. Maar terwijl zo'n leger aan de slag gaat, leren de soldaten vaardigheden: er komt kennis. Korporaals en kapiteins komen tot ontwikkeling. Volwassenheid van deze mensen is er na 5 tot 7 jaar. Gaat de generaal dan door om op de oude wijze te 'commanderen', dan betekent dat toenemende con-

flicten met de gegroeide dragende gezagslaag eronder: de korporaals en kapiteins willen ook gehoord worden. Wordt er niet geluisterd, dan kan het tot zodanige conflicten komen dat groepen zich splitsen, dat mensen weglopen en dat er grote schade ontstaat.

Dat had voorkomen kunnen worden. Als de leider ziet, dat zijn mensen 'volwassen' worden, zal het leiderschap moeten veranderen. De pioniersfase is voorbij.

Er komt nu een periode van consolidatie. De 'macht' komt nu bij de bovenlaag van 'korporaals, kapiteins en de generaal'. Democratische structuren moeten geïmplementeerd worden. Geef deze mensen les in bestuurskunde.

Zo'n consolidatiefase van ca. 3 jaar is heel gezond. Licht alles eens door: wat heeft zin en wat niet? Is overal de juiste mens op de juiste plek? Kunnen gaven zich ontwikkelen?

De pionierleider is in deze tijd hooguit de *primus inter pares*. Na zo'n consolidatie ontstaat er nieuwe hechtheid, groeit een nieuwe motivatie en komt er nieuwe dynamiek; een nieuwe beweging is geboren. Wie dan leiding moet geven en hoe, is een zaak, die democratisch doorgesproken moet worden. Dat kan de oude generaal zijn, maar het hoeft niet.

Dit brengt ons bij het herkennen van de soort motivatie van iedereen. Eigenlijk zou er een spectrum-analyse moeten zijn voor de verschillende motivatiesterkten.

0	_____	100 (max.)
Alleen voor plezier	-	Het 'heilige moeten'
Tijdverdrijf/ hobby	-	Zo sterk dat je de bergen verplaatst, al is dat steen voor steen
Snel 'er moe van' zijn	-	Maakt 'top-performance' mogelijk
Van (hele) korte duur	-	Voor lange(re) perioden
De meesten	-	Weinigen
Amateurs (ook al heeft men een kunstzinnige opleiding; jeblijft amateur)	-	Profi's (bijv.: artistiek ga je door, het is je 'roeping', ook al kun je er niet van leven)

Hierna komt de volgende fase van de analyse:

- a. Zelfanalyse! Waar ben je zelf (en anderen) op bovengenoemde schaal van nul tot honderd?
- b. Doelanalyse! Wat wil jij (willen anderen) bereiken?
- c. Mogelijkhedenanalyse! Wat beheers jij of heb jij voor mogelijkheden en talenten? Wat is je vakkennis? Deze vraag geldt ook voor de anderen.

Haalbaarheid

Deze 3 samen bepalen de duur en de haalbaarheid van het project c.q. de gestelde doelen. Komt dit plaatje niet bij elkaar? Stel dan je doelen bij en ga niet mensen over de kop jagen of overspannen verwachtingen wekken, zoals: 'We gaan de hele wereld bereiken.' Dit soort teleurstellingen kun je

dus beter bij het begin gelijk al vermijden.

En wat helemaal niet mag, is het gaan manipuleren van mensen om die doelen te bereiken.

Zinnen als: 'God zegt me, dat jullie allemaal zaterdag mee op straat moeten evangeliseren,' zijn echt uit den boze.

Manipuleer niet, maar bemoedig juist iedereen en ieders gaven.

Motivatiebronnen

Er blijken verschillende bronnen te zijn waaruit mensen motivatie kunnen putten. Het is goed deze bronnen te weten en ze op de juiste wijze en tijd in te zetten.

Verkeerde bronnen

- Manipulatie. Dit kan beslist mensen in beweging zetten. Maar het is negatieve energie en het verdampst na verloop van tijd. Gemanipuleerde mensen raken meestal zwaar beschadigd, zodat er tenslotte niets gebeurt. Zelfs kan men het geloof en het vertrouwen in alle mensen verliezen. Alleen goede therapieën kunnen dan nog helpen.
- Winstbejag. Bijvoorbeeld: 'Ik wil zo rijk worden als...' Ook in de christelijke sector zijn mensen actief voor het geld in plaats van om te dienen. Geldzucht is een motivatiebron van negatieve energie. Dit soort mensen creëert enorme brokstukken en kan over lijken gaan.
- Faam. Bijvoorbeeld: 'Ik wil zo beroemd worden als Amy Grant of Billy Graham.' Zolang men naar anderen blijft kijken en blijft vergelijken ga je je zelf verkeerd ontwikkelen; je wordt nooit Amy Grant of Billy Graham. Competitie is een negatieve energie. We gaan niet iets doen uit competitie, maar om zelf iets neer te zetten.
- Angst. Bijvoorbeeld: 'Als je nu geen piano studeert, dan is papa straks boos.' 'Als je dat of dat niet doet, is God boos.' 'Er is geen zegen, omdat jij...', enz. Angst kan een tijdlang motiveren, maar het houdt spoedig op!

Wat zijn positieve bronnen

- Het bewust worden of gemaakt worden van je eigen mogelijkheden en talenten. Dit is een sterke basismotivatie.
- Het verstaan van Gods wil: Hij heeft ons met opzet talenten, gaven en mogelijkheden gegeven. Hij wil graag dat wij deze ontwikkelen en gebruiken.
- God heeft een uniek plan met mijn leven. Ik heb een unieke bestemming. Er is een doel om voor te leven.
- Evaluatie! Hoe motiverend is het niet om regelmatig het proces en het project te evalueren? 'Ah, we zijn daar al! We zijn goed op weg en kunnen fouten corrigeren.'
- Meditatie, gebed en overdenking. God kan ons door zijn Woord en Geest kracht en motivatie geven.

- Beleving. Samen iets beleven is zeer motiverend. Dat kan een overlevingstest tot een lofprijs avond zijn.
- Helderheid over het zinvolle en mooie van de idealen c.q. het doel. Want 'daar gaan we voor'. De grootste motivator is de gedachte.
- Beloning is een motivator. Dit kan geld zijn, immers iedere werker moet redelijk betaald worden. Maar het kan ook waardering zijn: zeggen tegen de persoon of in de groep wat je waardeert. Dat is vele malen beter dan melden wat je fout doet of wat ze fout doen.
- Het vieren van het behaalde resultaat. Het begin van iets is een bijzonder moment, zo moet het beëindigen dat evenzeer zijn. Een behaald resultaat is een beginpunt voor een nieuwe fase.
- En last but not least: als leiding ben je van ongelofelijke invloed!

Laten we niet vergeten dat werken met elkaar naar een doel een heel nobel, reinigend en leerzaam proces is. Het is een pad met vallen en opstaan, met voortgang en tegenslagen.

Anderssoortige zaken die het koor kunnen motiveren:

- Het uitvoeren van een musical, toneelstuk (zingend) of kostuumstuk.
- Het geven van een concert met (bekende) solisten en musici.
- Het meedoen aan een concours.

Hoofdstuk 7 - Vergadertechniek

Daar waar mensen samenwerken is het noodzakelijk om af en toe met elkaar overleg te plegen: gaat het goed met ons plan, zijn er nog problemen, komen er veranderingen, gaan wij nieuwe dingen ondernemen, etc.

Veelal, als in het begin de groep nog wat kleiner is, iedereen erg gemotiveerd elkaar opzoekt om regelmatig bij te praten (even gezellig een bakkie doen en dan lekker praten over het fijne koor...), lijkt een officieel overleg een beetje teveel van het goede, ietwat overtrokken.

Zeker wanneer er nieuwe mensen bij gaan komen, de zaken complexer worden en men elkaar niet altijd buiten de groep of het koor om ook opzoekt, dan gaan dingen wat moeizamer en ontstaan er misverstanden: 'Ik dacht dat hij/zij dat wel zou doen', of 'Natuurlijk heb ik de contributie niet betaald: je krijgt toch altijd een rekening daarvoor...', en 'Kan mij wat schelen, ze doen toch maar wat...'

Kortom: het wordt nodig om op gestructureerde wijze met elkaar te spreken: een vergadering.

Als de groep of het koor een *juridische status* heeft, dus bijvoorbeeld een vereniging of een stichting is, dan *vereist* de wet zelfs dat er vergaderingen belegd worden en hoe vaak dit minimaal dient te gebeuren.

In dit hoofdstuk zullen wat zaken aan de orde komen om je te helpen om vergaderingen op een goede manier te doen verlopen en zullen ook de gevaarlijkste valkuilen worden behandeld. Het is natuurlijk een illusie te veronderstellen, dat je een 'doorgewinterde vergadertijger' zult worden door een paar blad-zijden te lezen.

Vandaar het advies: volg een goede training in vergader- en overlegtechniek als je een bestuursfunctie bekleedt. In iedere grotere stad in Nederland is wel een Trainingsinstituut voor Vaardigheden te vinden en anders kan men je bij het Continental Art Centre wel aan een goede naam helpen.

Deelnemers aan de vergadering

Er zijn twee soorten vergaderingen:

- Met kleine groepen mensen, bijvoorbeeld bestuursvergaderingen.
- Met grote groepen mensen, zoals de algemene ledenvergaderingen.

Natuurlijk zijn er meer vormen van overleg, zoals een speciale commissie vergadering, maar deze lijkt weer heel erg op een bestuursvergadering.

Bij alle vergaderingen zijn drie functies te onderscheiden:

1. De voorzitter. Hij bereidt de vergadering voor, roept de deelnemers bij elkaar, leidt de vergadering en zorgt ervoor dat de afspraken, die tijdens de vergadering gemaakt zijn, worden uitgevoerd. Daarnaast bekleedt de voorzitter nog enkele officiële functies, zoals het

naar buiten toe vertegenwoordigen van de groep.

2. De secretaris. Deze ondersteunt de voorzitter bij diens activiteiten: d.w.z. dat de secretaris de administratie voert, de reglementen van de groep of het koor kent, de benodigde informatie bij elkaar zoekt als voorbereiding op de vergadering, vaak tijdens de vergaderingen notuleert en dan bij voorkeur rechts van de voorzitter zit en dat de secretaris de voorzitter helpt bij de nazorg van de vergadering.
3. De deelnemer. Dat is ieder ander die deelneemt aan de vergadering, hetzij als lid, hetzij als gast.

De penningmeester is een deelnemer met een specifieke taak, namelijk het bewaken van de financiële belangen van de groep/koor.

Over het algemeen is het de gewoonte dat de algemene ledenvergadering een bestuur kiest, om de dagelijkse gang van zaken af te handelen. Je kunt natuurlijk niet voor ieder wissel alle leden omtromen als je een koor hebt van zo'n 50 personen. Bij een groep tot zo'n 10 leden zou het nog wel kunnen, maar zelfs dan kunnen er al problemen ontstaan door volle agenda's.

De ledenvergadering moet er op toezien dat de groep of het koor evenredig vertegenwoordigd is in het bestuur en dat naast de voorzitter en de secretaris ook de penningmeester en bijvoorbeeld twee leden namens een groot deel van de rest van de groep of het koor spreken.

Dit bestuur gaat met elkaar de komende tijd samenwerken, met als opdracht er voor te zorgen dat de doelstellingen van de groep worden gerealiseerd. Zij leggen dan periodiek verantwoording af in de algemene ledenvergadering, want die heeft uiteindelijk het laatste woord!

De vergadering

Zoals al eerder vermeld, bereidt de voorzitter de vergadering voor. Hij wordt hierbij geassisteerd door de secretaris.

Wat zeggen de notulen van de vorige vergadering, welke ingekomen stukken zijn er, welke nieuwe agendapunten moeten er komen en waarom?

De agenda is een zeer belangrijk hulpmiddel bij de vergadering. Neem voldoende de tijd bij het opstellen ervan.

Te vaak gaat het bij vrijwilligersvergaderingen mis doordat de vergaderingen te veel uitlopen en te ondoorzichtig worden door verborgen agenda's, te veel en te wilde discussies en te weinig beeld van wat er nu daadwerkelijk besproken moet worden.

Bedenk dus bij ieder onderwerp: wat wil ik met dit punt? Gaat het om meningvorming en moeten we dus discussiëren? Wil ik een besluit? Wil ik iets meedelen, zonder daarover nog te moeten discussiëren? Geef dat altijd duidelijk aan in de agenda, zodat iedere deelnemer aan de vergadering weet wat de status van het agendapunt is en wat er van haar/hem verwacht wordt!

Een voorbeeldopzet van een vergadering

1. Opening en sluiting.

Vermeld wie dit doet. De opening is het startschot van de vergadering, maar hierbij kan ook gebeden of een stukje gelezen worden.

2. Agenda.

Vertel wat er op de agenda staat. De deelnemers hebben uitsluitend bij dit punt de gelegenheid andere onderwerpen voor de vergadering aan te dragen of te reageren op de volgorde. Worden er nieuwe onderwerpen aangedragen? Bekijk dan, of er tijd en ruimte is om het alsnog in de agenda op te nemen en of er voldoende voorbereidingstijd voor is geweest. Agendeer het in alle andere gevallen voor de volgende keer.

3. Mededelingen.

Een rondje langs alle deelnemers. Wie heeft er iets door te geven? Het gaat hier uitsluitend om mededelingen, niet om gespreks-, besluitvormings- of discussiepunten! Is dat wel het geval, agendeer het dan!

Bij dit agendapunt kan ook de in- en uitgaande post worden genoemd. Moet dit uitgebreider besproken worden? Agenderen!

4. Vorige notulen.

Loop de notulen eerst tekstueel door, met als enige vragen: is het een getrouwe weergave van de vergadering en klopt het wat er staat?

Hierna worden alle punten uit de vorige notulen doorgenomen, waarna (kort!) verslag wordt gedaan van de ontwikkelingen per punt. Moet dit uitgebreider besproken worden? Agenderen!

De actielijst wordt doorgenomen: wat is er afgehandeld en wat nog niet?

5. Agendapunten.

Geef bij ieder agendapunt vooraf aan de deelnemers aan wat de aanleiding van dit punt is. Alle informatie die vooraf beschikbaar is kan in de agenda (of als bijlage) vermeld worden. Dit levert absoluut tijdswinst in de vergadering op!

Geef bij ieder agendapunt aan wat je ermee wilt bereiken tijdens de vergadering: meningvorming, besluitvorming, informatie geven?

6. Rondvraag.

Het gaat hier om het vragen of iemand nog iets te vragen of te vertellen heeft ('wat-verder-ter-tafel-komt'). Pas op voor de zogenaamde lange 'nabranders'. Ga niet discussiëren, maar agendeer voor de volgende keer als dat nodig is!

7. Sluiting.

Als de agenda is vastgesteld, dan zorgt de secretaris voor de verdere afhandeling zoals verzending van de oproep tot vergaderen en de notulen van de vorige keer, als die niet reeds eerder waren verstuurd.

Hiermee kunnen de leden der vergadering zich gaan voorbereiden op de vergadering. Het is een vereiste dat de leden zich ook goed voorbereiden op de vergadering om het meest optimale resultaat te kunnen boeken: waarom wordt er over dit punt gesproken, komt het punt wat ik ingebracht heb ook op tafel, hoe is het afgelopen met dat-en-dat besluit, etc.

Ondertussen gaan de voorzitter en de secretaris ook verder met hun voorbereiding: ze verzamelen de nodige informatie per agendapunt. Dit is nodig om voorstellen te kunnen beoordelen en te formuleren. Ook maken ze een planning met betrekking tot hun eigen inbreng, zoals vragen of opmerkingen bij diverse stukken -, en de globale tijdsindeling van de vergadering, zodat minder belangrijke onderwerpen niet meer tijd in beslag nemen dan nodig en belangrijke onderwerpen voldoende tijd toegemeten krijgen, zodanig dat er een goed besluit genomen kan worden.

Op de vergadering zelf heeft de voorzitter de leiding: hij kondigt de onderwerpen van discussie en besluitvorming aan, hij geeft de leden het woord. Als hij de kans ziet om de vergadering gedisciplineerd te leiden, zal iedere deelnemer het als een goede vergadering ervaren met een hoog rendement.

Tips

- Zorg voor een korte inleiding per vergaderpunt van 3 tot 5 minuten maximaal. Leg uit waarom het punt is geagendeerd, wat daarbij belangrijk is, wat er besloten moet worden en wie het moet gaan doen.
- Laat de leden in voldoende tijd hun zegje doen.
- Voorkom eindeloze discussies met herhaling van standpunten.
- Neem een besluit dat kan rekenen op steun van de meerderheid in de vergadering.
- Vat een en ander kort samen t.b.v. de notulist.

Door dit alles te doen zorgt de voorzitter er voor dat de vergaderingen niet eindeloos gaan duren en krijgt hij tevens de gelegenheid om te zorgen dat er een plezierige, openhartige sfeer komt, waarbinnen een ieder zich geroepen voelt om echt aan de vergadering mee te doen, waardoor ook weer het resultaat verbeterd wordt.

Na de vergadering

Na de vergadering zorgt de secretaris voor het uitwerken van het verslag: de *notulen*. Deze vorm van verslag is de meest uitgebreide: in principe beleef je de vergadering al lezende opnieuw.

Een kortere vorm is de *besluitenlijst*: hierin worden alleen de genomen besluiten vermeld, alsmede degene die er verantwoordelijk voor is en de uiterste datum van realisatie. Het wordt ook wel eens de actielijst genoemd, omdat in bepaalde omstandigheden allerlei acties van mensen verwacht worden. Het verslag van de vergadering wordt door de secretaris naar de deelnemers aan de vergadering gezonden en dient dan weer als voorbereiding voor de volgende vergadering.

Valkuilen

Als u dit nu allemaal leest, dan is vergaderen eigenlijk maar een eenvoudige bezigheid die altijd leuk zou moeten zijn. Toch is dat niet zo, want menigeen loopt wel eens in een valkuil!

Valkuilen of irritaties tijdens een vergadering kunnen zijn:

Bestuiteloosheid.

Er komt maar geen besluit tot stand.

Oorzaak: grote verdeeldheid onder de leden, men weet niet goed wat er besloten moet worden.

Oplossing: zorg voor goede voorinformatie, breek het besluit op in kleinere stukjes en laat daarover beslissen en formuleer duidelijk wat er besloten moet gaan worden.

De vergadering verloopt chaotisch

Waar hebben wij het nu over, wie heeft er nu het woord?

Oorzaak: de voorzitter heeft de zaak niet in de hand: hij wil te vriendelijk zijn of heeft zich kennelijk niet goed (genoeg) voorbereid.

Oplossing: betere voorbereiding en je kunt niet een allemansvriend zijn. Jij zit de vergadering voor dus zal iedereen zich aan jouw regels moeten houden!

De voorzitter en de secretaris doen alles

De voorzitter stelt een vraag, de secretaris geeft een antwoord en de rest zit er voor spek en bonen bij. Of ieder besluit wordt wel even door de voorzitter uitgevoerd.

Oorzaak: het ontbreken van vertrouwen in de ander of overdreven enthousiasme dat later wegebt, waarna de hele zaak in het slob raakt.

Oplossing: de voorzitter moet duidelijk leren delegeren en mensen ook aanspreken op hun daden. Dit verhoogt tevens de betrokkenheid van de leden van de vergadering en zal de creativiteit vergroten.

De agenda wordt afgeraffeld

In ieder geval aan het einde van de vergadering zit de voorzitter duidelijk in tijdnood.

Oorzaak: slechte voorbereiding voor wat betreft de tijdplanning van de vergadering. Ook kan het zijn dat de voorzitter de vergadering niet in de hand heeft weten te houden door mensen te lang aan het woord te laten.

Oplossing: maak een goede tijdplanning, grijp tijdig in als de vergadering dreigt uit te lopen en vraag mensen hun betoog kort en bondig te houden. Dit maakt het overigens ook interessanter.

Hoewel bovenstaande valkuilen niet een uitputtende opsomming zijn, want er zijn nog veel meer, geven zij in ieder geval een goede indruk waar je op zou moeten letten tijdens een vergadering. Als je met een onbevredigend gevoel uit een vergadering gaat, verdient het aanbeveling de vergadering nog eens de revue te laten passeren en je af te vragen waar het mis ging en waardoor.

Ten slotte: een goede voorbereiding levert een goede vergadering op!

Ieder woordje 'hij' is zonder meer te vervangen door 'zij'!

Hoofdstuk 8 - Tijdige vernieuwing

Wil een koor of een groep blijven bestaan, dan zal er op diverse terreinen aan vernieuwing gewerkt moeten worden. Het is een hele naïeve gedachte om dit over te laten aan toeval of de 'Geest'. Nee, vernieuwing volgt een plan, kent een strategie.

Een aantal elementen zijn al in de vorige hoofdstukken genoemd. We noemen ze hier nog even en vullen de lijst aan.

Door de voortdurende vernieuwing

- blijft het koor of de groep heel inspirerend voor zichzelf en de luisteraars
- blijft het koor of de groep een aantrekkingskracht en uitstraling houden.

Welke vernieuwingen?

Muzikale vernieuwing!

Laat ieder jaar 1/3 tot 1/2 van het repertoire nieuw zijn. Dat houdt repetities en uitvoeringen interessant.

Bestuurlijke vernieuwing in de leiding

Ieder jaar gaat er een bestuurder uit en komt er een nieuwe bij. Zo wordt de continuïteit gewaarborgd, maar krijgen ook nieuwe ideeën een kans.

Technische vernieuwing

Doe je dit niet tijdig, dan houden geluidsapparatuur, lichtapparatuur en instrumenten er op een zeker moment mee op. Techniek houdt het 3 tot maximaal 5 jaar uit bij intensief gebruik. Alle kabels etc. moeten ieder half jaar grondig gerepareerd of vervangen worden.

Performance vernieuwing

Hoe we erbij stonden, bewogen of iets deden 30 jaar geleden, heeft vandaag niets meer te zeggen. Dus moet steeds gedacht worden over choreo, kleding, indeling en aankleding van het podium, positie van zangers, productie, etc. Gebruik af en toe video: het is heel leerzaam om jezelf terug te zien en het laat duidelijk zien waar je je kunt verbeteren en vernieuwen.

Geestelijke vernieuwing

Vind onderwerpen voor bijbelstudie, gebed, de koorkrant, etc. Dit kan ook helpen voor de motivatievernieuwing en de kwaliteitsverbetering.

Regeren is vooruit zien. Een goed bestuur kijkt vooruit en neemt tijdig doeltreffende maatregelen.

Hoofdstuk 9 - Juridische zaken

Heel wat belangrijke juridische zaken staan vermeld in het gele deel van het jaarboek 'EXPRESSIE' (uitgave Continental Sound). Dit boek, voor leden gratis, wordt ieder jaar aan gevuld met belangrijke nieuwe informatie.

9.1. Auteurswet

Je gebruikt muziek, dus moet je iets regelen, anders bega je een fikse overtreding. Eigenlijk is alleen privé-gebruik onbelast, verder dien je *altijd* het gebruik te regelen!

De wet maakt echt geen verschil of je muziek gebruikt om te oefenen, voor een concert of voor een kerkdienst! Dus het motto is: *ALTIJD en OP TIJD het gebruik regelen!*

9.2. Bladmuziek

Je wilt zingen, dus dan heb je de bladmuziek van liederen nodig. Ga *niet* kopiëren, dat feit wordt met een zeer hoge boete afgestraft. Diverse koren bestaan nu niet meer, als resultaat van hun illegale activiteiten!

Regelen, maar hoe? Bladmuziek koop je van de uitgeverij in kwestie, de gegevens hiervoor staan normaal in het songboek vermeld. Weet je het niet, neem dan contact op met

**Koormuziek.nl/Choral club te Dordrecht. E-mail: verkoop@koormuziek.nl
Projecteren, tekst afdrukken e.d.: maak contact met www.CCLI.nl Dat geldt ook voor gemeenten/kerken !!!**

Mag je nu zingen?

Nee!

9.3. BUMA

De wet stelt nl. dat ieder gebruik *apart* geregeld moet worden! Dat is lastig en vervelend, maar helaas niet te omzeilen! Om muziek liefelijk te zingen, dus zowel het repeteren als het uitvoeren, moet je de zogeheten opvoeringsrechten regelen. Dit is als wettelijk monopolie geregeld in de BUMA. Dat kun je rechtstreeks met de BUMA gaan regelen, maar het is niet aan te raden: het is omslachtig en het kost je het hoogste tarief.

Hoe dan wel?

Continental Sound beheert een hele grote collectieve Bumaregeling. Hier nemen honderden kerken, gemeenten, koren, dansers, groepen, bands en companies aan deel.

**Groepen, koren, bands, enz moeten deel nemen aan een Bumaregeling. Dat kan via koormuziek.nl. Dan kun je tegen een bodemtarief de Buma regelen
Gemeenten/kerken en andere groeperingen schrijven aan Continental Sound om aan de Buma-regeling**

deel te nemen. Dit wordt direct geregeld. Adres: Postbus 81065, 3009 GB Rotterdam.

Dansers, companies, enz moeten deel nemen aan een Bumaregeling. Dat kan via koormuziek.nl. Dan kun je tegen een bodemtarief de Buma regelen

N.B.

Als het koor of de praisegroep alleen en uitsluitend deelneemt aan de eredienst om de samenzang te begeleiden of te ondersteunen, hoeft alleen de gemeente de BUMA te regelen en dus niet nog eens extra geregeld te worden voor het koor of de praisegroep.

Maar zodra het koor of de groep apart in de dienst gaat optreden of elders gaat optreden, ook al is het gratis, moet wel BUMA geregeld worden!

En mag je nu zo'n uitvoering op een cassette opnemen en vermenigvuldigen? Nee!

9.4. STEMRA

Wil je iets op cassettes of cd uitbrengen dan moet dat via de STEMRA geregeld worden. Het formulier moet je tijdig aanvragen bij STEMRA.

Let op: je master kan niet in productie genomen worden, voordat je de STEMRA geregeld hebt! Dit kost ca. een maand, dus wees op tijd!

Oefencassettes

Als koor of groep mag je muziek op een cassette inspelen of inzingen om je koor mee te geven om thuis te oefenen. Die cassettes moet je dan ook zelf kopiëren. Het maximum aantal is 50 exemplaren en is dan gratis. Alleen: je mag nooit een bestaande cd of cassette die door een ander is uitgebracht of gemaakt kopiëren! Dat is absoluut diefstal!

9.5. Video

Nee, zomaar even een concertje opnemen mag *niet!* Alleen mag dit gedaan worden voor oefendoeleinden met een maximum van 50 exemplaren. Bovendien zijn bij video ook iemands persoonlijkheidsrechten en de naburige rechten van het koor in het geding. Als het koor ook dans of choreografie gebruikt, heeft de maker daarvan ook nog eigen rechten. Voor video is ook toestemming van de choreograaf nodig!

Dat betekent dat:

1. alle koorleden schriftelijk toestemming moeten geven voor een video-opname.
2. het koor als juridisch lichaam daar ook toestemming voor moet geven. Je hebt als groep en koor het volledige recht om iedere vorm van audio- c.q. video-opname te weigeren. Je hebt het recht om te zeggen: 'Of die camera/recorder de kerk/zaal uit, óf het optreden gaat niet door.'

Bij de groepen van de Continentals, Young Continentals, Continental Kids en Discipel is het zo dat de groep de absolute eigenaar is van alle *audio-, choreo-, video- en performingrights*. Alleen op het Continental Art Centre kan men toestemming geven en dat is aan hele strenge eisen gekoppeld.

9.6. Alleen tekst

Er zijn koren, zoals kinderkoren en sommige seniorkoren, die alleen gebruik maken van tekst en niet van bladmuziek. In dat geval hoeft er geen bladmuziek besteld te worden en moet men zich aansluiten bij www.CCLI.nl

9.7. Financiën

Als groep, band, koor moet je ook je financiën goed regelen. En vergeet niet, dat je *zeker 10 jaar alles moet bewaren*. Ga dus alsjeblieft van het begin af aan een goed kasboek bijhouden met inkomsten en uitgaven. En zorg ervoor dat je overal bonnen van bewaart!

Als vereniging of stichting kun je ook te zijner tijd, als de financiën het toelaten, instrumenten en apparatuur kopen en bijvoorbeeld een cd uitbrengen. Zorg er in het laatste geval dan wel voor dat de verkoop meer oplevert dan het opnemen en uitbrengen.

Aan het eind van het jaar moet er een financieel jaarverslag gemaakt worden! Twee leden, niet zijnde bestuursleden, dienen de boeken en kas te controleren op juistheid en daar schriftelijk over te rapporteren. Stel dat je heel groot bent, laat dan een accountant de jaarstukken maken.

9.8. Notaris

Hoe word je een vereniging of stichting? Dat doe je via een notaris! Hier zijn standaardteksten voor.

Wettelijk is namelijk vastgesteld hoe een vereniging of stichting behoort te functioneren. Door jullie zelf moet omschreven worden:

- De grondslag
- De doelstelling
- De eerste bestuursleden of oprichters.

9.9. Kamer van Koophandel

Ieder jaar krijg je van de Kamer van Koophandel (K.v.K.) een formulier om veranderingen aan te geven op het gebied van gewijzigde bestuursleden c.q. verandering van het vestigingsadres.

9.10. Postbus

Wij raden zeer sterk aan om een postbus te nemen. Die postbus is ook nuttig voor je girorekening. Iedere administratie wordt er gek van hoe vaak een vestigingsadres van een koor verandert. Te vaak blijkt dat contact verloren gaat. Dus: zodra je verenigingsakte (of stichtingsakte) binnen is, vraag dan een postbus en later een girorekening aan.

9.11. Sponsors

Plaatselijk wil het nog wel eens lukken sponsors te vinden. Ook daarvoor moet je een legale status hebben. Schrijf niet naar Shell of Unilever. Die krijgen al 100 verzoeken per dag en doen echt niets. Soms wil men in natura sponsoren bijvoorbeeld door voor briefpapier of enveloppen te zorgen.

9.12. Subsidie

Als je eenmaal officieel bestaat, moet je eens gaan praten op de afdeling Cultuur of Welzijn op het gemeentehuis. Je hebt recht op een soort basissubsidie, die ieder amateurgezelschap kan krijgen. Ook al ben je een christelijk koor, die basissubsidie mag niet geweigerd worden; hierover zijn al processen gevoerd. Tevens kun je soms subsidie aanvragen voor de aanschaf van instrumenten of koorkleding bij het Anjerfonds.

9.13. Contributie

Wil je blijven bestaan, dan zullen alle leden contributie moeten gaan betalen!

Hiervan wordt het mogelijk gemaakt bladmuziek te kopen, de repetitieruimte te betalen, koorkleding aan te schaffen, een concert te organiseren, de BUMA te betalen en het lidmaatschap van je vakorganisatie te betalen..

9.14. Jouw vakorganisatie

Ja, het is nodig. Je koor of groep moet inderdaad lid worden van je eigen vakorganisatie CAMM (zie hoofdstuk 33). Er zijn zoveel meer situaties en vragen, dan die wij in dit boek kunnen behandelen. Iedere dag wordt het Continental Art Centre, waar ook de CAMM zit, zeker 25x gebeld met vragen van leden. Ca. 3000 koren, groepen of individuen zijn al lid!

9.15. Aansprakelijkheid

Zij die leiding geven moeten zich realiseren, dat ze aansprakelijk zijn voor het wel en wee van *datgene* (bijvoorbeeld de vereniging) en ook *diegenen* (personen) waaraan zij leiding geven. Wanbeleid (bijvoorbeeld financieel) of onveiligheid (te veel risico's laten nemen) kan hard afgestraft worden. Als leidinggevende, ook als je geen formele bestuurder bent, ben je er verantwoordelijk en aansprakelijk voor.

Zomaar een paar voorbeelden

- Overdag 300 km rijden, daarna het podium opzetten, een avondconcert geven, daarna 300 km retour. Stel dat een auto met zes leden van jouw koor een ongeluk krijgt wegens oververmoeidheid van de chauffeur, dan kun je als bestuurslid hiervoor aansprakelijk gesteld worden.
- Je staat toe dat je koorleden te vaak te zware kisten sjouwen. Iemand krijgt hierdoor een ongeval of een hernia. Je kunt hiervoor aansprakelijk gesteld worden. De Arbo-richtlijnen gelden net zo hard voor vrijwilligers.
- Je bouwt een decor op en een lichtmast komt naar beneden op iemands voet, die hierdoor niet meer kan lopen. Als bestuurder c.q. verantwoordelijke ben je hiervoor verantwoordelijk en aanspreekbaar.

Als vereniging is het verstandig je te verzekeren tegen dit soort aansprakelijkheden, hoewel het bewust onverantwoordelijk gedrag niet dekt, zoals het nemen van technische risico's met stroom door onoordeelkundig gerommel met de spullen en het overtreden van snelheidswetten en reistijden.

Hoofdstuk 10 - Positie en functie van de dirigent of muzikaal leider

Als je de situatie rond de positie en de functie van een muzikaal leider niet goed regelt, wordt het absoluut een bron van grote frustratie en conflicten.

Regeling

Als het koor een koor is van een gemeente of kerk, zal ook de kerk/gemeenteleiding in deze regelingen moeten participeren.

Zeker als het koor of de groep een vereniging (of stichting) is geworden moet absoluut de positie en de functie van dirigent/muzikaal leider zwart op wit geregeld worden.

Wie bepaalt het repertoire?

- De dirigent/leider? Alle input komt dan bij hem vandaan. Is dit wijs?
- De dirigent/leider met een paar leden samen als een soort gemengde commissie?
- Een repertoire- of muziekcommissie?

In beide laatste gevallen is de dirigent meer een technisch en artistiek uitvoerder.

Uiteraard kan het bestuur, na de leden geraadpleegd te hebben, ieder jaar een andere vorm c.q. een ander beleid vaststellen.

Dienstverband

- Is de dirigent/leider in dienst van het koor of de groep?
- Wordt hij voor het verrichten van diensten ingehuurd?

Een afspraak moet altijd van 1 september (het begin van het seizoen) tot 1 juli (het eind van het seizoen) lopen.

Regel ook dat je tijdig, 2 maanden van te voren, de overeenkomst kunt opzeggen.

Wat ga je de dirigent of leider betalen?

Veel beginnende koren drijven op het enthousiasme van zo'n leider. Toch zul je iets moeten regelen, wil te zijner tijd de irritatie niet toeslaan.

- Betaal in dit geval zeker al zijn reiskosten, materiaalkosten van muziek, e.d.
 - Heb je een deskundig iemand als dirigent/leider, dan is het redelijk ook een urenvergoeding te geven.
 - Is deze persoon een professional, dan zul je hem zeker redelijk moeten betalen voor zijn uren en diensten. De arbeider is zijn loon waard. Ook de Levieten werden normaal betaald.
- Tarieven (zowel voor amateurs als voor professionals) en afspraken: zie het gele deel van 'EXPRESSIE'.

Arbitrage

Als je lid bent van CADB/CAMM/Continental Sound, etc., dan heeft de CNV-kunstenbond bovendien een arbitragemogelijkheid om conflicten op te lossen.

Functioneringsgesprekken

Houd als bestuur met de dirigent of leider ieder kwartaal een functioneringsgesprek en noteer dat! Het houdt het functioneren en de onderlinge verhoudingen zuiver. Spreek dus problemen uit, ruim conflicten tijdig op, anders gaat het ten koste van je bestuur, dirigent of koor.

Voorwerk

Het functioneren heeft ook te maken met de diverse voorbereidingen, die getroffen moeten worden op geestelijk, muzikaal, artistiek, inhoudelijk en sociaal gebied.

Dit betekent ook, dat een bestuur, koor, groep, gemeente of kerk moet begrijpen dat een dirigent/leider er heel wat meer werk aan heeft als dat uurtje met de hand 'zwaaien'.

Over het algemeen kost een repetitieavond een hele middag voorbereiding. Als de dirigent/leider ook met een band moet repeteren dan kost het nog een dagdeel voorbereiding en als de dirigent/leider tevens voor wat instrumenten een arrangementje moet schrijven dan is dat al snel nog een hele dag extra werk.

De vraag is dus ook, wat je allemaal verwacht van je dirigent/leider als je hem slechts een paar tientjes per week wilt betalen. Vrijwilligerswerk houdt spoedig op bij een professional. Hoe meer je van hem vraagt, hoe meer tijd iets kost. Dan zul je dus ook meer moeten betalen!

Dit verhaal geldt ook voor zangleiders van gemeenten. Als de voorbereiding 1 à 2 uur vrijwilligerstijd kost dan is dat prima. Maar als die zangleider iedere week diverse avonden of dagdelen bezig is met voorbereidingen, zal de gemeente toch echt iets moeten gaan regelen. De Bijbel stelt dat we voorgangers, maar ook de Levieten niet hun loon mogen onthouden.

Scholing van de dirigent/leider.

Ook al heb je een hoop geleerd, toch ben je op zeker moment leeg! Het is van belang om regelmatig een nieuwe impuls/fresh-up te krijgen. Hier wat mogelijkheden:

- Het meemaken van een studiedag van de CAMM
- Het meemaken van een repertoireddag van Universal Songs
- Het meemaken van het Christian Artists Seminar
- De CAMM organiseert in het voor- en het najaar een speciale cursus van 10 zaterdagen. Hier moet je altijd naar toe als je muziekkennis en je kennis van koordirectie maar matig is. Bovendien worden en vervolgcursussen georganiseerd
- Opwekking en Jeugd met een Opdracht organiseren af en toe dagen voor zangleiders
- Kurt Thomascursussen (Kon. Conservatorium Den Haag)
- SNK-cursussen (Plompetorengracht 3, 3512 CA Utrecht, tel. 030-2313174)

Hoofdstuk 11 - Relatie of separatie t.a.v. kerk of gemeente

Het is opmerkelijk dat het een aantal keren tot grote ruzies is gekomen tussen de leiding van een kerkelijke gemeente en de koorleiding. In deze situaties heeft de CNV-kunstenbond (CAMM) bemiddeld. Over het algemeen gaan dit soort conflicten terug op onduidelijke afspraken en verkeerde verwachtingen.

Daarom is het zeer verstandig regelmatig (bijvoorbeeld 3 à 4x per jaar) een gesprek te hebben met de gemeente/kerkleiding indien je van een plaatselijke gemeente deel uitmaakt.

Onderwerpen die helder vastgelegd moeten worden zijn:

- Het geestelijke beleid van je koor of groep. Wat doet de koor- of groepsleiding hieraan; wat is de verwachte input van de kerk- of gemeenteleiding; hoe stem je het geestelijke beleid van het koor af op dat van de gemeente; welke speciale extra input voor speciale noden van je koor of groep is er nodig; wat is de mate van vrijheid die je koor of groep heeft in het eigen beleid?
- Mogelijke bijdragen van de kerk of gemeente aan je koor of groep. Komen er financiële bijdragen voor bijvoorbeeld de aanschaf van instrumenten? Komen er bijdragen, bijvoorbeeld in de vorm van een gratis repetitieruimte? En wat is de tegenprestatie van je koor of groep ten aanzien van de kerk/gemeente? Moet men er iedere zondag zijn om de samenzang te ondersteunen? Verwacht men 2x per jaar een concert? En wat is de ruimte voor een eigen muzikaal beleid?

Wellicht wil je koor of groep een veel lossere relatie met één bepaalde kerk of gemeente of kies je er voor om interkerkelijk te zijn. Dat geeft consequenties voor de diverse relaties en ondersteuning die de partijen van elkaar verwachten. Spreek dit duidelijk uit en leg vast wat je feitelijk met elkaar afspreekt! Het is zeer aan te bevelen indien een interkerkelijk koor ook daadwerkelijk een regelmatig gesprek (bijvoorbeeld 1x per jaar) aangaat met alle kerken en gemeenten waarvan personen op je koor of groep zitten.

Er zijn eigenwijze gevallen bekend waarin de koor- of groepsleiding vond dat ze het allemaal wel beter wisten en zich van de plaatselijke kerken/gemeenten niets aantrokken. Zo'n opinie was meestal ontstaan door een ongelukkig gesprek met jeugdoudering of -leider of een voorganger. Ook al zijn er wel eens muren van onbegrip waar je als muzikanten tegenaanloopt, open toch steeds opnieuw het gesprek. Juist een interkerkelijke groep kan tot zegen zijn van *alle* plaatselijke kerken en gemeenten, omdat het dan een essentiële brugfunctie vormt. Een interkerkelijk koor trekt geen mensen weg uit welke kerk of gemeente dan ook, - het is juist een belangrijke ondersteuning van en aanvulling op het kerkelijk werk. Dus: separatie? Nee!

Hele conflicten zijn ook uitgevochten over het orgel. Er blijken organisten en cantors te zijn, die 'die moderne gospelmuziek en een band' naar de Mokerhei wensen. Ook hier is het devies: ga in overleg en zet je niet af! En zorg ervoor dat koor- en bandleden zich onthouden van kriegelige opmerkingen over de 'dictatuur van 't orgel'. Vraag eventueel het kerkbestuur te bemiddelen als het overleg echt vastloopt. Wil je als koor met band of tracks werken, is dat je goed recht en dat zal beslist ook gerespecteerd moeten worden door 'het orgel', etc.

Hoe al deze relaties behoren te zijn, het is een groeiproces dat inzet en tijd vraagt van alle betrokken partijen.

Voor een ander deel hangt de relatie af van de *functie* die een koor of groep heeft in het geheel en dat is weer afhankelijk van het soort koor/groep dat je bent! Vragen die beantwoord dienen te worden, zijn:

- Ben je alleen gemeenteondersteunend, bijvoorbeeld als liturgisch koor of praisegroep?
- Ben je evangeliserend bezig en is je thuisbasis één bepaalde kerk?
- Ben je volledig op concerten gericht, doe je geen diensten en komen je leden uit diverse kerken?

En dit moet je dan verwoorden ten aanzien van het soort koor dat je bent: kinder-, tiener-, band, jongeren- of gospelkoor, gemengd koor, mannen- of vrouwenkoor, genrekoor (bijvoorbeeld barbershop, musical, operette), senioren koor of band.

Hoofdstuk 12 - Samenwerking

Zoals in het vorige hoofdstuk al uitgelegd draait het om SAMENwerking! En dat geldt zeker ook voor de personen/kerken/instanties die je uitnodigen voor een concert, uitvoering of inbreng tijdens een kerkdienst!

Overleg tijdig ten aanzien van het repertoire dat je hebt en ten aanzien van de wijze waarop men je koor wil inzetten.

- Is het voor evangelisatie?
- Is het voor een dienst?
- Is het voor een samenzang- of praiseavond?
- Is het voor een bijzondere liturgie?

Met wie is het overleg? Is het de voorganger, de liturgiecommissie, de zangleider, de organist, de evangelisatiecommissie, de jeugdleider, de jeugdouderling, enz?

Regel dan trouwens ook alle andere zaken als de financiën, de kleedkamers, de hoeveelheid liederen of de duur van het optreden, de techniek, de kleding, de consumpties, etc.

Bevestig dit zwart op wit!

Voor wie is het bedoeld, met andere woorden: wie is de doelgroep? Komen er veel ouderen? Of juist veel jongeren? Pas je repertoire aan; een kerk vol ouderen zal een gospelrockconcert niet zo appreciëren.

Verder: lees het boekje 'EVANGELISATIECONCERTEN'; dit bevat vele waardevolle tips en suggesties.

Hoofdstuk 13 - Organiseren en P.R.

*Op een zeker moment wil je aan je bekendheid gaan werken of wil je eens een bijzonder optreden of concert gaan organiseren.
Hoe dan?*

Allereerst raden wij je aan het boekje 'EVANGELISATIECONCERTEN' te lezen. Hierin staan glashelder alle taken, planningen en activiteiten besproken over het hoe, wanneer en wat je moet doen. Het boekje staat garant voor succes.

Toch nog een waarschuwing: bekendheid is *niet* een artikel proberen te krijgen in het AD, Trouw, NRC, Telegraaf, e.d. Bouw juist aan je *plaatselijke* bekendheid, ontwikkel een relatie met je plaatselijke bladen en dan vooral de huis-aan-huisbladen.

Nog een andere suggestie.

Het verdient zeker aanbeveling om 1x per jaar de Continentals, Young Continentals, Continental Kids of Discipel uit te nodigen. Om hun concert op te zetten en eventueel een voorprogramma te doen kan bijzonder leerzaam zijn!

Hoofdstuk 14 - Concepten

Werken met creativiteit is opeens 'in', zeker sinds het 'Willowcreek-model' erg in de belangstelling staat. Maar er is niets nieuws onder de zon.

We raden je aan te lezen:

- 'MUSIC & REVIVALS'

De hele geschiedenis toont aan dat geestelijke opleving en artistieke vernieuwing hand in hand gaan en samen het groeimodel zijn.

- 'KUNSTIG EN KONINKLIJK'

Het Bijbels fundament voor creativiteit.

- 'DE CREATIEVE GEMEENTE'

Voordat men nog zelfs maar van Willowcreek gehoord had, konden in dit boekje een aantal modellen beschreven vinden, wat en hoe een plaatselijke gemeente met muziek, dans en kunst kan werken en dus zal groeien.

Na deze fundamentele concepten, die men eerst moet begrijpen, moet men pas creatieve concepten en thema's gaan oppakken. Leg dus eerst je fundament!

Creatieve concepten

Themaprogramma's

Bijvoorbeeld het uitzoeken van liederen rond een bepaald thema, een bijzondere gebeurtenis of viering.

Musicals

Een musical is een doorlopend thema, waarbij er eenheid in het programma komt door middel van acteren, lectorsteksten, etc.

Muziek-theater

Het accent komt nu beslist op de theater- en spelaspecten te liggen, waarbij de muziek en het thema verbindende elementen zijn.

Met het opzetten en uitdenken en voorbereiden en technisch uitwerken kunnen velen meedoen; zelfs je hele kerk of gemeente. Dat is ontzettend leuk om eens gedaan te hebben. Alleen: neem voldoende tijd voor de voorbereiding!

Maak een draaiboek, waarin je ook een duidelijke taakverdeling opneemt. Doe niet alles zelf, maar durf te delegeren.

Kun je ergens samenwerken en afstemmen met andere groepen, organisaties, commissies, etc.?

Hoofdstuk 15 - Repertoirekeus

Hoe komen koren aan hun repertoire?

In veel gevallen is het de dirigent of de muzikaal leider die met een nieuw lied komt aanzetten. In andere gevallen is zo'n taak van de dirigent gedelegeerd naar een repertoirecommissie. Bij sommige koren werkt het heel losjes en komt eerst dit lid met een inbreng en dan weer dat lid.

Wie een koor ziet optreden, maakt bij sommige liederen een aantekening ('Dit zou een prima lied voor ons koor zijn'). Lieder van tijdelijk zeer geliefde artiesten of uit zeer succesvolle bioscoopfilms worden met veel geestdrift aan het repertoire toegevoegd.

De dirigent, die toch al niet te goed in zijn tijd zit, krijgt de dankbare taak het lied te arrangeren voor de groep, want met de bladmuziek kunnen we vooralsnog niet uit de voeten.

Als er geen alternatief voor bovenstaande situatie bestond, schreven we dit hoofdstuk niet. Belangrijk is, dat je je vooraf een paar vragen stelt:

- 1) Met wie werk je?
- 2) Wat is het doel?
- 3) Waar moet het werk ten gehore gebracht worden?
- 4) Wie gaat ermee aan de slag?

15.1. Met wie werk je?

Dit moet je eerste vraag zijn!

Je moet de kwaliteit (en de verwachte groei daarvan!) zo eerlijk mogelijk vaststellen en vanuit dit startpunt je materiaal zoeken.

Hoeveel leden heb je?

Grote groepen (bijvoorbeeld meer dan 60 leden) zullen moeite hebben met hele snelle werken; kleine groepen kunnen problemen krijgen met close-harmony en liederen die een 'massakoorklank' vereisen.

Wat is het bereik per stemgroep?

Zijn de sopranen ook daadwerkelijk sopranen, of zijn zij degenen die het hoogst kunnen zingen en moet je dus rekening houden met de 'hoogst haalbare noot'.

Is iedere stemgroep aanwezig?

Bijvoorbeeld: is het mogelijk de mannenstemmen te splitsen of heb je een driestemmig arrangement nodig (S A M; sopranen, altén, mannen)?

Hoe is het repetitiebezoek?

Hoe trouwer de leden, des te beter de kwaliteit, des te meer mogelijkheden er zijn voor repertoire-uitbreiding.

15.2. Wat is het doel?

Wat wil je bereiken met je lied? In welke situatie moet het gezongen kunnen worden? Ga je evangeliseren? Ondersteun je de liturgie? Wil je een musicalproductie doen? In welke kerksoort moet het uitgevoerd kunnen worden? Is de muziek een doel (toonkunst, kwaliteitsbevordering) of een middel (mening uitdragen, persoonlijk geloof laten zien, een jubileum ondersteunen)?

Het fantastische van muziek, zeker als er teksten aan toegevoegd zijn, is de mogelijkheid tot communicatie. Wie dit bewust wil gebruiken, moet zich voortdurend afvragen wat het doel is en op welke wijze de 'boodschap' het best gecommuniceerd wordt! Het verdient aanbeveling daar ook onderzoek naar te doen, bijvoorbeeld door middel van een enquête onder je koorleden en concertbezoekers.

Samengevat: zorg dat je weet, wat je wilt bereiken; dat je weet met welk repertoire je koorleden het meest enthousiast en gemotiveerd zijn en dat je weet wie je publiek is!

15.3. Waar moet het werk ten gehore worden gebracht?

Waar wordt het werk gebracht? Licht het voor de hand, dat de meeste uitvoeringen in een grote kathedraal gebracht worden, dan heeft dat consequenties voor de te kiezen werken: snelle en ritmische werken zullen problemen geven.

Geef je concerten op zaterdagavond of werk je mee aan een eredienst? In welk verband wordt het repertoire gebracht? Kun je inhaken op thema's? Kun je een logische volgorde in je productie aanbrengen?

15.4. Wie gaat ermee aan de slag?

Wie is verantwoordelijk voor de repertoirekeuze? Dat moeten mensen zijn, die volledig achter de doelstelling van het koor staan. Bovendien moeten ze inzicht hebben in wat er op dit gebied onder de koorleden leeft. Ze moeten hun keuzes (vooral vernieuwende) duidelijk kunnen beargumenteren aan de groep. Tenslotte moeten het (enkele) mensen zijn, die het repertoire muziektechnisch kunnen beoordelen op bijvoorbeeld stembereik, haalbaarheid voor de band (bezetting), kwaliteit in relatie tot de mogelijkheden van het koor. De dirigent of muzikaal leider moet zeker lid van de commissie zijn; diens stem moet zwaar wegen!

15.5. Zelf gemaakt repertoire

Veel begenadigde dirigenten of koor- en bandleden maken zelf hun materiaal. Een groot voordeel hiervan is, dat het lied geheel afgestemd kan worden op de doelstelling en de mogelijkheden van de groepsamenstelling van dat moment. Ook arrangeren van bestaand materiaal behoort tot de mogelijkheden. Sta echter steeds stil bij het rechtenverhaal! Breng eigen werk onder bij een uitgever, laat het registreren. Velen doen dit via Continental Sound. Ook over zelf gearrangeerde werken zullen rechten betaald moeten worden; immers, de naam van de componist en tekstdrijver zijn niet veranderd; ook niet bij vertalingen of ingrijpender tekstbewerkingen! Ga *nooit* beschermd repertoire kopiëren. Zie verder

hoofdstuk 9.

Wie zelf materiaal schrijft, moet kritisch blijven kijken naar haar/zijn werk en zeer alert blijven op de relatie tekst en muziek.

Literatuur: Words and Music - A Guide To Writing, Selecting and Enjoying Christian Songs; Jimmy and Carol Owens, Uitgeverij WORD, WACO (Texas).

15.6. Slotopmerkingen

Wie werkt aan kwaliteitsverbetering zal merken dat de repertoiremogelijkheden zeer zullen toenemen.

Houd je repertoirekeus in beweging. Blijf vernieuwen en verfrissen.

Maak gebruik van de uitgebreide hulp die onderstaande instanties kunnen bieden:

- Continental Sound: CAMM-leden kunnen de bibliotheek en het archief van het Continental Art Centre bezoeken. Hier staan ca. 500 verschillende muziekboeken, plus alle werken van de Continental Singers, Young Continentals, Discipel en Continental Kids, kortom zo'n 600 titels waarvan ook partituren en tracks verkrijgbaar zijn!
Continental Sound, Postbus 81065, 3009 GB Rotterdam, tel. 010-4568688, fax: 010- 4559022.
- Universal Songs: muziekuitgeverij met georganiseerde nationale repertoire dagen (zingend nieuw materiaal aanleren onder deskundige leiding).
Universal Songs, Postbus 2305, 1200 CH Hilversum, tel. 035-6231680, fax: 035-6234648.
- De verschillende promotiecentra van Universal Songs:
 - Gospel Music Centre, Berlage-erf 17, 3315 JJ Dordrecht, tel. 078-6166139, fax: 078-6196952.
 - Sittard, Meierijstraat 8, 6137 KK Sittard, tel. 046-4529210, fax: 046-4581914.
 - De Fiiftrieme, Groningerstraat 37a, 9230 CJ Surhuisterveen, tel. 0512-364140, fax: 0512-364670.
 - België, Kromstraat 18, 9667 Horebeke (B), tel. en fax: +32-55-499538
- Koninklijke Christelijke Zangersbond (Postbus 64, 2250 AB Voorschoten, tel. 071-5605550, fax: 071-5611468)
- In 'EXPRESSIE' is een hoofdstuk gewijd aan uitgeverijen.

Hoofdstuk 16 - Structuur van de repetitie

De opzet van de repetitiebijeenkomst wordt sterk gekleurd door de doelstelling van de groep. Wat krijgt de accenten: de gezelligheid, het geestelijke, de toonkunst? Er ontstaat in iedere groep een eigen atmosfeer die je ook vooral moet proberen vast te houden (zolang het niet 'namaak' wordt).

Wel moet je kunnen blijven beargumenteren waarom je de dingen doet zoals je ze doet. Waarom zingen we in? Omdat het moet of om het stemapparaat te warmen en te trainen?

Waarom bidden we vooral? Omdat het al zes jaar zo gebeurt, omdat de voorzitter zo gelovig is, omdat het zo'n duidelijk startschot is of omdat het iets wezenlijks voor jullie als groep betekent?

Waarnee zijn we bezig? Hebben we een concert, een optreden, of hebben we een periode waarin we een hoop nieuw repertoire moeten instuderen?

Hanteer de algemene opzet en stel hem bij waar daartoe behoefte bestaat.

Algemeen

1. Welkom, door iemand van het bestuur of de dirigent. Het welkom kan bestaan uit het doorgeven van de absentes, een gedicht, bijbelstukje en/of een gebed.
2. Inzingen en inspringen. Zorg ervoor dat iedereen hieraan meedoet. Het is niet een voorkeurtijd om de koffie voor de pauze te zetten of hét moment om over te slaan als je je thuis niet wilt haasten. Maak het dus ook interessant! De lengte van dit onderdeel varieert, maar neem voldoende de tijd! Zeker wanneer mensen er plezier aan beleven mag het gerust 15-30 minuten duren!
3. Zing bekend repertoire waarbij iedereen zich direct thuisvoelt en wat lekker vol klinkt.
4. Studietijd. Grijp eerst terug op de dingen die de vorige keer zijn aangeleerd als opfrisser. Leer hierna nieuwe dingen aan. Onderbreek dit evt. na verloop van tijd om het thema te bespreken. Dit is ook het tijdstip van de repetitie om de sectionals te doen.
5. Mededelingen. Een bestuurslid loopt even alle lopende zaken langs. Denk hierbij aan komende optredens en de organisatie daarvan, het noemen van zieken, het laten rondgaan van kaarten voor zieken e.d., het evalueren van het voorafgaande optreden, mededelingen uit het bestuur, etc.
6. Pauze. Spreek vooraf de begintijd van het tweede gedeelte af.
7. Het voor de pauze aangeleerde repertoire wordt (tutti) herhaald.
8. Met bekend en geliefd repertoire wordt de repetitie afgesloten.
9. Afsluiting met dankwoord, laatste afspraken en evt. een gedicht, gedachte of gebed.

Specifieke opmerkingen

Kinderkoor

- Zorg voor een leuk thema bij het inzingen. Laat als het kan dat thema ook aansluiten bij de rest van je repetitieprogramma.
- Je kunt ervoor kiezen om zonder pauze te repeteren, omdat dat veel extra drukte en geloop geeft. Aan de andere kant hebben kinderen daar ook behoefte aan! Bovendien is de pauze een ideaal moment om een verjaardag te vieren. De pauze hoeft niet lang te zijn.
- Kinderen vinden het heel leuk om nieuwe dingen te leren, maar neem ook zeker de tijd voor het zingen van de 'koorkrakers'!

Tienerskoor

- Meer dan voor kinderen is bij tieners het ontmoetingsaspect van belang. Biedt hiervoor voldoende ruimte, maar maak vooraf duidelijk waar die ruimte zit (liever niet tijdens het instuderen van nieuwe liederen!).
- Geef voldoende ruimte aan improvisaties en uitproberen. Men is zeer geïnteresseerd in het ontdekken van de eigen vocale mogelijkheden en het popinstrumentarium.
- Tieners zijn een bepaalde periode wild van bepaalde liedjes. Geef die voldoende ruimte in het repetitieschema.

Jongerenkoor/gospelkoor

- Zeker waar het 'oudere jongeren' betreft, geeft het repetitiebezoek wel eens problemen. Het werk zorgt ervoor dat je niet altijd aanwezig kunt zijn; de kinderen zijn er de oorzaak van dat je pas na het inzingen aanwezig kunt zijn; etc. Stel jezelf een doel voor de repetitiebijeenkomst en werk hieraan op het moment dat iedereen zoveel mogelijk aanwezig is: voor de pauze.

Praisegroep

- Deze groep is vaak vanuit een geestelijke doelstelling opgezet. Dit zal ook tijdens de repetitie zichtbaar zijn. Het welkom kan vervangen worden door een uitgebreidere bidstond.
- Het inzingen schiet er nog weleens bij in bij dit soort groepen: geef het een vaste plaats in je repetitieschema!
- Speel niet alleen je playlist, maar kijk kritisch naar alle aspecten van het oefenen: zang, zuiverheid, stemgebruik, instrumentgebruik, arrangement, geluidstechniek, frasering, etc. gemengd koor:
- Het repetitiebezoek kan variëren door het gezin, werk, ander verenigingswerk, vergaderingen, sport, etc.
- Wanneer de leden ouder worden, zal er tijdens de repetitie rekening gehouden moeten worden met de ouder wordende stem en de conditie.
- De gezelligheid zal bij de meeste gemengde koren zorgen voor een uitgebreide pauze.

Seniorkoor

- Het tempo en de intensiviteit zal moeten worden aangepast aan de leden.
- Het sociale aspect is van groot belang: ruime aandacht moet er zijn bij de ontvangst, de pauze en het afscheid.
- De nadruk van de repetitie zal moeten liggen bij de gezamenlijke muziekbeleving.

Hoofdstuk 17 - Zin en onzin van gebed, Bijbelstudie, e.d.

Hoe belangrijk een goede geestelijke basis ook moge zijn, allerlei zaken moeten niet overtrokken worden. Want je kunt bidden wat je wilt, om de Heilige Geest vragen, uren bijbelstudie houden, enz. en dat alles hoeft je groeplkoor niet verder te helpen. Zelfs kan al het overgeestelijke gedoe tot splitsing leiden. En dat hoeft niet nodig te zijn.

Het hangt dus ook af van je inzicht, het tempo dat je kiest (en let dan op de snelheid van een nieuw koortid), de hoeveelheid die je overdraagt en het juiste moment.

Geestelijke verdieping vraagt veel wijsheid van de leiding en niet om met een moker door de porseleinkast te gaan.

Beginnen met gebed: doen! Maar laat het niet langer zijn dan een enkele minuut.

Een aanzet uit de Bijbel: doen! Maar doe dit na het inzingen en laat het niet langer duren dan een paar minuten (maximaal 5).

Een lied uitleggen: doen! Maar laat dit niet langer duren dan 1 à 2 minuten.

Zijn er echt bijbelstudies of tekststudies nodig over een onderwerp, dan is het wellicht een idee om daarvoor een aparte (facultatieve) avond te beleggen. Is je koor of groep verbonden aan één gemeente/kerk dan moet je dit niet doen zonder eerst ruggespraak gehad te hebben met de voorganger.

Zin en onzin geldt ook t.a.v. andere elementen:

te veel choreo is niet goed; te veel zangoefeningen is niet goed, enz.

N.B.

Zinnige Bijbelstudies voor koren, praisegroepen e.d. vind je in de boeken 'FINALE' en 'OP WEG'.

Hoofdstuk 18 - Zangtechniek en warming ups

Zingen begint al als je heel jong bent. Op de kleuterschool zing je samen en ga je liedjes uit je hoofd leren. Het klinkt allemaal 'leuk', zoals men vaak zegt. Maar ga je zingen met een koor en wil je een mooie klank creëren, dan komt er wat meer bij kijken.

Een stukje theorie

Voordat je het spraak/zanginstrument goed wilt leren bespelen, is het belangrijk even kort een paar achtergronden te kennen.

18.1. Ademen

De longen vormen het centrum van het ademstelsel. De longen liggen in de borstholte en worden omsloten door de borstkas. Deze wordt begrensd door het sleutelbeen (aan de voorkant), schouderbladen en wervels (achterkant), borstbeen (voorkant), het middenrif (onderkant) en de ribben (boven-, achter- en voorkant). Tussen de ribben liggen de tussenribspieren.

18.1.a. Ademtypen

- Schouder- of sleutelbeenademhaling (clavituur). Hierbij worden de schouders en de bovenste ribben opgetrokken.
- Borst- of ribademhaling (clostaal). De borstholte wordt in de breedte verruimd. Dit kost erg veel energie.
- Buik- of middenrifademhaling (abdominaal). Het middenrif wordt m.b.v. de buikspieren afgeplat en de borstholte wordt dieper. De ribben werken niet mee.
- Gecombineerde middenrif- ribademhaling (costa-abdominaal). Het middenrif en de ribben werken samen.

De laatstgenoemde is geschikt voor het zingen. De tussenribspieren en het middenrif spelen bij de in- en uitademing een belangrijke rol. Bij de inademing heffen de tussenribspieren de ribben automatisch op doordat je lichaam uitzet, tevens wordt het middenrif enigszins afgeplat waardoor er ook een neerwaartse vergroting plaatsvindt. De longen volgen deze vergroting en zo ontstaat er onderdruk in de longen waardoor ze (buiten-)lucht aanzuigen.

Als de ademspieren zich vervolgens weer ontspannen, veert het middenrif omhoog en zakken de ribben weer naar beneden. De borstkas wordt weer kleiner. Zo ontstaat in de longen een overdruk en gaat de lucht weer naar buiten.

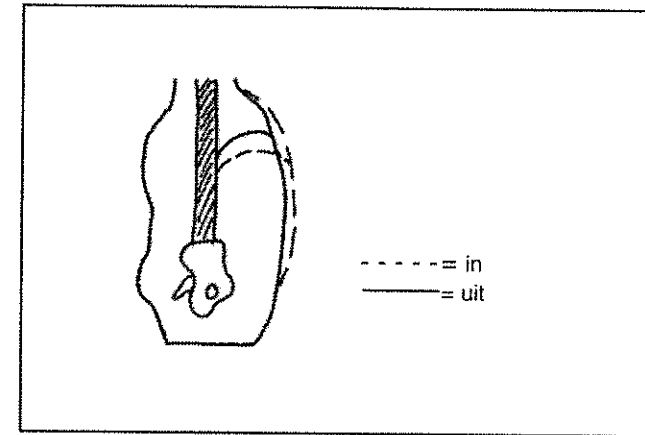

Fig. 2 - De beweging van de ribben tijdens het ademen

Bij stemgeving spannen we de buikspieren tijdens de uitademing op, zodat het middenrif en de ribben niet direct teruggaan. De buikspieren geven steun aan de klank, ze zijn de aandrijving voor de toongeving.

18.2. De houding

Een goede houding is doorslaggevend voor een goede zangprestatie. Het gaat er om het juiste evenwicht te vinden tussen te veel en te weinig spanning.

18.2.a. Opbouwen van de juiste houding

- De voeten iets uit elkaar. Er moet als het ware een voet tussen passen.
- De knieën iets gebogen, niet op slot.
- Het bekken licht gekanteld.
- De buikspieren ontspannen.
- De schouders los en recht boven het bekken laten hangen.
- De armen langs het lichaam laten hangen, dus niet op de rug!
- De nek lang en ontspannen, los maken.
- Het hoofd van uit de rug naar de kruin omhoog tillen.

Veel voorkomende fouten zijn: kromstaan of juist te recht (holle rug). Niet stevig staan, wiebelen of op één been staan.

Het is belangrijk om met je koor de eerste paar keer deze stappen rustig door te nemen zodat het voor iedereen een automatisme wordt zo te gaan staan tijdens het zingen. Let daarbij op dat, terwijl je met inzingoefeningen bezig bent, je -indien nodig- corrigeert.

18.3. Articulatie

Articuleren is het nauwkeurig vormen van spraak- of zangklanken door middel van vormverandering van het aanzetstuk, zoals wijziging in de stand van de tong, lippen en kaak. Klinkers worden gevormd door de holten van de stemweg. De klank van de klinkers kan door de vormgeving van het aanzetstuk worden gewijzigd.

Indeling klinkers:

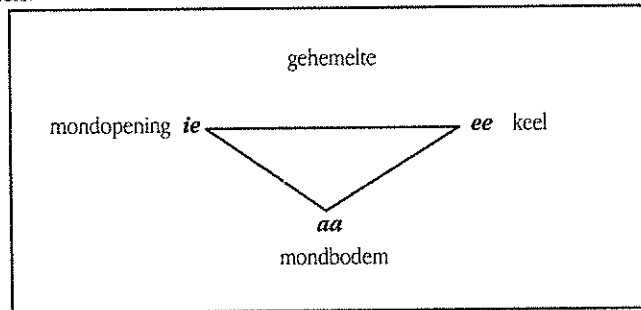

Fig. 3 - Klinkerindeling

De 'aa' heeft de grootste kaakhoek, de 'ie' heeft de hoogste tongstand voor in de mond en de 'oe' heeft de hoogste tongstand achter in de mond.

Medeklinkers:

stemloos:	t f k s ch p
stemhebbend:	b d j l m n ng r v w z
ploffers:	p b t d tj dj k g
glijders:	f v s z zj s/ch g h
nasalen:	m n ng nj
ratelaar:	r
latelaar:	l

18.4. Resonans

Resonans is het trillen van lucht in een bepaalde ruimte of het versterkt worden van trillingen in een bepaalde ruimte. Het unieke van de stem is het gebruik van de resonans. Elk ander instrument laat zijn resonansruimte onveranderd. Als je de resonansruimte onveranderd laat, is je klankwaliteit altijd identiek. En indien een stem niet goed resonanceert, gaat veel van het gezongene verloren in de achtergrondmuziek. Resonansoefeningen zijn in het algemeen gedurende alle stemtrainingen van belang en moeten ook door 'gevoerden' nog regelmatig worden doorgenomen. Een goede resonans is belangrijk voor een mooie koorklank.

De praktijk

Hieronder geven we in grote lijnen de opbouw van een inzingprogramma weer.

- Houding
- Adem
- Stemgeving, het 'losmaken' van de stem.

ad a. Houding

De houding en de opbouw hiervan is reeds weergegeven, dus zal ik daaraan we nu niet verder op in.

ad b. Adem

Begin de adem oefeningen altijd met een uitademing.

Oefening 1

Bij de eerste oefening is het van belang je bewust te worden waar de (adem-)beweging plaatsvindt. Dit kan door je hand op je buik te leggen en de andere in bijvoorbeeld in je zij of op je borst. Ervaar of er een beweging plaats vindt.

Oefening 2

Ga op een tafel of kruik zitten. Pak met beide handen een knie vast en ga met je lichaamsgewicht aan die knie hangen. Begin nu rustig voor- en achterwaarts te wiegen. Observeer hoe de adembeweging meegaat met de lichaamsbeweging. Bij inademing zal veelal de achterwaartse beweging plaatsvinden en bij uitademing de voorwaartse (dit is de pendeloefening van Coblenzer).

Oefening 3

- Na inademing mag de adem niet direct ontsnappen. Dus adem eerst uit, dan inademen, houd die adem vast door op de rug van je hand te blazen zonder adem te laten ontsnappen, houd de buikspieren gespannen. Voel de opgespannen buikspieren en adem uit (ontspan).
- Doe de zelfde oefening als bij 3a, maar bij het ontspannen van je buikspieren adem je langzaam uit met een sss-klank. Heb je geen spanning meer, dan laat je die los en adem je verder uit.

ad c. Stemgeving

Het 'losmaken' van de stem met behulp van kleine oefeningen beginnend vanuit een prettige ligging (bijvoorbeeld d-ééngestreep) naar de laagte en dan vanuit een prettige ligging naar de hoogte. Een goede methode is het nasaleren. Hieronder volgen enkele nasaleeroefeningen. Naast de zogenaamde verplichte onderdelen zijn er speciale onderdelen die uitgewerkt kunnen worden. Een paar aspecten zijn: resonans, articulatie, legato-oefeningen, hoogte en laagte.

Oefening 4, nasaleeroefeningen

- Houd de lippen losjes gesloten, laat de tong vlak op de mondbodem liggen. Laat de onderkaak iets zakken zonder het gevoel te krijgen de kaak naar onder te duwen (ontspannen). Maak nu op een lage

toon een korte 'M'. Als het goed is voelt men trillingen in het strottehoofd, de keel- en mondholte en zelfs de neusholte kan meetrillen.

- b) Houd nu de 'M' enige seconden vast en maak een gering toonhoogteverschil. Zorg dat je een ontspannen houding houdt.
- c) Maak op een ontspannen, goed liggende toon een 'M' en vorm in het midden van het stemgeluid een korte klinker. Pas op dat het nog steeds nasaal klinkt en dat er niet te veel lucht verloren gaat.

- mmoommmooimm
- mmoemmmoemm
- mmaammaamm

- d) Doe oefening c) nogmaals maar wissel dan van medeklinkers.

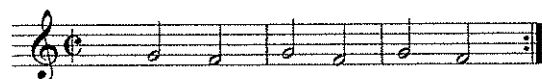
- noomzooimjoomm
- zoenmtoenboemm
- bommbanndomm

Als er op de verschillende klinkers een goede resonans wordt gemaakt, dan kun je ook gebruik maken van de toonloze klinkers. Uiteraard moet hierbij de reeds aangeleerde, goede resonans op de klinkers gehandhaafd worden.

Oefening 5, legato-oefeningen

Legato betekent dat de te zingen tonen vloeiend met elkaar verbonden worden. Hierbij is een goede ademsteun van belang. In de beginfase is het belangrijk de tonen zacht te zingen en welhaast vrolijk en licht met elkaar te verbinden.

- a) Verbind tonenreeksen met een secunde-interval met elkaar, zonder te accentueren.

Noe oe Noe oe Noe oe
Noe aa Noe aa Noe aa

Doe dezelfde oefening nogmaals, maar dan met een terts-interval (bijvoorbeeld a-ééngestreept tot f-ééngestreept).

- b) De volgende oefening binnen de omvang van een kwint vraagt veel concentratie. De kwintsprong omhoog moet zacht gemaakt worden, terwijl bij de dalende tonen een lichte crescendo gemaakt kan worden. De onderste tonen mogen beslist niet geaccentueerd worden.

Noe, noe -----
Mie, mie -----
Laa, laa ----- Noe.

Oefening 6, staccato-oefening

- a)

In dit ritme kaatsen we met elastische middennistootjes (de buikwand trekt iets in) lettergrepen met wisselende klinkers.

Hababa hababa hie hie
Hoboho hoboho heu heu
Hoehoehoe boehoehoe ha ha
Hububu hububu ho ho
Hebebe bebebe hoe hoe
Enzovoort.....

- b) Een canon waar tevens een goede staccato-oefening inzit. Geschikte canons zijn te vinden in bundels als 'HOY EEN LIED', 'ELDAR - SPREKEN EN ZINGEN' (M.C. Franken en P.G.C. Kooijman) en andere uitgaven, die in de boek- of muziekhandel verkrijgbaar zijn.

Hoofdstuk 19 - Manieren van instuderen

De één vindt het heerlijk, de ander verschrikkelijk: een nieuw lied leren. De één komt om een avondje uit z'n bol te gaan en wil daarbij het oude, vertrouwde repertoire waarbij zo heerlijk gegalmd wordt; de ander vindt het een uitdaging om te stoeien met nieuwe dingen en wil het liefst de hele repetitie keihard werken om het lied aan het eind helemaal onder controle te hebben.

Hard werken is het inderdaad. Moeilijk werken soms ook. De sopranen met een melodielijn zijn na twee keer voor- en nazingen voldoende geïnstrueerd; de altten hebben meer moeite met de logica in hun partij en één van de twee mannen is niet stemvast en speciaal voor hem moet er dus extra lang met de mannen worden gerepeteerd.

Hoe maak je het leuk? Hoe kun je de aandacht afleiden van de zwakste schakel?

Traditioneel?

De meest traditionele manier is het neerzetten van het koor rond de piano. Alle stemgroepen zitten apart en zij komen om de beurt aan de orde.

Voordelen van deze manier

- Men werkt aan een gezamenlijk product.
- Men leert elkaars partij kennen.
- Af en toe kunnen de verschillende aangeleerde partijen tegelijk en dus als geheel ten geore worden gebracht.

Nadelen van deze manier

- Men moet lang wachten op elkaar.
- De dirigent of repetitor kan zijn of haar aandacht niet verdelen.
- Het duurt lang voordat het hele fragment door alle stemgroepen is doorgenomen.
- De begeleidingsband moet werkeloos toezien of een eigen activiteit organiseren.

Sectionals

Bij sectionals worden de verschillende stemgroepen (secties) individueel begeleid. Er zijn koren die ervoor kiezen op een repetitieavond 1 of 2 stemgroepen te laten komen en de andere een avond vrij te geven. Op deze wijze kan gericht met een groep gewerkt worden, maar het koorgeluid van alle groepen bij elkaar kan niet geoefend worden. Dit laatste is vooral een nadeel, als je de repetitie wilt afsluiten met bekend materiaal om 'nog even lekker te zingen'.

De meest ideale situatie is het werken met een repetitor voor elke sectie (ook voor de band!), met voor iedere stemgroep een eigen locatie om ongestoord te kunnen repeteren.

De repetitor gaat met een stemgroep aan de slag, volgens vooraf met de dirigent gemaakte afspraken.

Kijk uit, dat je als repetitor niet eigenhandig veranderingen in de partituur of opvatting aanbrengt. Dat geeft onduidelijkheid en soms zelfs irritaties bij andere groepen/repetitors of bij de dirigent. Maak een aantekening en bespreek dit later met de dirigent.

Voordelen

- Het geeft snelheid van werken.
- Er is voor iedereen iets te doen.
- Er kan heel individueel worden gewerkt, begeleid en gecoacht;
- De individuele stem of klank van iemand komt beter onder de aandacht: bij de verdeling van splitpartijen (bijvoorbeeld 1e en 2e sopranen) of bij het verdelen van solo's is het zeer prettig de stemmen beter te kennen.
- Het is verfrissend met iemand anders dan de vaste dirigent te werken;
- Iedere stemgroep werkt in zijn eigen tempo;
- Na afloop kan het ingestudeerde materiaal plenair/tutti worden geprobeerd.

Nadelen

- Je hebt veel mensen en middelen nodig.
- Je leert elkaars partij minder snel kennen: luisteren naar elkaar (en dus het maken van een zo mooi mogelijke koorklank) kan hierdoor moeilijker worden.

Aanleren

a) Een beproefde methode is het neerzetten van het koor of de sectie in een cirkel rond de repetitor/de piano.

De repetitor zingt een couplet of een ander fragment een keer voor en door middel van voor- en nazingen wordt het fragment per regel aangeleerd. De blokjes van het voor- en nazingen worden steeds groter, tot het hele fragment gezongen kan worden. Wanneer bladmuziek nog even achterwege blijft, is de concentratie groter, wordt het geheugen duidelijker aangesproken en beklijft het geleerde langer en beter.

b) Een andere manier is het vooraf uitdelen van de bladmuziek. Met het 'zien-en-zingen'-principe wordt de muziek gevolgd en worden de foutjes er uitgehaald. Voorwaarde is het kunnen notenlezen!

c) Een zeer belangrijke ondersteuning kan een cassettebandje met de ingezongen partij betekenen. Kijk echter uit voor de valkuilen: wat eenmaal fout is aangeleerd, is moeilijk te corrigeren; wees er zeker van, dat de ingezongen partij correct is; aan een kooropname heeft men niets, slechts een uitgesproken duidelijk ingezongen partij geeft voldoende ondersteuning. Niet ieder koorlid heeft de tijd of de zelfdiscipline om thuis met de tape aan de slag te gaan; er kunnen dus grote verschillen ontstaan.

Voorbereiding

Het aanleren van een lied valt of staat met de voorbereiding en de attitude van de dirigent/repetitor! Zij/hij moet het lied foutloos kunnen voorzingen. Vooraf moet bestudeerd zijn waar de ademmomenten komen, welke fragmenten extra articulatie-aandacht verdienen en waar de moeilijke fragmenten zitten.

Vaak is het prettig om eerst het makkelijkste deel (bijvoorbeeld het refrein of de laatste regels) aan te leren, zodat de zanger na een moeilijk deel ineens iets herkent en gemotiveerd verder zingt. De dirigent moet stimuleren, uitdagen, complimenteren en aanleren. Wie niet met overtuiging aan de instudeerklus begint, behaait niet het gewenste resultaat!

Opstelling

Het zingen in een cirkel bevordert de koorklank: de afzonderlijke zangers horen elkaar, luisteren naar elkaar, stemmen hun eigen volume op de klank af en voelen een eenheid in de muziek.

Het zingen met stemgroepen bij elkaar bevordert het eigen maken van de partij.

Het zingen met een gemixte opstelling (niet naast iemand uit je eigen stemgroep) bevordert de sound (blending). Met name het door elkaar opstellen van jongens en meisjes/vrouwen en mannen ziet er vaak leuk uit. Bovendien bevordert het de concentratie en het zelfvertrouwen (je hebt geen steun meer van je buurvrouw of -man). Voor de stemzwakken is het een nadeel.

Luisteren

Luisteren is van levensbelang voor het aanleren van een partij én voor de koorklank! Door te luisteren leer je je partij sneller aan. Door te luisteren zing je zuiverder. Door te luisteren zing je gevoeliger. Het is goed vooraf eerst enkele luisteroefeningen te doen.

Enkele voorbeelden:

1. Sla op een ride-bekken en luister naar het wegstervende geluid. Steek je hand op als je echt geen trilling meer waarneemt. (Na de stilte kun je 'blanco' beginnen met het muziekstuk; zoals een schilder op een stuk wit linnen kan beginnen.)
2. Sla op de piano een toets aan en daarna een andere. Om de beurt zeggen de koorleden steeds of de tweede noot hoger of lager was. Door de intervallen te verkleinen wordt de moeilijkheidsgraad groter.
3. Zet een canon op, met zoveel mogelijk afzonderlijke partijen (bijvoorbeeld: 'To Stop The Train' of 'Ding Dong Bell'), laat de groep door elkaar heen lopen en degenen met dezelfde partij elkaar opzoeken.

Hoofdstuk 20 - Choreografie

Koorchoreografie moet de betekenis van het lied versterken. De grote pioniers en nog steeds voorbeelden in deze ontwikkeling zijn de Continentals en de Young Continentals

Energie en Expressie

Hun inspiratie, motivatie en inzet geven de (Young) Continentals een enorme energie. Door die energie kunnen ze aan een hoge kwaliteit werken. En dat uit zich in beweging en choreografie die de overtuiging 'uitstraalt' naar het publiek. De innerlijke overtuiging en de drang van de mensen op het podium is zo groot, dat dit zichtbaar moet worden. De expressie en de intentie van de bewegingen is vol energie. Dat wil zeggen dat het altijd vrolijk is, maar wel altijd met gedrevenheid en overtuiging. De choreo moet 'kloppen' met de boodschap van het lied en het mag niet met elkaar in tegenspraak zijn. Bijvoorbeeld bij 'It's a wonderful life' (van: 'Get a Life' - Young Continentals), een blij lied, zijn er opgewekte, vrolijke bewegingen: het hoofd is omhoog en de armen gaan de lucht in. En het ritme nodigt iedereen uit om mee te klappen en te dansen. Het tempo is vlot en de bewegingen zijn losjes en ritmisch. Je strekt de armen op naar de hemel of naar andere mensen als je zingt: 'All of this, and heaven too, a life worth livin' for'. We willen dit delen en geven aan de medemensen.

'Now's the time to celebrate' (van: 'Faith in Motion' - Continentals), een heel vrolijk en vreugdevol lied, de titel zegt het al, wordt een heel feest op het podium met springen, klappen, huppelen, toeters en bel-len, zelfs radslagen en polonaise. Alles wordt uit de kast getrokken om de mensen mee te laten leven en een 'feestje te bouwen'. Bij deze vrolijke liederen hoort ook een vrolijke choreografie. De energie is maximaal, er zit veel pit en vaart in. De gang moet er tot het eind toe in blijven, bewegingen moeten helder en scherp blijven. En het is belangrijk dat dit niet alleen in de dans, maar ook in de expressie van het gezicht valt af te lezen.

Een tegenstelling hierop zijn de nummers met diepere betekenis en inhoud met zware onderwerpen als de dood van Jezus en vergeving van de zonden. Hierover kun je niet even snel en luchtig zingen en dansen. De uitstraling van deze nummers is dan ook gelijk een stuk dieper en trager. Er heerst een spanning en geladenheid. Er is wel dezelfde drang en intentie om het gevoel van dit lied naar buiten te dragen. De spieren en het gezicht moeten net zo hard, of misschien nog wel harder werken om de spanning of ingetogenheid vast te houden en over te dragen.

Twice voorbeelden hiervan zijn 'Cross of gold' (van: 'Change Your World' - Michael W. Smith. Ook gebracht door de Young Continentals) en 'There's a green hill' (van: 'We Don't Get What We Deserve' - The World Wise Message Tribe. Ook gebracht door de (Young) Continentals). Het eerste nummer gaat over het dragen van een kruisje aan een ketting als teken dat je in de dood en opstanding van Jezus gelooft. Het is een heel krachtig, sterk nummer met lage, dreigende onderbeat. Het begint zo dat ieder-

een heel laag gehurkt bij de grond zit, in de vorm van een kruis. Bij de eerste woorden komt iedereen langzaam omhoog. En op het accent in de muziek maakt iedereen een kruis met vuisten, heel krachtig en met veel spanning. Veel bewegingen zijn naar de grond gericht, langzaam en getrokken, het hoofd is vaker neer, in tegenstelling tot bij de snelle songs.

'*There's a green hill*' is een langzaam nummer dat de kruisiging van Jezus uitbeeldt. Het koor staat stil toe te kijken: heel indringend. Het maakt één heel langzame armbeweging. Daarvoor speelt zich het tafereel af met Jezus die naar het kruis wordt gedragen en Maria die ontdekt dat haar zoon gestorven is. De wachters dragen Jezus heel langzaam weg en Maria valt wanhopig op haar knieën neer. De gezichten spreken boekdelen. Het past in het trieste, wanhopige verhaal. Het zwaarmoedige is terug te zien in de uitgebeelde bewegingen en in de gezichtsexpressie.

Aandachtspunten

Bij de ontwikkeling en toepassing van de choreografie moeten we letten op:

- Gevoel voor het lichaam, dit houdt bijvoorbeeld in: de coördinatie van de verschillende lichaamsdelen. Bijvoorbeeld: tegelijkertijd een stap opzij doen en je hoofd naar rechts draaien. Het je bewust zijn hoe je staat en waar je hand, arm of voet zit. Dit is voor veel mensen niet gemakkelijk!
- Gevoel voor ritme, klank en ruimte: de muzikaliteit van de danser. Ten eerste moet je natuurlijk de maat kunnen houden en hierop bewegen. Ten tweede moet je ritmes kunnen houden en oppikken en de sfeer van de muziek en de klank opnemen. Al deze elementen samen, moeten ervoor zorgen dat de danser een goede prestatie levert, dat dat wat in de choreografie zit ook daadwerkelijk overkomt bij het publiek. Als alles in harmonie is met elkaar is er een goede communicatie tussen de danser en het publiek.

Onderdeel van het geheel

Bij koorchoreografie moet bovendien het hele koor een eenheid uitstralen. In een balletgroep zien we dit ook: een solodanser en -danseres en een zogenaamd '*coups de ballet*' daarachter. Dit moet heel uniform zijn in zijn bewegingen. Als het koor of een aantal mensen tegelijkertijd dezelfde bewegingen moet doen, moet dit precies gelijk gaan. Het moet synchroon lopen en een geheel zijn. Pas dan komt de kracht over op het publiek.

Daarom moet iedereen heel goed naar de muziek luisteren en weten op welke tel, op welk woord je je arm opzij moet doen of een stap naar achteren moet doen. Als iedereen het maar doet op het moment dat hem of haar goed uitkomt, wordt het heel chaotisch en rommelig. De boodschap komt niet meer over, net als wanneer iedereen tegelijkertijd over iets anders praat. Je weet niet meer waar het over gaat, je kunt het niet meer verstaan.

Het moet exact gelijk gaan, dus moet iedereen heel goed opletten als het wordt aangeleerd en goed naar de muziek blijven luisteren. Ook nog in de vrije tijd om het voor jezelf te herhalen, zodat je bij het concert niet constant meer hoeft na te denken.

Vorm en structuur

Het maken van de dans en het vormgeven van de boodschap gebeurt door de choreograaf, die een choreografie schept.

Het woord '*choreografie*' komt uit het Grieks en betekent: de kunst van het maken van dansen. Het is samengesteld uit twee Griekse woorden: '*khoreia*', dat 'koordans op muziek' betekent en '*grapía*', dat 'schrijven' betekent. Dus: het schrijven van koordans op muziek.

Bij het maken of ontwerpen van een dans komt een heleboel kijken. Je moet rekening houden met de ruimte die je hebt, het aantal dansers, de muziek en met de tekst van het lied dat gezongen wordt.

Andere elementen die bijdragen aan het eindresultaat zijn: licht, kostuums en decor. Al deze elementen moeten ook weer met elkaar overeenstemmen en elkaar aanvullen.

En dan zijn we gelijk weer bij de essentie van choreografie aangekomen. Het geeft een extra dimensie aan het optreden en versterkt de aandacht van het publiek. Door de vorm die het krijgt en de energie die het uitstraalt, springt het gelijk in het oog. Dat is wat het bij een concert van de Continentals zo waardevol maakt.

Esthetiek

Het is mooi om door de choreografie de aandacht van het publiek te trekken. Dans drukt schoonheid en esthetiek uit; vaak is het een heel kleurrijk schouwspel, soms zelfs een hele show om naar te kijken. Het is een middel om het publiek te blijven boeien. Een zinnig punt om qua persoonlijke motivatie alert op te zijn: je doet dit niet omdat je jezelf zo goed vindt en dit wilt horen van andere mensen, maar omdat je je eigen talenten graag wilt gebruiken om een hele goede prestatie neer te zetten en omdat je je eigen gevoelens wilt delen met andere mensen.

Emoties

Dans is een heel intense uitdrukking van emoties. Met gebaren kun je heel veel zeggen, bijvoorbeeld armen omhoog, omlaag, stap naar voren, hoofd naar achteren. Je plaatst jezelf, je eigen lichaam, of meederen in een houding en daarmee druk je een emotie uit.

Naar boven is blij en hoopvol en een beweging naar achteren drukt juist teruggetrokkenheid, angst of afstandelijkheid uit.

Vuisten zijn wanhoop of kwaadheid, springen is vreugde en noem maar op. Zo kunnen we nog wel vijftig andere bewegingen verzinnen die voor zich spreken.

Bij koorchoreografie overheerst de dans niet, maar de tekst staat voorop. De beweging moet de tekst versterken. Meestal wordt de tekst heel concreet en letterlijk uitgebeeld: 'strong' is een gebalde vuist en 'de zee' is een golvende beweging met je armen. De hele opbouw van een lied wordt meestal precies gevolgd in de choreografie. Bijvoorbeeld wanneer dezelfde tekst terugkomt in het refrein worden ook de danspassen herhaald.

De vorm van het lied wordt visueel in de choreografie. Dit is een vorm van herkenning en dat spreekt het publiek aan. Behalve dansspasjes is het hele podiumbeeld, het totaalplaatje heel belangrijk en sfeerbepalend. Dit heeft ook te maken met 'productie': het plaatsen van het koor op het podium. Het staat in

wisselwerking met de choreografie. De plaatsing van het koor drukt veel uit over een lied. Bijvoorbeeld: de zangers staan dicht bij elkaar in één groep of zijn verdeeld over het hele podium, staan in rijen of in groepjes bij elkaar, of één of twee mensen staan vooraan met de rest van het koor erachter. Alle variaties zijn mogelijk. Hetzelfde geldt voor de hoogtes. Meestal staan de zangers hoog, soms worden er verschillen gemaakt. De helft staat, anderen zitten of knielen.

Afwisseling houdt de toeschouwer geboeid. Niet steeds hetzelfde, maar afgewisseld langzaam en snel, veel dansers, weinig dansers, op de plaats en van de plaats af, verschil in hoogtelagen en ruimtegebruik.

Ruimte

De ruimte is bepalend voor de choreografie. De choreografie moet worden aangepast aan de plaats waar de dansers staan en andersom. Er is nu eenmaal geen ruimte voor een draai of sprong als je met z'n tweeën op een kleine verhoging staat. Hoe meer ruimte er is, hoe krachtiger en groter de expressie overkomt. Er wordt veel energie losgemaakt en dit springt over op het publiek. De dans gaat ook letterlijk een steeds grotere plaats innemen in het programma van de Continentals; het koor komt vaker van zijn plaats. En er komt een solodans of een zogenaamde 'dance break', een groepje sterke dansers doet een moeilijke dans op een 'break' in de muziek. De rest van het koor blijft in de microfoon zingen. Zo'n snelle dans spreekt de jongeren enorm aan en hier wordt de laatste jaren gretig op ingespeeld: springen, hiphoppen, draaien en krachtige dansen staan in het programma. Voor de jongeren is dit net de oppepper en uitdaging die ze 'pakt'. Ze zien hier dat de dansen die ze kennen van TV ook ingezet kunnen worden in dienst van de boodschap van het evangelie. En dit is een hele nieuwe ontdekking voor ze.

Houding

Als je danst moet je een heel neutrale beginhouding hebben. Geen overbodige spanningen, heel open en ontvankelijk. Het gezicht moet alert zijn, maar niet overgeconcentreerd. Dan krijgt het een boze uitstraling, de nek gaat teveel spannen, het voorhoofd maakt fronsende wenkbrauwen of de lippen worden op elkaar geknepen. Dat is het gevaar van te gespannen zijn. Je moet ook niet vastroesten in een glimlach of 'leeg kijken': je kijkt wel, maar ziet niets.

Te weinig spanning is ook niet goed, dan zie je er dom en slap uit. Het beste is recht voor je uit te kijken op ooghoogte en werkelijk kijken (of je voorstellen dat je verblind wordt door het licht).

De lichaamshouding mag ook niet overspannen zijn. Om zo economisch mogelijk met de energie om te gaan, mag er geen overbodige spanning in het lichaam zitten. Dus een lange, rechte rug, alle gewrichten boven elkaar (knieën, heupen, schouders en hoofd), het lichaamsgewicht iets naar voren gericht, benen stevig op de grond, armen losjes langs het lichaam laten hangen en het hoofd recht omhoog met de kruin naar het plafond. De ruggegraat is goed opgericht en de schouders zijn neer.

Vaak is het gevaar bij overconcentratie ook een spanning in de nek en optrekken van de schouders, waardoor je juist je nek en ademhaling vastzet. Terwijl als je ontspant, de adem ook gelijk veel rustiger wordt en je meer volume en rust in je stem en bewegingen krijgt.

Warming up

Een goede warming up met behulp van een serie oefeningen is van groot belang voordat je begint met het 'echte werk', de spieren moeten warm en losgemaakt worden anders krijg je blessures. De meeste (Young) Continentals zijn helemaal niet gewend om veel te dansen. In het 'normale leven' zijn ze niet in goede training. Zij merken ook snel dat het zwaar is opeens elke dag zoveel uren te dansen en te bewegen. Al de eerste dag, of juist na de eerste dag, hebben de meesten pijn in de rug, benen, armen, kuiten of op de vreemdste andere plekken. Het is heel intensief om de bewegingen zo vaak te herhalen voor ongetrainde spieren. Maar na een paar dagen gaat het al stukken beter en worden de conditie en de kracht steeds groter. Juist daarom is het belangrijk elke dag een goede warming up te geven die de spieren goed doorbloedt, zodat de afvalstoffen van de spierpijn weg kunnen stromen en om de spieren en gewrichten weer los te maken en uit te rekken om niet stijf te worden. Als een spier samenspannt, wordt hij namelijk wel sterker en dikker, maar ook korter. Om te voorkomen dat je spieren vast komen te zitten, is het belangrijk die rekoefeningen elke dag te blijven volhouden.

Tot slot

Koorchoreo is geen doel op zichzelf, maar de presentatie is de uitdrukking van het onderwerp. Gaat dat niet, doe dan geen koorchoreo, want het werkt alleen maar averechts.

Zie je wel mogelijkheden? Zoek dan iemand die met kennis van zaken het koor kan begeleiden en eventueel zelf de choreografie kan ontwerpen. Het Continental Art Centre heeft consultants die geraadpleegd kunnen worden en ook in het boek 'EXPRESSIE' staan nuttige adressen.

Wanneer je slechts af en toe van een choreograaf gebruik kunt maken, is het raadzaam om één van je beste dansers te belasten met de warming-ups en het begeleiden van de andere koorleden tijdens de koorrepetities.

Ook hier geldt: ga niet de Continentals imiteren. Deze choreografieën zijn beschermd. Het is veel motiverender om tot iets eigens te komen dat past bij je eigen koor!

Iedere koorsoort zal op een andere manier gebruik willen maken van dans, choreo, bewegen op muziek, productie en presentatie. Durf uit te proberen!

Hoofdstuk 21 - Positie en productie

In je eigen stemgroep staan, geeft veel vastigheid en veiligheid: je hebt steun aan elkaar! Voor een dirigent is het ideaal om de verschillende inzetten per stemgroep aan te geven in een vastgestelde richting. Dat betekent dat het koor altijd in de vaste, beproefde opstelling staat: dames voor en heren achter. Sopranen links en alt en tenors rechts.

Wie meer aandurft, kan bereiken dat het publiek geboeider gaat volgen wat jullie zingen en te zeggen hebben! Het programma wordt dynamischer. Een gegeven dat we in alles om ons heen in de maatschappij zien gebeuren: in de lay-out van tijdschriften, in de flitsende tv-beelden, in de snelle montages, op de reclamezuilen, etc.

Ieder koor zal hierin zijn mogelijkheden en onmogelijkheden herkennen, maar mogelijkheden zijn er zeker!

Enkele tips, die het uitproberen waard zijn:

1. Stel het koor niet meer per stemgroep op, maar door elkaar (ook de mannen en de vrouwen!) Stemzwakken kunnen in deze opzet best geflankeerd worden door stemgroepgenoten, niemand weet immers welke partij je zingt. Een leuk neveneffect, naast het visuele, is de ontwikkeling van de koorklank door deze truc: het mengt mooier.
2. Werk met verhogingen, bijvoorbeeld podiumdelen, tafeltjes of gymzaalbankjes. Natuurlijk ligt het voor de hand om van voor naar achter het koor van laag naar hoog op te stellen. Maar met een beetje variëren in het plaatsen van de verhogingen blijkt de ruimte met eenvoudige middelen zeer creatief en verrassend gebruikt te kunnen worden. Voorbeelden: de zijkanten hoog, in het midden laag; het midden hoog, de zijkanten laag; asymmetrisch; midden achter twee hoog, beide achterzijdkanten drie hoog, één hoog voor in het midden, andere koorleden op de begane grond, etc. De mogelijkheden zijn bijna onuitputtelijk! Heeft het podium trapjes? Gebruik ze gerust voor de opstelling!
3. Variëer met de opstelling. Stel: het koor heeft in een kerkdienst drie blokjes van twee liederen; kies dan voor ieder blokje een andere opstelling! Zo zien de mensen steeds een ander koor. Zorg ervoor dat de opstelling symmetrisch is: dit is voor het oog van de toeschouwer het rustigst, anders leidt het alleen maar af. Kijk welke leden ongeveer even lang zijn en zet die gespiegeld tegenover elkaar in de opstelling en, de langste hoeft niet altijd achteraan!
4. Voor wie het aandurft: spreek per lied een andere opstelling af. Zorg er wel voor dat de wisselingen steeds snel en geruisloos kunnen plaatsvinden! Dit kan bijvoorbeeld tijdens een aankondiging of een voorspel.
5. Voor het visuele aspect kan gekeken worden naar het gebruik van kleding, sjaaltjes, accessoires, voorwerpen, etc.

6. Belangrijk bij de voordracht zijn de mimiek (laat zien wat je zingt!), de houding en de overtuigingskracht. Geloof je zelf wat je zingt?
7. Ook choreografie kan het 'plaatje' zeer positief ondersteunen en effect meegeven. Zie Hoofdstuk 20.
8. Gebruik theatertechnieken: decorstukken, verlichting, effecten, doeken, etc.

En gebruik de creativiteit en de inbreng van de leden!

Saatheid kan met eenvoudige middelen worden tegengegaan. Het verdient aanbeveling om hieraan voldoende aandacht te besteden.

Waak echter voor de 'overkill': overdrijf nooit! Houd steeds voor ogen wat je doel is, wie je publiek is en welke mogelijkheden het repertoire biedt.

Ontwikkel een eigen gezicht: doe het Oslo Gospel Choir of de Continentals niet na!

Hoofdstuk 22 - Geluid en geluidsversterking

Dit overzicht geeft een algemene kijk op het versterken van een koor met een eventuele band. Natuurlijk is het niet mogelijk om alle aspecten voldoende uit te diepen, maar de grote lijn wordt aangegeven.

Inleiding

Geluid is voor ons heel gewoon. Iedereen die kan horen heeft een eigen beleving van geluid. Wat voor iedereen geldt, is een grens waarboven het als (te) hard wordt ervaren. Iedereen heeft ook een (eigen) ondergrens waar het geluid (te) zacht wordt bevonden.

Ieder mens heeft bepaalde voorkeuren voor soorten muziek. Ook is elk mens uniek in de verwerking van geluid, via de oren naar de hersenen.

Als we het hebben over een koor, met of zonder muzikale begeleiding, dan is het dus noodzakelijk dat iedereen in het publiek alle stemmen en instrumenten in de juiste verhouding en met de juiste geluidssterkte goed in de oren krijgt én ook nog op de juiste manier verwerkt.

Dit is dus onmogelijk!

Er zijn te veel verschillende mensen en er zijn oneindig veel plaatsen (afstanden van de geluidsbron) voor het publiek bij een optreden in een zaal of buiten.

De doelstelling

Het geluid van de zang, spraak of muziek vanaf het podium moet iedereen bereiken:

- In de juiste (meng-)verhouding.
- Met de juiste sterkte.
- Met de juiste woorden en klanken, maar dat is geen onderwerp dat in dit hoofdstuk besproken moet worden.

Om dit ideaal zo goed mogelijk te bereiken is er een groot aantal aandachtspunten.

Ook is er een aantal technische hulpmiddelen om dit te realiseren.

Aandachtspunten

- 1) De akoestiek van het podium
- 2) De opstelling van zangers en muzikanten is afhankelijk van verschillende zaken:
 - De akoestiek van de zaal
 - De grootte van de zaal
 - De vorm van de zaal
 - De bekleding van de wanden
 - Het soort vloerbedekking en soort stoelen
 - Het aantal mensen in de zaal

Technische hulpmiddelen

- Versterking van het geluid van koor en/of band
- Extra effecten (galm) toevoegen aan koor en/of instrumenten
- De aanpassen van het geluidsniveau van sommige frequenties (equalizer)
- Bij versterken in zeer grote ruimten corrigeren voor vertraging als gevolg van de geluidssnelheid (delay)

Als de zaal niet te groot is en het podium heeft een redelijke akoestiek dan kan er vaak goed worden opgetreden met een koor en een kleine muzikale begeleiding, zonder dat er geluidsversterking in de zaal hoeft te worden gebruikt. De muzikanten kunnen hun spel dan aanpassen aan de geluidssterkte van het koor.

Het blijft natuurlijk noodzakelijk dat (bijna) iedereen in de zaal de muziek/zang hoort in een redelijke sterkte en een redelijke mix.

Geluidsversterking algemeen

Het doel is dus iedereen alles in de juiste sterkte en juiste balans laten horen.

Als vanaf een podium bijna geen geluid de zaal in komt, gebruiken we *versterking*.

Geluid wordt bij de bron opgevangen door middel van een *microfoon*.

Het geluid van de microfoon gaat naar een *versterker* die op een *luidspreker* in de zaal is aangesloten.

Dit is het principe.

Eén microfoon is (bijna) nooit voldoende. Als meerdere microfoons worden gebruikt, zal er een *mixer* moeten worden gebruikt om alle signalen, in de juiste verhouding, door middel van een versterker naar de luidsprekers in de zaal te laten gaan. Al de signalen vanaf het podium worden meestal met een *multikabel* naar de mixer geleid.

De middelen

De hiervoor genoemde hulpmiddelen worden nu uitgebreider besproken.

Microfoon

Een microfoon 'vangt' het geluid van zang of muziek op en geeft dit door via een signaalkabel. Om het uit te versterken geluid optimaal in de microfoon te 'vangen', is het noodzakelijk de afstand tot de microfoon zo klein mogelijk te houden.

Er zijn heel erg veel soorten microfoons. Het is niet te doen om er hier verder op in te gaan. Hoofdzaak is te weten dat er voor elke toepassing wel een paar types erg geschikt zijn en ook een heel groot aantal totaal niet.

Er zijn dynamische microfoons en condensatormicrofoons. Er zijn rondomgevoelige en richtmicrofoons. Er zijn mic's voor hoge geluidsdrukken (slagwerk, etc.) en er zijn hele gevoelige mic's voor bijvoorbeeld op een revers van een toneelspeler die een fluisterende scène speelt. Condensatormicrofoons hebben een voedingsspanning nodig om te kunnen werken. Deze voedingsspanning kan van een batterij komen of vanuit de mixer met de fantoomvoeding, via de normale microfoonkabel.

Een microfoon met enige kwaliteiten is er van Fl. 100,- tot Fl. 300,-.

De betere microfoons kosten Fl. 600,- tot Fl. 6000,- of zelfs nog meer. Een val kan een microfoon onherstelbaar beschadigen, grote voorzichtigheid is dus geboden.

Een lijnuitgang van bijvoorbeeld een keyboard kan theoretisch met een signaallijn direct naar de mixer. Om de gevoeligheid voor stoorsignalen erg klein te maken, wordt meestal een D/I-box, een scheidingsbox met impedantie-aanpassing, gebruikt om het ongebalanceerde 2 draadssignaal van het instrument om te zetten naar een gebalanceerd 3 draadssignaal. Dit signaal is vele malen minder gevoelig voor stoorsignalen. Tevens is het een signaal met dezelfde signaalsterkte als een microfoon. Het voordeel hiervan is dat op de aangesloten mixer gewoon de standaard microfooninput kan worden gebruikt voor alle inputs.

Multikabel

Om alle (soms wel 30) signalen van het podium naar de mixer in de zaal te krijgen, wordt een multikabel gebruikt. Dit is een kabel met een aantal gescheiden, 2-aderige verbindingen, elk apart voorzien van een geïsoleerde afscherming. Op het podium ligt dan een stageblok, hier kunnen alle stekers van de microfoonkabels worden aangesloten. Ook de retourlijnen, naar de versterker en de monitoren, lopen door deze multikabel.

Mixer

Om alle signalen vanaf het podium in de juiste verhouding te mixen en versterkt de zaal in te sturen, is een mixer noodzakelijk. Er zijn heel erg veel types, soorten en uitvoeringen. Voor het 'normale' werk zijn de meeste mixers wel geschikt. De prijs en de omvang bepalen, samen met het aantal gewenste kanalen (input's), meestal welke mixer er wordt gekocht. Het aantal kanalen moet ruim voldoende zijn, anders wordt het al gauw behelpen.

Versterker

Om het signaal dat uit de mixer komt te kunnen versterken, is een versterker nodig. Het betreft dan meestal een versterker met 2 kanalen, een linker en een rechter kanaal. Er zijn heel erg veel verschillende versterkers, van Fl. 400,- tot Fl. 4000,- en nog duurder. Ook zijn er vermogens van 100 Watt tot over 10.000 Watt. Er moet een versterker gekozen worden die *goed past bij de luidsprekers* die worden gebruikt.

Luidsprekers

Er zijn (alweer) heel erg veel soorten luidsprekers. Er zijn passieve en actieve luidsprekers. Bij een actieve luidspreker (combinatie) is al een versterker ingebouwd. Er zijn full-range speakers zodat met één luidspreker aan elke kant er een goed geluid is in het gehele hoorbare gebied. Er zijn ook losse bas-, midden- en hoogsystemen. Hierbij komt dan op elke kant een groep van drie of nog meer luidsprekers. Als het een erg grote zaal is, kan het nodig zijn nog meer dan twee luidsprekergroepen neer te zetten.

Monitor

Om een koor op het podium goed met de muziek mee te laten zingen, is het soms noodzakelijk om er

een luidspreker (monitor) neer te zetten, waardoor de begeleidende muziek te horen is. Soms hebben muzikanten ook monitorgeluid nodig van een ander instrument in de groep of van zichzelf.

Equalizer

Omdat in sommige ruimten geluid op een vreemde manier in de oren klinkt, is er een equalizer aanwezig om versterkingscorrecties toe te passen op kleine frequentie gebieden. Door een juiste correctie kan een vertekend klankbeeld vaak zo worden aangepast dat een bekende CD ook weer klinkt zoals je gewend bent.

Ook wordt een equalizer gebruikt om het rondzingen (feedback), wat bij gebruik van microfoons voor kan komen, tegen te gaan. Zie verder: Elf manieren om feedback te voorkomen.

Effecten

Om zang en soms ook instrumenten een galm of effect te geven wordt een effectprocessor toegepast. Dit is zeer aan te bevelen als in een zwaar dempende, droge zaal zang moet worden weergegeven. Met een goede hoeveelheid van de juiste galm klinkt het alsof er toch in een goed klinkende kerk wordt gezongen. De hoeveelheid en het soort effect op zang kan een lied maken of breken. Heel redelijke resultaten worden al bereikt met een 'chorus' of een 'vocal-plate' met weinig vertraging (delay) en niet te veel herhalingen (decay).

Principeschema geluidsversterking

Zie: figuur 4

De plaats van de componenten in de zaal en op het podium

Om het geluid goed te verdelen in de ruimte is éénderde afstand van de wand een theoretisch goede maat. In de praktijk wordt een luidspreker (systeem) vaak iets verder naar de kant neergezet om voor het publiek het zicht op het podium niet te veel te belemmeren. Let er op dat een luidspreker *nooit* dichterbij dan 2 meter bij een muur of een andere solide constructie staat. Zeer vervelende reflecties zijn anders het gevolg.

Praktische punten voor live versterking

Methoden voor miking

Om zang met een microfoon te versterken kan één persoon één microfoon gebruiken of meerdere mensen gezamenlijk rond één microfoon. Met één persoon per microfoon kan deze op een statief staan of in de hand worden gehouden. In beide gevallen is een *constante afstand* tot de mond erg belangrijk. Drie tot vijf centimeter is een goede waarde. Let erop dat een microfoon in de hand gehouden wordt zonder allerlei gefriemel en dergelijk, dit geeft erg hinderlijke stoorgeluiden.

Als meerdere mensen om één microfoon staan, is vijftien centimeter een goede afstand.

Sterk zingende personen moeten iets meer afstand houden als iets minder luide clusterogenoten.

Typical connection sheet

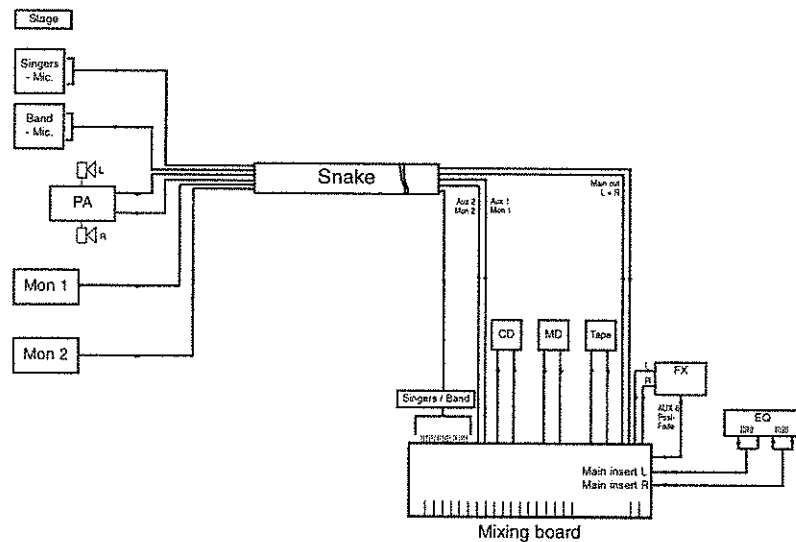

Fig. 4 - Connections

Methoden voor monitoring

Monitors kunnen op de grond staan en ook op een statief. Beide methoden hebben voor- en nadelen. Het is belangrijk dat het monitorgeluid zo zacht mogelijk is op het podium. Ook moet een monitor nooit richting de zaal staan! Zorg steeds dat het monitorgeluid de gebruikers recht in de oren komt, dus zeker niet van achteren !!

Gebruik van een equalizer

Een equalizer kan veel goeds betekenen voor de sound in uw zaal. Vergeet niet dat onjuist gebruik uw geluid erger verpest dan u denkt. Als u beschikt over twee stereo eq's dan kan één systeem worden gebruikt om het totale geluid in de zaal zo te laten klinken als u denkt dat het in het echt ook gemaakt wordt. Om dit te testen kan een goed bekende CD worden afgespeeld en door de zaal lopend kan dan worden geluisterd of alle klanken er goed in aanwezig zijn. De tweede equalizer kan dan worden ingeregeld als feedbackeliminator voor de koormicrofoons. Het inregelen gaat als volgt:

Normaal gesproken moet een feedbackcorrectie worden uitgevoerd op twee of drie frequenties maximaal!

- Zet de monitorsignalen uit (aux)
- Zet de master fader(s) dicht

Typical setup, location

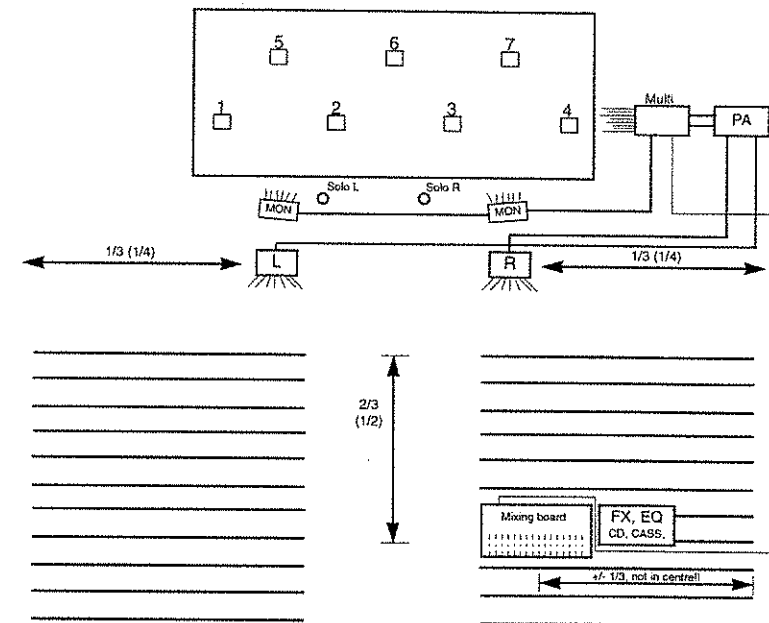

Fig. 5 - set-up

- Zet alle microfoonfaders op 0 db (eerst gain inregelen!)
- Schuif 1 masterkanaal (L of R) zeer langzaam open totdat er een feedback opkomt.
- Zoek deze frequentie op en haal hem 3 tot 5 db naar beneden.
- Ga door met master openschuiven tot de volgende rondzingfrequentie.

Haal zo (aan één kant, bij stereo eq) twee of drie frequenties weg en doe hetzelfde met het andere kanaal. Bij een parametrische eq kan dit erg snel. Haal zo, als het mogelijk is, niet meer dan 3 tot 5 db weg, anders wordt de totale klank teveel negatief beïnvloed.

Als er maar één equalizer aanwezig is, worden beide functies gecombineerd. Als dan de feedbackcontrole is gedaan, moet nog wel met de hiervoor genoemde bekende CD worden geluisterd of er te veel is gecorrigeerd. Zoek een werkbaar compromis.

Gebruik van effecten

Als er een effectprocessor wordt gebruikt, zorg dan dat de diverse soorten effect van het betreffende instrument ook vooraf rustig worden uitgetoet. Als er dan een bepaald effect live moet worden gereali-

seerd, kan snel een instelling worden gekozen die redelijk in de buurt komt. Ook als er een bekend nummer wordt uitgevoerd, is het goed om bijvoorbeeld de CD van een uitgevoerde versie te beluisteren. Door te luisteren naar de soort galm of ander effect kan er veel worden geleerd.

De instellingen bij een bepaald nummer zullen toch door uitproberen moeten worden bepaald.

Opbouwen, afbreken, opslag, verzekering

Zorg er steeds voor dat zeer zorgvuldig met de apparatuur wordt omgegaan. Vooral de connectoren kunnen gemakkelijk een slechte verbinding krijgen doordat er aan getrokken wordt. Een goede methode is dat steeds dezelfde mensen bepaalde componenten aansluiten en ook weer afkoppelen en opruimen. De taken zijn dan veel duidelijker en er is ook één persoon verantwoordelijk voor een bepaalde handeling.

Het is een goede zaak om de apparatuur bij binnenkomst direct op de juiste plaats neer te zetten en uit te pakken. De lege flightcases kunnen dan direct worden afgevoerd en dat bespaart een hoop rommel en voorkomt de kans op extra beschadigingen.

De juiste opslag van de kostbare geluidsapparatuur is erg belangrijk. De ruimte mag niet te vochtig of te koud zijn.

Als er een koude of vochtige opslag is, moet de apparatuur voor ieder gebruik eerst geruime tijd uitgepakt staan in de ruimte waar het gebruikt gaat worden. Voordat de gevoelige elektronica onder spanning wordt gezet, moet het eerst acclimatiseren (opwarmen en het condens laten verdampen).

Als er bij het opbouwen in een vreemde omgeving een podium anders moet worden ingedeeld, zorg er dan voor dat bij het verlaten van de zaal alles weer precies zo wordt neergezet als het vooraf stond.

Breek ook geen zaken af en beschadig geen vloerbedekking.

Een goede verzekering van de apparatuur is erg belangrijk. Er zijn bijna geen verzekeringsmaatschappijen die instrumenten en apparatuur op een goede en werkbare manier verzekeren. Veel verzekeringen dekken wel diefstal uit een afgesloten woning, maar als het (kostbare) muziekinstrument of de apparatuur mee naar een optreden gaat, blijkt er vaak weinig meer van de dekking over te zijn. Het Continental Art Centre heeft voor leden een aantrekkelijke verzekering beschikbaar. Neem voor informatie hierover contact op met Continental Sound.

Extra (rand-)apparatuur

Er is een enorme hoeveelheid extra apparatuur te koop. Om te beginnen met een set voor versterking van een koor met eventueel een band, heeft u niet meer nodig als hierboven beschreven.

Elf stappen om feedback te voorkomen

- 1) Minimaliseer het aantal in te zetten microfoons. Bij het inzetten van elke extra microfoon in dezelfde ruimte met de luidsprekers neemt de kans op crosstalk toe. De kans op feedback is direct afhankelijk van het aantal microfoons en de versterkingsfactor van elke microfoon. Met

andere woorden: men kan meerdere microfoons inzetten met een lage versterkingsfactor of weinig microfoons met een relatief hoge versterkingsfactor.

- 2) Houd de microfoons zo dicht mogelijk bij de gewenste geluidsbron. Hierbij is slechts een lagere versterkingsfactor nodig op de mengtafel wat dus de kans op feedback reduceert.
- 3) Zet de niet in gebruik zijnde microfoons uit indien mogelijk (fader dicht). Als er geen geluid is om te versterken dan is er ook geen noodzaak om deze aan te zetten.
- 4) Gebruik zo mogelijk altijd unidirectionele microfoons. Dit type is veel minder vatbaar voor feedback dan omnidirectionele microfoons.
- 5) De luidsprekers moeten voor alle microfoons geplaatst worden. Elke microfoon die gericht is naar een luidspreker zal snel feedback veroorzaken.
- 6) Bij het verstellen van de toonregelingen moet extreme opwaardering vermeden worden. Equalizing door middel van voornamelijk afkappen in plaats van opwaarderen verlaagt de vatbaarheid voor feedback via de afzonderlijke microfoons.
- 7) Als een signaal normaliter een zeer lage energie heeft in een bepaalde frequentierange, is het aan te bevelen deze frequentierange geheel af te kappen. Bij een basdrum is bijvoorbeeld zeer weinig hoog frequent signaal, dus moet hierbij het hoge tonen gebied geheel weggedraaid worden. Bij een bekken is in het geheel geen natuurlijke bas, dus moet de bas weggeremd worden.
- 8) Als het nodig is om elektronische instrumenten te versterken via de mengtafel, moet een DI-box gebruikt worden om het signaal op te vangen in plaats van het inzetten van een microfoon. Dit zal elke kans op feedback elimineren.
- 9) Als er veel microfoons in gebruik zijn die onderverdeeld kunnen worden in groepen, moeten deze als submaster opgezet worden om betere beheersing van de totale versterking te krijgen. Met deze methode kan de versterking van één groep zo nodig aangepast worden met een enkele fader.
- 10) Gebruik grafische equalizers om ruimte invloeden of resonantiepieken te compenseren. Grafische equalizers zijn niet bedoeld om feedback problemen op te lossen. Ze zijn primair bedoeld voor het optimaliseren van de toonkwaliteit. Uitsluitend nadat bovenstaande regels zijn opgevolgd moet een equalizer ingeregeld worden.
- 11) Hoe hoger de kwaliteit van de microfoon, hoe kleiner de kans op feedback. De uitspraak: 'Je krijgt waar je voor betaald hebt' gaat heel duidelijk op voor het fenomeen feedback en microfoons.

N.B. Er is een hele nieuwe soort moderne geluidsapparatuur, waarbij de snake (multikabel) vervangen is door een wifi connectie. Monitors kunnen voor de band heel makkelijk vervangen worden door oortjes (die het bandlid qua sterkte ook nog kan regelen). Microfoons met kabel kunnen vervangen worden door wireless mikes. Voor sprekers: de handheld microfoon is zeer aan te raden om die te vervangen voor een wireless wang microfoon, die beslist een veel beter geluid geeft en waardoor je je ook vrij over podium en door zaal kunt bewegen.

Hoofdstuk 23 - Licht

Wat in grote lijnen voor geluid geldt (zie hoofdstuk 22), geldt ook voor licht. De effecten die je beoogt zijn afhankelijk van je budget, maar ook van de kunde van je technici. Maar: zijn al die toeters en bellen nu wel nodig? Nee, het kan ook met simpele middelen.

Uitgangspunt

Waar het uiteindelijk om gaat, is, dat de groep uit de 'omgeving' getild wordt. Door dus de groep uit te lichten bereik je verschillende dingen.

- De concentratie van het publiek t.a.v. het concert neemt toe.
- Het vermoeidheidseffect bij publiek en groep door slecht licht in de zaal wordt vermeden.
- De kleuren nemen in intensiteit toe.
- Men ziet beter wat er gebeurt.
- De groep concentreert zich meer, want het publiek verdwijnt 'in een zwart gat' en hun reacties kunnen je niet meer afleiden, zoals tante Truus die opeens gaat zwaaien.

Simpele middelen

Ga niet gelijk een lichtinstallatie kopen van Fl. 20.000,-. Wat je beoogt is ook al te bereiken met 2 bouwlampen, met pink of gold filter, op een dimmer aangesloten die je bij de doe-het-zelf-zaak koopt voor Fl. 40,-. Ga je nu veel optreden en heeft je concert veel verschillende elementen, dan pas wordt professionele verlichting steeds meer van belang.

Je kunt dus veel zelf maken. Maar let op:

- De zekeringen van het gebouw (de stroomgroep) moeten wat je aan vermogen gebruikt, aan kunnen anders springen de stoppen.
- Alles van je apparatuur moet geaard zijn. Als je kunt, zorg dat licht en geluid verschillende stroomgroepen gebruiken (i.v.m. ruis, klikken en tikken).
- Zorg ervoor dat stroomkabels niet parallel liggen met microfoonkabels of de snake. Kruisen mag wel.
- Als je haspels gebruikt, rol ze altijd helemaal af. Doe je dat niet, dan gaat de haspel werken als een smoorspoel: er ontstaat warmte en tenslotte kan er zelfs brand en kortsluiting ontstaan. Op de haspels staat tegenwoordig met hoeveel Watt ze belast mogen worden, Rol ze toch geheel af. Als namelijk iemand er opeens iets bijrijkt, kan de haspel een te zware belasting krijgen.
- Spotlights: deze nemen vrij veel af. Zet ze als het kan op een aparte stroomgroep. Spotlight moet de solist onder een hoek aanlichten, dus nooit recht op de as van de kerk en ook niet op

gelijke hoogte met het gezicht van de solist plaatsen. Gebruik spotlights alleen om een spreker of solisten uit te lichten. Laat verder de volgsport uit.

Kleur

Er zijn lichttechnici die, hoe meer gekleurde lampjes of spots ze hebben, hoe enthousiaster ze worden. Dit is een volkomen verkeerd uitgangspunt. De kleuren van de kleding en goede theatermake-up, ook voor de mannen, moeten het doen. Ga je opeens allerlei felle kleuren licht toevoegen, dan klappt het gebeuren op het podium in elkaar. Kijk maar eens bij goede theatervoorstellingen of bij TV-drama, men gebruikt allerlei tinten wit. Kleuren zijn er hooguit om iets bij te kleuren. Emoties stuur je door het licht te dimmen en weer in te faden. Black-outs worden zeldzaam gebruikt. Daarna nooit knop omdraaien en 100% licht gelijk aan, op zo'n piek springen de stoppen ook, maar langzaam infaden.

Bij een stevige rockband gebruik je geen make-up, dat ligt anders als bij bijvoorbeeld een musical. Bij een rockband wordt wel veel en verschillend gekleurd en wit licht gebruikt.

Bedenk dit

Verkijk je niet op de massale lichtshows van de bekende popgroepen: dit is onbetaalbaar, maar ook niet nodig.

Bedenk ook dat je een superbe installatie kunt hebben, maar als het koor geen kwaliteit heeft en de lichttechnicus geen artistiek gevoel, dit tot een groot debacle leidt.

N.B. Overweeg ook dat je voor speciale gelegenheden lichtinstallaties (met en zonder technicus) kunt inhuren. De prijzen zijn tegenwoordig zeer redelijk!

Ledtechnologie:

Tegenwoordig is er een nieuwe generatie spots, gebaseerd op led. De prijzen zijn zeer betaalbaar. Tevens gebruiken die lampen maar een fractie van de stroom, die voor de oudere parsports verlichting nodig was. Licht regeltafels zijn er ook gebaseerd op wifi of verbinding via een simpele signaalkabel. Regeltafel kan ook via je Ipad (dus geen lichtmixer meer nodig). Laat je ook hierin goed voorlichten. Let er wel op dat sommige ledspots een vreemd beeld geven als je met HD TV werkt. Koop dus ledspots, die ook te gebruiken zijn met TV werk.

Hoofdstuk 24 - Band en tracks

Begeleiding van de koorzang - ieder genre heeft recht op een optimale begeleiding. Dat wil niet zeggen, dat het gemengd koor zich altijd moet laten begeleiden door het orgel, het senior-koor door de piano, het kinderkoor door de gitarist en de accordeonist en het jongerenkoor door keyboard en dwarsfluit.

Gebruik als uitgangsvragen:

- Over welk genre spreken we en welke instrumenten/klanken horen daarbij?
- Welke instrumenten staan ter beschikking?
- Wat is het niveau dat nodig is c.q. dat door de muzikant geleverd kan worden?
- Wat is de doelstelling?
- Hoe groot is het budget?
- Zijn er partituren?
- Kan er gezamenlijk gerepeteerd worden?
- Hoe wordt de balans zang-begeleiding?
- Welke geluidsapparatuur staat ter beschikking?

Enkele andere overwegingen:

- Het vereist van een dirigent meer vaardigheden om te werken met een band of orkest.
- Tracks zijn alleen te gebruiken als er electriciteit is.
- Tracks kunnen voor het publiek heel statisch en 'onecht' overkomen.

Instrumenten

Wanneer kies je voor het gebruik van instrumenten?

1. Als je wilt dat er life gemusiceerd wordt.
2. Als het toevoegt aan de kwaliteit.
3. Als er mogelijkheden zijn die naar tevredenheid gebruikt kunnen worden, m.a.w. als er bevredigende antwoorden zijn op bovenstaande uitgangsvragen.
4. Als je met muzikale opvattingen wilt kunnen variëren.

Repetities

- Begeleiders die individueel en incidenteel begeleiden (organisten, pianisten, solo-instrumentalisten) dienen tijdig de partituur te ontvangen.
- Enkele keren voor het concert of de uitvoering zal er gezamenlijk gerepeteerd moeten worden, bij voorkeur met de instrumenten die gebruikt worden bij het concert en in de concertruimte zelf. Er moet kritisch gekeken worden naar muzikale afspraken, directietechnieken, balans,

opvattingen, etc.

- Bands/combo's kunnen het best apart van het koor repeteren en aan het koor worden toegevoegd als het arrangement (redelijk) onder de knie is. Er moet kritisch gekeken worden naar kwaliteit, balans, uitstraling, muzikale afspraken en opstelling.
- Grotere orkesten dienen tijdig de partituren te ontvangen. Maak duidelijke afspraken, ook contractueel. Oefen uitgebreid voorafgaand aan het concert.

Tracks

Tracks zijn orkestpartijen die op cd, minidisc, Dat, etc. en dus mechanisch worden weergegeven via de geluidsinstallatie.

Wanneer kies je voor tracks?

1. Als er geen instrumentalisten zijn, doordat:
 - er onvoldoende kwaliteit geboden kan worden
 - er geen financiële mogelijkheden zijn om de instrumentalisten te vergoeden
 - er geen instrumenten aanwezig zijn die bij het genre horen
2. Als er geen partituren of geschikte arrangementen zijn
3. Als je een bepaalde klankkleur wilt hebben.
4. Als je altijd met exact hetzelfde arrangement wilt werken en nooit voor verrassingen wilt komen te staan.

Hoe kom je aan tracks?

1. Je kunt tracks zelf maken. Gebruik een midi-keyboard, een goed computerprogramma (er zijn verschillende goede programma's; laat je uitgebreid informeren in de betere muziekwinkel) en goede opname-apparatuur. Waar moet je op letten?
 - De tracks dienen als begeleiding! Maak het niet mooier en voller dan nodig is. Denk aan de dienende rol.
 - Zorg voor een duidelijk ritme, zeker tijdens voorspelen en ter ondersteuning van de ritenuto's en andere wijzigingen in tempi. Tijdens de uitvoering moet voor iedereen het tempo duidelijk zijn! Bij gebruik van slagwerk of een zeer duidelijk themaatje is het tempo helder. Bij liggende akkoorden wordt dat problematisch. Gebruik daar bijvoorbeeld een zachte triangel-, hihat- of tamboerijnslag; kijk uit voor het irritant worden van deze klanken! Een andere oplossing is het meegeven van een ritmischer baspartij.
 - Zorg voor muzikale 'herkenningspunten'. Geef muzikaal aan, dat het refrein begint, of dat de slotmaat afloopt, etc.
2. Je kunt tracks bestellen. O.a. bij: Gospel Music Centre, Koormuziek.nl/Choral club, Berlage erf 17, te Dordrecht. E-mail: verkoop@koormuziek.nl 078 6227547
3. Je kunt tracks laten maken. Zie het boek 'Expressie' voor adressen.

Hoofdstuk 25 - Spreken in het openbaar

Spreken en zingen hebben veel overeenkomsten, vandaar dat ook aan spreken in dit boek aandacht wordt geschonken.

Bovendien zullen veel koren hun liederen willen aankondigen. Hier volgen enkele tips.

Tempo

Zelden zal tegen een spreker gezegd worden: 'Het mag wel sneller'. Vaak moet een spreker worden afgeremd. Dit heeft te maken met leestempo, als de spreker van aantekeningen gebruik maakt, met spanning en met het gegeven dat hetgeen gezegd wordt voor de spreker gesneden koek is, maar voor de luisteraar niet. Houd rekening met de luisteraar en pas het tempo aan aan de toehoorders!

Variatie

Varieer in tempo, ritme en dynamiek (hoogte én volume). Dat houdt de luisteraar attent. Articuleer bewust. Gebruik korte pauzes.

Houding

Een goede lichaamshouding (zie ook zangtechniek, hoofdstuk 18) zorgt ervoor dat het geluid goed geproduceerd kan worden. Zorg voor een buikademhaling. Een goede houding zorgt er mede voor dat de luisteraar gemakkelijker je betoog zal volgen.

Presentatie

Verdeel je aandacht tussen je papier en je publiek.

Kijk rustig rond, zorg ervoor dat je alle richtingen gebruikt. Kijk niet over mensen heen, dat vindt men niet prettig.

Denk aan je gezichtsuitdrukking: ondersteun daarmee je verhaal. Hoe groter de zaal, hoe groter ook je mimiek moet zijn. Doe het natuurlijk; trucjes leiden af van je verhaal!

Bewegingen leiden af, gebruik ze alleen als ze nuttig zijn.

Schrik niet van versprekingen. De meeste versprekingen ontstaan door het oplezen van tekst of door het maken van lange (en daardoor vaak kromme) zinnen.

Probeer los te komen van je papertje! Het maakt je verhaal geloofwaardiger.

Zorg dat de microfoon goed staat. Pas je houding niet aan aan de microfoon, maar de microfoon aan je houding.

Oefen je praatje eerst voor de spiegel en daarna voor enkele mensen. Vraag om commentaar en doe daar je voordeel mee. Klok direct hoe lang je praatje duurt. Kan het korter (dat is niet hetzelfde als sneller!)?

Inhoud

Probeer een zo aantrekkelijk mogelijk verhaal te hebben. Zorg voor een korte inleiding, gebruik waar mogelijk een vleugje humor; zeker als je lang spreekt, kan humor om de ca. 5 minuten de aandacht verscherpen. Eindig met een goede afsluiter.

Bij getuigenissen: kijk uit dat je niemand kwetst! Het gevaar is namelijk erg groot.

Een voorbeeld: 'Bij een auto-ongeluk heeft God me gered, omdat ik in Hem geloof.' Dat is iets om eeuwig dankbaar voor te zijn, maar wat betekent deze uitspraak voor familieleden die hun dierbare (al dan niet gelovig) verloren aan een ongeluk?

Wanneer?

Bij het aankondigen van liederen is het beter enkele liederen aan elkaar te verbinden, dan ieder lied afzonderlijk aan te kondigen.

Zeker tijdens een kerkdienst of samenkomst moet je ervoor uitkijken niet een extra preek te houden.

Wees ervan verzekerd dat de aankondiging iets toevoegt aan het lied; laat het anders achterwege.

En tot slot:

Vergeet niet één van de belangrijkste lessen de communicatieleer: het is bepalend *hoe* je iets zegt!

E

uitgelicht

Hoofdstuk 26 - Kinderkoren

Enkele gedachten over kinderkoorzang.

De beste leeftijd om met kinderkoorzang te beginnen is 7 à 9 jaar. Uiteraard kan men eerder starten (ieder mens vangt tenslotte zijn leven deels schreeuwend, deels zingend aan), maar het feit dat kinderen vanaf 7 jaar redelijk kunnen lezen en sommigen op die leeftijd voorbereidend muziekonderwijs volgen en daarna een instrument leren bespelen, tendert ernaar om in die fase eveneens gericht met zingen te beginnen.

Er is nog een beweegreden: op die leeftijd zijn kinderen toe aan een muzikale uitdaging die ze daarvoor emotioneel wel aankonden, maar bij gebrek aan voldoende cognitieve scholing niet konden realiseren. Het zeer belangrijke gegeven dat kinderen vanaf 7 jaar in staat zijn eenvoudige liedteksten te lezen, waarvan ze de muziek al langer innerlijk hoorden en beleefden, mag aanleiding zijn om ze niet eerder dan op die leeftijd tot kinderkooren toe te laten.

Muzikaal gaat er dan een wereld voor hen open: ze zingen, nu ze de teksten beter kunnen behappen, liedjes die in velerlei opzicht een sprong vooruit betekenen. De bredere omvang van de melodie, grotere intervallen, anderstalige teksten (Engels vooral, maar ook eenvoudig Duits en zelfs eenvoudig Spaans vormt geen probleem), grotere tempoverschillen, mineur- en zelfs kerktoonsoorten, alsmede teksten die het gevoelsleven verder ontwikkelen. Dit laatste is van eminent belang: er ontstaat een sterke bewustwording van wat zich in de omgeving en in het mensenhart afspeelt. Verbreding en verdieping van het gevoelsleven is de beloning voor elk zingend/spelend kind. Hem biedt muziek een waardig antwoord op de economische en financiële ambities van de omringende samenleving; geen streven naar geld en macht, maar zoeken naar schoonheid, samen met anderen, dat vindt hij in zang, als kind en ook later.

Het is van belang om een repertoire 'from all over the world' aan te bieden. Als prima liedbundel is aan te bevelen: *'Wij willen muziek'* van Ad Heerkens, uitgeverij J. Muusses, Purmerend, 1962. Het daarin verzamelde materiaal heeft na ruim 35 jaar nog niets aan waarde en levendigheid ingeboet. Het boek bevat liederen voor alle momenten van het jaar (Nieuwjaar, Pasen, Kerst en nog veel meer) en uit vele landen van de wereld (de Spaans/Zuid-Amerikaanse wereld, Noord-Amerika, West-Europa, Oost-Europa, Israël en zelfs Nieuw Zeeland). Vertalingen zijn aan de teksten toegevoegd.

Waarom wordt deze bundel aanbevolen? Omdat het behalve aan bovenstaande kenmerken aan een fundamentele eis voldoet: het bevat geestelijke en wereldlijke liederen. Niets is namelijk zo dodelijk eentonig als louter geestelijk repertoire, kinderen accepteren het niet. Het type teksten en muziek van wereldlijk materiaal vertoont vaak een vorm van emotie, die ook verrijkend werkt op de interpretatie van christelijke liederen. Laat tussendoor ook een kind op een blokfluit of een ander instrument spelen! De harpen van Openbaring 5 dienen toch ook niet als louter zaalvulling?

Voeg bij voorkeur ook dansliedjes aan de wekelijkse zangkost toe, liefst in een stevig tempo en met een flinke dosis temperament. Overigens, temperament wordt ook ontwikkeld als instrumentale begeleiding voorhanden is: bij voorkeur een ouderwetse piano of akoestische gitaren. Liever geen orgel, dat heeft het nadeel dat de 'beat' onvoldoende ondersteund wordt.

Canons worden door kinderen zeer gewaardeerd, mits ze niet al te moeilijk zijn. Meerstemmigheid aanleren valt vaak tegen. Het beste lukt dit wanneer één groep de melodie zingt en de andere groep een soort bourdonachtige onderstem laat horen. Een onderpartij in de vorm van afwisselend tonica - dominant heeft soms succes en wel vooral als instrumenten de stemvoering ondersteunen. Ook het gebruiken van tertsen behoort tot de mogelijkheden.

Veel van dit boek is ook direct toepasbaar voor een kinderkoor (leeftijd 4-12 jaar). Er zijn evenwel ook een paar verschillen c.q. aanvullingen te noemen. Hier volgen ze.

Over gebed, bijbelstudie e.d.

Ook voor jonge kinderen zijn geestelijke introducties van belang! Een kinderkoor is zoveel meer dan 'zingen'. Bijbelstudies kunnen snel 'te zwaar' worden. Werk dan met goede verhalen om de essentie over te dragen. Een hele nieuwe manier om muzikaal, sociaal en geestelijk bezig te zijn, vind je in de instructiemethode 'OP REIS' (uitgave Continental Sound).

Leiding

Ook al zijn veel kinderkooren door dirigenten opgezet, er zal toch een formele, democratische lijn opgezet dienen te worden.

- Dat kan door het bestuur bijvoorbeeld te formeren uit ouders; gaat je kind van het koor, dan loopt ook je bestuursfunctie af.
- Zorg regelmatig voor bestuursdoorstroming.
- Naast een bestuur moeten ouders voor nodige commissies gevraagd worden. Er is heel wat te helpen en te ondersteunen bij een kinderkoor
- Er zijn ook chaperones of begeleiders nodig als het kinderkoor ergens gaat optreden.
- Je kunt kiezen voor kinderen in het bestuur. Leg vooraf vast wat je daarvan verwacht, op welke gebieden inspraak wenselijk is, wanneer je vergadert, etc.

Juridische zaken

- Ook kinderkooren kunnen lid zijn van de CAMM, waarna de BUMA geregeld kan worden.
- Let op: Er bestaat een beperking voor het aantal optredens. De arbeidswetten geven hele duidelijke beperkingen t.a.v. het aantal keren dat kinderen mogen optreden!
 - * Oefenen mag.
 - * Deelnemen aan eigen diensten mag.
 - * Concerten e.d.: hiervoor geldt een sterke beperking.

Verdere informatie: zie het gele deel van Expressie/CNV-kunstenbond.

Repertoirekeus

Iedereen zal onderhand wel de kinderliedjes kennen van Elly & Rikkert. Maar is er meer?

Ja, dat is er o.a. bij:

- St. Timotheus, De Rijn 2, 5684 PJ Best.
- Ned. Zondagsschoolvereniging, Postbus 3, 1200 AA Hilversum.
- Ikeg, 2-de Wormenseweg 84, 7331 VH Apeldoorn.
- St. Opwekking, Da Costastraat 51, 3881 JE Putten.
- Benny Vreden produkties B.V., Postbus 181, 1200 AD Hilversum. Tel. 035-6215953, fax. 035-6217658. Levering van o.a. musicals, wereldwijd en geestelijk repertoire voor onder-, midden- en bovenbouw, muziek- en dansbeschrijvingen, medleys en canons.
- SGO Hoevelaken, Postbus 20, 3870 CA Hoevelaken, tel.: 033-2537437, fax. 033-2538139. Levering van o.a.: musicals, wereldwijde en geestelijke liedbundels, musicals voor jongeren en volwassenen!
- Koninklijke Christelijke Zangersbond, tel.: 071-168040. De KCZB geeft ook muziek uit voor kinderkoren.

Liedbundels

Uitgeverij de Toorts Haarlem	- De leeuw is los, A.M.G. Schmidt
- Dikkertje Dap, A.M.G. Schmidt
- Een koffer vol liedjes, K.v Damme
Harlekijn Westbroek	- Kijken met je ogen dicht, W. Wilmink
- Pas op voor zeerovers, W. Wilmink
Uitgeverij J. Muusses Purmerend	- Wij willen muziek, Ad Heerkens

Een hele serie nieuwe kinderliederen is uitgebracht door Continental Sound onder de titel Continental Kids. Deze liederen zijn tevens zo geschreven dat ze met choreografie echt 'geperformed' kunnen worden! De serie bestaat uit een CD, een muziekboek, een instructieboek voor dirigent, docent of zondagsschoolleiding, een instructievideo en de backingtracks. De serie 'Continental Kids' mag als een aparte vernieuwing gezien worden.

Manieren van instuderen

- 1) Cirkel: De kinderen zitten of staan in een cirkel. De dirigent zingt het nieuwe lied in z'n geheel voor, daarna herhalen de kinderen het lied per regel.
- 2) Halve cirkel: De kleinste kinderen staan voor de grotere zodat iedereen de dirigent goed kan zien.
- 3) Meerdere cirkels: In iedere cirkel staat een dirigent, assistent of iemand van de leiding. De kinderen moeten goed naar elkaar luisteren. Laat bij voorbeeld iedere groep een aantal regels zingen, dat verhoogt de concentratie. Ook bij meerstemmigheid is het werken in cirkels aan te bevelen; plaats dan de kinderen die dezelfde melodielijn zingen bij elkaar.

- 4) Voorzingen: Als de dirigent merkt dat een interval, een regel of een woord niet correct wordt uitgevoerd, is het mogelijk om een kind- of een aantal kinderen het te laten voordoen. Wees nooit een heel uur met de hele groep bezig, maar wissel af! Waak er tevens voor niet te lang met één kind bezig te zijn.

Het allerbelangrijkste is dat de dirigent zich goed voorbereidt! Hij of zij moet het lied foutloos kunnen voorzingen en dirigeren en ideeën hebben over articulatie, ademhaling, voordracht, ritmiek, enz. Kinderen vinden het bijzonder fascinerend om een dirigent voor zich te hebben die hen uitdaagt en die hen wat te vertellen heeft. Dus wees creatief. Als je dat niet van jezelf bent, zorg dat je het leert! Wees kritisch over jezelf en werk aan je manier van vraagstelling, je houding (ja, ook lichaamshouding) en zelfs je kleding is belangrijk!

De repetieruimte

- 1) Zorg voor voldoende ruimte. Een zaal waar 35 kinderen precies in een cirkel kunnen zitten is te klein. Er moet ruimte zijn voor ieder kind om te kunnen bewegen en te dansen.
- 2) Als het mogelijk is, probeer dan 2 ruimten te vinden, zodat het koor gesplitst kan worden om bijvoorbeeld meerstemmigheid, een dans of solo's in te studeren.
- 3) Er moet niet iets in of buiten de repetieruimte zijn dat de kinderen afleidt. Denk aan ramen, openstaande deuren, mensen die in en uit lopen, geluiden.
- 4) Te veel akoestiek is hinderlijk voor de verstaanbaarheid van de dirigent en versterkt geluiden en geroezemoes.
- 5) Te weinig akoestiek is benauwend en mat af. Probeer altijd een goede ruimte te vinden.
- 6) Zorg dat alles klaar staat als de kinderen binnen komen en dat het opgeruimd is. Geen jassen, truien, laarzen, skeelers, etc in de oefenruimte, - ook niet van de dirigent zelf!

Zangtechniek en warming-up

Stemvorming is héél belangrijk want als dirigent ga je om met de stem van een ander en daarmee accepteer je de verantwoordelijkheid voor het functioneren van een deel van het lichaam van een ander!

Hoewel de meeste kinderen weinig zingen, zowel thuis als op school, wil dat niet zeggen dat ze een onbedorven stem hebben. De stem heeft allerlei invloeden van buiten doorstaan en die werken meer of minder in op de stemontwikkeling. Want vergeet niet: kinderen leren vooral door te *immiteren*. De dirigent moet zich aanpassen aan het kind. Hoe voller en expressiever de stem van de dirigent is, des te vreemder zal die het kind in de oren klinken. De kinderstem is namelijk tot aan de mutatie helder en slank van klank en zonder grote expressie!

Stemvorming is geen doel op zich maar een middel om stemmen te vormen.

Bij zingen is er spake van

I	houding
II	in- en uitademen

III	resonantie
IV	stemgeving
V	artikulatie

I houding

Bij houding moet je denken aan lichaamshouding en grondhouding.

- Grondhouding:
- Ontspannen zijn.
 - Het hebben van een positieve instelling ten opzichte van zingen, de groep en de dirigent.
 - Het openstaan voor aanwijzingen.

Meestal is de lichaamshouding goed, als het innerlijk ook goed is.

- Lichaamshouding:
- Staan en het hoofd opgericht.
 - Het lichaam staat sterk, presenteer jezelf.
 - Voeten iets uit elkaar.
 - Vind een goede balans op twee benen.
 - Armen naast het lichaam laten hangen.

Voorbeelden

1) Oefening voor het ontspannen

De dirigent doet een gewichtheffer na. Hij ademt in door de neus en pakt het gewicht op en houdt daarbij zijn adem vast, alle spieren zijn gespannen, hij houdt het gewicht 10 seconden omhoog en laat het plotseling vallen terwijl hij opgelucht uitademt!

2) Ontspannen van de geest

Laat de kinderen de ogen sluiten, speel een melodie (bijvoorbeeld in 3/4 maat) en laat ze meebewegen. Laat instrumentale muziek horen en laat de kinderen een aantal bewegingen nadoen.

II adem

Het ademproces kent 3 momenten:

- inademen
- uitademen
- rust

Deze voltrekken zich in een driedelig ritme. Dat is belangrijk om te weten voor de dirigent omdat ook de oefeningen zo gegeven moeten worden: in een ritmisch goede verhouding!

Het werken aan de ademhaling moet uit het volgende bestaan:

- 1) Inademen en vasthouden van de adem
- 2) Langzaam uitademen
- 3) Juiste spanning van het middenrif voor een goede nieuwe inademing
- 4) Ademsteun

Het belangrijkste is, dat het kind moet leren ontspannen en om laag te ademen met gebruik van

ademsteun. Praat niet veel tijdens het aanbieden van de oefeningen, maar doe het zelf goed en overtuigend voor. Het is ook niet belangrijk om steeds met iets nieuws te komen. Niet het vele is goed maar het goede is veel!

Voorbeelden en oefeningen

- a) Sta rechtop en val met het bovenlichaam uitademend voorover. Neem tijd en kom op de inademing overeind.
- b) Ga zitten als een koetsier op de bok. Voeten stevig op de grond in spreidstand. De ellebogen op de bovenbenen. Adem uit door de mond en door de neus in.
- c) Zet de kinderen in een kring. Ga er zelf ook in staan. Tegen je buurman zeg je: 'Pfff,' met een blik van: 'Hij wel!' Onmiddellijk stel je jezelf uitdagend op en ademt sterk door je neus, zo van: 'Nou kom op!' Dit kan in de kring worden doorgegeven.
- d) Zing een bekend lied. Zing daarna het lied in gedachten en adem zo lang het duurt uit op 'sssss' of op 'fffff'. De helft van de groep kan zingen en de anderen sissen.
- e) Laat rustig zingen, zonder over adem te praten:

Moe----- Moe----- Moe----- enz.

- f) Teken op het bord een spiraal van binnen naar buiten en zeg dat het een slang is. De slang doet zo: adem uit op een dunne en gelijkmatige 'ssss' en volg met je vinger de spiraal tot je in het midden bent. Op dat moment stopt de uitademing.
- g) Het hijgen van een hond. De hond heeft hard gelopen. De tong rust bij het hijgen op de onderlip.
- h) Het spreken van medeklinkers: p, t, k - p, t, k of f, ss, tsch.
- i) Het spreken van medeklinkers op het ritme van bekende liedjes.
- j) 'Ik hield mijn adem in van schrik'. Als volgt: hap naar adem op 'Ha!' en laat de adem staan. Adem dan met een zucht van verlichting uit.
- k) Bij een geweldige verrassing! Je hebt een niet verwachte en heel plezierige ontmoeting. Adem de 'hhh' verbaasd. Dan wacht je voor je uitademt. Uitademen op 'Prrrh' met getuite lippen, de dirigent moet het goed voordoen!

III resonantie

Resonans is het proces van versterking van de klank. De veroorzakers van de versterking noemt men de resonatoren. Dit zijn die ruimten of lichaamsdelen die meetrillen met de toon. De invloed van resonatoren is werkzaam in het aanzetstuk dat bestaat uit mondholtte, neusholtte en keelholtte.

- Belangrijk:
1. De kinderen een goede resonans laten ervaren
 2. Het moet ontspannen gebeuren (anders krijg je een overspanning van de

keel- en wangspieren die vernauwing veroorzaken).

Oefeningen

- a) Geeuwen: - Gewoon voordoen, niet over praten
- Opening van borst-, hals-, keel-, en mondruimte
- b) Kaak: - Schud ontkennend met een naar beneden gevallen onderkaak het hoofd (= ontspanning).
- c) Zingen op de klinker 'oe' van 'a - g'.
- d) Zoemen of neuriën: Op medeklinker 'm' → mondholte; op 'n' → neusholte; op 'ng' → keelholte.
- e) Leg 1 hand heel losjes op je mond en neus en doe oefening d), de trillingen zijn goed te voelen.

De dirigent moet het goede voorbeeld geven!

- Spreek en zing resonansrijk en zacht.
- Laat veel vocaliseren.
- Laat de kinderen die een natuurlijk goed stemgebruik hebben, voorzingen.
- Straal zelf rust en ontspanning uit.
- Zoek naar oefeningen die uitnodigend zijn en ondersteun ze met zijwaartse bewegingen van de armen.

IV stemgeving

Stemgeving is de klank die de stem voortbrengt doordat stemlippen of -banden in trilling worden gebracht door uitstromende lucht. Het belangrijkste hiervan is het vermijden van overbodige spierspanning. Het eerste dat moet worden ontwikkeld bij elke kinderkoordirigent is een goed gehoor om het verschil in klank te kunnen waarnemen van de *volle stem* en de *randstem*.

De volle stem: deze gebruiken kinderen vooral in de laagte en is te herkennen aan de volle, soms krachtige klank.

De randstem: deze is ijl en dun en wordt als vanzelf in de hoogte gebruikt. Dit hoor je vaak bij kinderkoren als in een lied opeens een hoge noot voorkomt. De klank wijkt dan sterk af van het voorgaande en volgende.

Als een kind alleen volle stem kan zingen, kun je het volgende doen:

- 1) Zacht laten zingen en of neuriën
- 2) Randstem ontdekken: laat het kind een bekend lied zingen in het gebied van 'e tot boven de c'.
- 3) Randstem ontwikkelen: legato oefening vanuit het octaaf boven c" naar beneden.

Als een kind alleen in de randstem zingt het volgende:

- 1) Veel laag zingen; van hoog naar de laagste toon die het kind kan zingen op vocaal 'a', minstens *mf* of *f* gezongen.

- 2) Van laag naar hoog als de volle stem is ontdekt.
- 3) 'Zweltonen' zingen in de laagte (c' - f').

V articulatie

Articulatie is de vorming van klinkers en medeklinkers. Een goede balans tussen klank en articulatie is het ideaal van een goede overdracht. De manier waarop een kind articuleert hangt nauw samen met de persoonlijkheid van een kind. De meer extraverte types kunnen bij articulatioefeningen een voorbeeld-functie vervullen.

Denk bij articulatie van klinkers aan het volgende:

1. De tanden nooit op elkaar.
2. De mondholte zo groot mogelijk.
3. Het zachte gehemelte is normaal opgetrokken.
4. De tong plat en ontspannen in de mond.
5. Als de tong omhoog komt voor bepaalde medeklinkers (dentale medeklinkers) blijft de stand van de lippen onveranderd.

Oefeningen

- a) Eerst klinkers oefenen daarna in combinatie met medeklinkers, bijvoorbeeld: ach → pa → hap.
- b) Stemhebbende medeklinkers oefenen die het dichtst bij de klinkers staan: l, m, n, ng. Een combinatie met klinker werkt resonansbevorderend.
- 3) Stemloze glijders: f, s, ch, h. Goed om in combinatie met adem oefeningen te trainen. (Bijvoorbeeld: locomotief.)
- 4) Explosieven: b, p, d, k, t. Deze medeklinkers zorgen voor een natuurlijk afspannen van het middenrif en dat bevordert een juiste adem. Oefen deze medeklinkers telkens als het repertoire er aanleiding toe geeft. Pittig voordoen en de kinderen worden verleid tot pittig articulatie. Roep: piefff, pafff, poeff.
- 5) Samen lezen in een koorrepetitie. Het elkaar voorlezen van een tekst.

Choreografie

Iedereen kent wel de diverse kinderliederen met de diverse goedbedoelde gebaren. Dat het ook anders kan, is wel gebleken uit de mini-playback-shows. Kinderen blijken het bijzonder fascinerend te vinden een echte 'performance' te leren. Hoe dit kan, vind je in de serie 'CONTINENTAL KIDS'.

Positie en productie

Onder positie verstaan we de opstelling van het koor tijdens optredens. De traditionele opstelling is die je ziet bij klassieke concerten: een aantal rijen achter elkaar, afhankelijk van de grootte van het koor.

Dit werkt prima, maar het is voor een kinderkoor erg saai.

Er zijn andere mogelijkheden te over! De doelen van wisselende posities zijn:

1. Het versterken van de inhoud van het lied;
2. Het verkrijgen van een dynamischer effect;
3. Het vasthouden van de aandacht van het publiek én het koor;
4. Artistieke performance.

Aandachtspunten voor posities

- Plaats de langste kinderen achteraan en de kleinsten vooraan.
- Om te voorkomen dat altijd dezelfde voor- of achteraan staan, is het gebruik van podiumdelen aan te bevelen. Een ander voordeel van podiumdelen is dat je ermee kunt 'bouwen', bijvoorbeeld een zogenaamde ark bij een lied over Noach en stapelen. Natuurlijk kun je de kinderen er ook op laten zitten of dansen.
- Let er wel op dat teveel wisselingen storend zijn. Zorg ook op dit gebied voor een goede balans in het programma.
- Ook het gebruik maken van attributen kan de muziek versterken. Denk bijvoorbeeld aan het gebruik van confetti of bellenblazers bij een feestnummer en aan een barkruk voor de solist bij een rustig en sfeervol nummer.
- Ook het combo kan meedoen met positiewisselingen, zoals een gitarist die tijdens zijn solo het podium komt oprennen.

Via het Continental Art Centre zijn consultants beschikbaar voor het op weg helpen op het gebied van positie en productie.

Concerten

Kinderen en kinderstemmen ontroeren snel. Soms te snel. Dat merk je als je tussen het publiek zit te luisteren naar een optreden van een kinderkoor. Een gesprek na afloop over hoe de kinderen zingen is er meestal niet bij, het gaat enkel over het feit dat ze zingen. Het gevaar is dan dat de kinderen niet geprikkeld worden om op hun eigen niveau te musiceren, maar vaak ver daaronder. In een tijd waarin kinderen toch serieus genomen mogen worden, is dat een blijk van weinig zorg en verantwoordelijkheidsgevoel voor de generatie van morgen.

Reactie van een dirigent: "In december 1998 gaf ik met mijn kinderkoor Vivace 3 concerten op 3 achtereenvolgende avonden. Het kinderkoor bestaat uit 35 kinderen in de leeftijd van 7 t/m 11 jaar. De reacties van het publiek waren zeer positief en gingen tot mijn verrassing steeds over hoe de kinderen gezongen hadden en hoe ze gedanst hadden. Ook de kinderen waren laaiend enthousiast en ze zijn het nog steeds."

Het volgende is van belang:

- We studeren in ± 3 a 4 maanden een nieuw repertoire in van 10-15 nummers.
- Tijdens de repetities wordt aandacht besteed aan de zaken die beschreven staan in hfst. 18 over zangtechniek en warming up.
- Voor zeker de helft van de nummers bedenken we choreografie en laten we óf alle kinderen óf een aantal kinderen dansen. Zo zijn ook de repetities heel afwisselend.

- De muziekstijl varieert van rap, ballads, dance tot (lieft a capella) klassiek!
- De begeleiding bestond in december 1998 uit acht muzikanten: piano, keyboard, bas, gitaar, drums, percussie, viool en dwarsfluit.
- We werkten met een professionele licht- en geluidset en -technici. De kinderen zijn zeer geïnteresseerd in techniek!
- Positiewisselingen op het podium, in verschillende volgorde op- en afgaan, uitstraling, concertkleding, make-up, glittergel, microfoongebruik, houding onderling, samen bidden, samen praten en na afloop even lekker huilen omdat het te gek was! . . .
- Niet alles hoeft zo groots aangepakt te worden. We zijn ons nu aan het voorbereiden om een aantal optredens te verzorgen op de kinderafdeling van verschillende ziekenhuizen. De intentie is hetzelfde: op een goed niveau muziek maken die kinderen prikkelt op allerlei gebieden.

Nog enkele praktische punten:

- Zorg dat de kinderen in het gebouw waar ze optreden een zaal ter beschikking hebben waar ze van te voren en in de pauze bij elkaar zijn.
- Er moet steeds 1 volwassene bij hen zijn en liefst ook de assistent. Kinderen hebben veel vragen vlak voor een concert!
- Maak ook afspraken of de ouders wel of niet in de zaal mogen waar de kinderen wachten.
- Als de kinderen lang moeten wachten, zorg dan voor afleiding met bijvoorbeeld video, spelletjes, etc.
- Leer kinderen gedisciplineerd te zijn en verantwoordelijk voor hun spullen en die van anderen. Lukt dat niet, maak dan duidelijk afspraken met ze.

Doe mee met de Continental Kids

Dat kan!

Voor kinderen van 8 tot en met 12 jaar, die van zingen, dansen, acteren, tekenen, schilderen en optreden houden. Het helpt ze in de ontwikkeling van genoemde terreinen. Bovendien kan het een impuls zijn voor het werk van het plaatselijke koor! Creatieve kinderen kunnen op deze wijze gericht worden begeleid.

Het gaat om een kampweek, waarin de kinderen getraind worden, waarna er een afsluitend optreden volgt. Daarna vinden er enkele optredens door het hele land plaats.

Tijdens de concerten is het mogelijk, dat het plaatselijke koor meezingt; op deze wijze kunnen dus ook andere kinderen ervaring opdoen met deze manier van werken.

Informeer via Continental Art Centre!

Hoofdstuk 27 - Tienerkoren

In het voorafgaande van dit boek is in feite al voldoende verteld over hoe je technisch een tienerkoor kunt aanpakken. Daarin verschilt het heel weinig van andere soorten koren. Het verschil ligt veel meer in degene waarmee je werkt. Dan blijken 'tieners' nogal wat specifieke trekjes te hebben. Daarover gaat dit hoofdstuk. We willen een model presenteren aan de hand waarvan de lezer zelf kan nagaan hoe het effect is van zijn of haar tienerkoor. Voordat we dat doen een algemene opmerking om mee te beginnen.

Een tienerkoor is een *tiener*koor: door tieners en meestal ook voor tieners. Nu is de term 'tiener' typisch iets wat een tiener zelf niet graag hoort. Het is soms meer een stempel die wij 'leiding' op ze drukken, dan een benaming voor iets waarmee zij zich zelf kunnen identificeren. Nu gaat het hier niet om namen. Waar het om gaat is dat een tienerkoor ook echt interessant is voor henzelf, en niet een door ouderen opgelegde activiteit. Bij alles wat in de voorafgaande hoofdstukken gezegd is over productie, stijl, techniek en organisatie, moet de leiding van een tienerkoor zich ervan bewust zijn dat het om tieners gaat. Voor hen moet het meedoen aan of het kijken naar zo'n groep kunnen concurreren met MTV, TMF en Radio 538. Het moet 'cool' zijn. Denk daaraan bij je repertoirekeuze en productieaanpak. Wat zijn nu de geheimen van het 'cool' zijn. Nou, dat is niet zo belangrijk om te weten. Veel meer is het voor onze koren van belang om er een maximaal effect uit te halen. Wij willen natuurlijk meer dan alleen coole gasten en kickoptredens. Het moet gewoon mega-gaaf zijn in het tienerkoor. Maar hoe?

EUREKA! Er is een formule voor het maximaal effect: $ME = IK + NO + HC$

Maximaal Effect = Innerlijke Kracht + Natuurlijke Omgang + Heldere Communicatie

IK

De innerlijke kracht is je uitgangspunt. Daarmee worden twee dingen bedoeld:

- Je motivatie als leiding zit in het innerlijke: de liefde voor de jongeren als reflectie van Gods liefde voor de mens. Als tieners één ding van je vragen is het wel echtheid. Zij zijn als geen ander in staat om door onechte houdingen heen te prikken. Je innerlijke kracht ben je niet zelf. Het gaat er dus ook niet om hoe cool jij bent. Het gaat erom hoe 'real' je bent, zodat ze de realiteit van God kunnen zien.
- Je doel als tienerkoor zit in dezelfde innerlijke kracht: die kan worden opgebouwd. Een tienerkoor kan volgens mij een van de krachtigste tieneractiviteiten zijn in de gemeente. Het heeft dan ook nog een groot voordeel ten opzichte van MTV en TMF in de zin dat er ook nog naar hun innerlijk wordt gekeken. Dat is voor tieners heel belangrijk: interesse in hun persoon.

NO

Ook de natuurlijke omgang heeft twee kanten:

- Allereerst weer die van de echtheid. Als leiding hoef je niet cool te zijn, dat moet het koor zelf zijn. Blijf vanuit je innerlijke overtuiging om je in te zetten voor de tieners, wel jezelf. Het leuke is dat als je lang met jongeren werkt, je vanzelf dingen van hen gaat overnemen en hun taal gaat leren spreken, maar doe het natuurlijk!
- Naast het onszelf blijven is het wel van groot belang dat we ons interesseren voor de belevingswereld van de tiener. Hoeveel tijdschriften à la Yes en Flair of tienerbladen heb je al gelezen? Het is belangrijk om je een beeld te kunnen maken van die wereld. Niet om deze te veroordelen, maar om te kunnen begrijpen uit welke belevingswereld ze op donderdagavond naar het koor komen. Probeer zo'n avond aan te sluiten op die golflengte. Volg de trends op MTV en TMF. Uit die clips moet je soms wat weglaten (wat gewoon niet in onze moraal past), maar je kunt wel dezelfde trend volgen. Een jaar of wat geleden was Michael Jackson erg populair met zijn album 'BAD'. In die clips dansten altijd grote groepen super synchroon. Tegenwoordig zie je andere dansen, vaak maar een paar mensen met andere, eigentijdse bewegingen. Volg dit!

HC

De laatste stap is een uitwerking van de eerste twee. Als je weet waarom je dit werk doet, als je jezelf kunt plaatsen en de jongerenwereld hebt leren kennen, is het je taak om dat wat je wilt ook helder te communiceren. Tieners bevinden zich in een fase waarin ze graag uitgedaagd worden, maar ook niets liever doen dan iemand te volgen. In het tienerkoor kunnen ze de kans krijgen te leren over wat het betekent om Jezus te volgen. Daarin moet de leiding ze voorgaan en door heldere communicatie 'volgelingen' creëren.

Tips voor de uitvoering van het model

Leiding is teamwerk

Het is een illusie om te denken dat je een tienerkoor in je eentje moet trekken. Je wilt het misschien, maar het zal niet leiden tot het maximaal effect van je groep. Als je de initiatiefnemer bent, zul je jezelf aan een analyse moeten onderwerpen. Wat zijn mijn slechte kanten, waarin ben ik goed? Je moet dan denken aan aspecten als:

- Geestelijke leiding (bouwen aan de relatie met God)
- Persoonlijke leiding (persoonlijke aandacht voor de tiener)
- Ontspanningszaken (met de tiener kunnen omgaan in de vrije tijdsbesteding)

Een groep leiden vereist al deze dingen, zonder dat ik beweer dat er niet meer kunnen zijn, en jij kunt daar in meer of minder mate mee omgaan. Als je ze in een driehoek zet, kun je bij jezelf steeds paarsgewijs zien waar je balans ligt. Uiteindelijk kom je dan ergens in de driehoek uit. Een goed team heeft mensen waarvan de zwaartepunten op verschillende plekken liggen. Het zwaartepunt van de zwaartepunten ligt dan in het midden!

Bedenk je wel goed dat je met muziek bezig bent. We proberen de hele tijd te onderbouwen dat een tie-

nerkoor veel meer is dan alleen muziek, maar we moeten ook tegelijkertijd beseffen dat we geen hulpverlenende instantie zijn. Daarnaast geldt dat een groep, die een keer per twee weken bij elkaar komt een andere balans vereist, dan een groep die elke week twee keer elkaar ontmoet.

Fig. 6 - de ideale balans

Bedenk een visie

Voor alle jeugdwerk geldt dat je als leiding een zogenaamde 'grote smurf'-functie hebt. De jongelui volgen jouw voorbeeld. Wanneer wij leiding geven is niets meer demotiverend dan niet weten waarvoor we het doen en waarheen we op weg zijn. De enige reactie die daarmee wordt opgeroepen, is er een van: 'Is het nog ver, grote smurf?'

Het is volgens mij van doorslaggevend belang of de leiding van een tienerkoor visie heeft of niet.

Wanneer je als een open boek de jongelui kunt duidelijk maken waar ze naar op weg zijn, en ze kunnen jouw visie delen, dan ontstaat een explosieve groep die in de uitvoering geen grenzen kent. Natuurlijk hoort bij een goede visie een goede strategie. Het zou te uitgebreid zijn om daar in dit hoofdstuk verder op in te gaan.

Praat voordat je zingt

Ik denk dat meer dan de helft van de koorrepetities gevuld worden met praten. Nu is dat geen norm, en heeft dit zeker ook met persoonlijkheid te maken, maar teruggrijpend op alles wat hiervoor is gezegd, denk ik dat het belangrijk is heel veel en heel goed met de 'tienaers' te praten, en dat is een hele boeiende bezigheid.

Literatuuraanbeveling

Student Ministry for the 21st century, Bo Bushers, Willow Creek Association, 1997.
(ook in het Duits vertaald: Jugendarbeit im Jahr 2000).

Hoofdstuk 28 - Gemengd koor

Veel van dit boek is ook direct toepasbaar voor een gemengd koor (leeftijd ca 30-60 jaar). Er zijn evenwel ook een paar verschillen c.q. aanvullingen te noemen. Hier volgen ze.

Tot een paar jaar geleden was het zo, dat als iemand ca. 30 jaar werd deze van het gospelkoor of jongerenkoor af moest. Enthousiast ging deze persoon aansluiting zoeken bij een Chr. Gemengd koor en helaas, al te vaak ontlaadde dit in een grote teleurstelling! Sfeer, omgangsvormen, de liedkeus, - het is vaak zo totaal anders.

Vele 'oudere jongeren' kwamen zo in een niemandsland. De achterliggende reden was dat de repertoire-commissies geen flauw benul hadden van de wereld van de gospelmuziek c.q. jongerenmuziek. De Continentals begonnen enige jaren geleden met de Continental Encores (30-55 jaar). Zeer overtuigend bleek dat ook de 'oudere jongeren' perfect de gospels en ander jeugdrepertoire kunnen doen. Inclusief, aangepaste, choreografie.

Graag stimuleren wij hier de traditionele gemengde koren om een deel van het repertoire te kiezen uit de muziek van o.a. de Continentals. Men *kan* het zingen en het *kan* een belangrijke nieuwe impuls geven. Ook zijn er bewerkingen beschikbaar voor uitvoeringen met orkest.

Er zijn al gemengde koren gesignaleerd die in het kielzog van de Continental Encores praktisch alleen gospelmuziek en jongerenmuziek brengen.

Met andere woorden: hier ligt een belangrijke nieuwe ontwikkeling!

Hoofdstuk 29 - Seniorekoren

Veel van dit boek is ook direct toepasbaar voor een seniorkoor. Er zijn evenwel ook een paar verschillen c.q. aanbevelingen te noemen. Hier volgen ze.

Meerderheid

Het aantal 60+-ers groeit. Na ca. 2005 zal de helft van de bevolking bestaan uit 60+-plussers. Maar wat gaan deze mensen doen?

- Er zijn er die ervoor kiezen te blijven werken, zelfs tot hun 70-ste.
 - Er blijkt een grote interesse te zijn voor cultuur, reizen en muziek.
- Hoe kan het dan, dat diverse seniorkoren een kwijnend bestaan leiden?

Suggesties, achtergronden en opmerkingen

Aangeraden wordt om met seniorkoren ook eigentijds, jeugdig (gospel) repertoire te gaan doen en bijvoorbeeld ook repertoire uit de Opwekkingsbond. Dit nieuwe repertoire blijkt zeer verjongend en inspirerend te werken.

Seniorkoren zorgen voor belangrijke sociale contacten! Er kunnen er dus niet genoeg van zijn! Dat moet dan ook heel bewust georganiseerd worden. (Voor suggesties: CAMM/CNV-kunstenbond en andere senioren-organisaties.)

Gezien de interessesfeer van de senioren is het nuttig om bijvoorbeeld ook dagprogramma's c.q. reizen te organiseren. De CNV-kunstenbond doet dat, geïnteresseerden kunnen mee.

De repetities van de Seniorekoren moeten bij voorkeur op de middag plaatsvinden!

Je bent zo jong als je je voelt. Dus ook qua 'performance' wordt aangeraden over moderne producties na te denken. Het kan echt zonder koormappen en ook de aankleding of koorkleding kan heel wat moderner qua styling.

Prestaties: de eisen aan het koor zullen voortdurend bekeken moeten worden. De mogelijkheden van de koorleden moeten als uitgangspunt genomen worden. Het verloop in deze koren kan, met name door de oplopende leeftijden, groot zijn. Dat betekent dat de samenstelling van het koor en dus ook de mogelijkheden kunnen variëren.

Inzingen en stemvorming zijn ook bij deze doelgroep belangrijk. De mensen mogen weten en voelen wat ze kunnen. Bovendien kan de zangvaardigheid langer in stand worden gehouden door training en

begeleiding. Gebruik maximaal tien minuten van de repetitietijd.

De gezelligheidsfactor is van zeer groot belang! Het samen te ervaren plezier in muziek moet voorop staan. Het is een andere en gerichte vorm van samenzijn. Er wordt gewerkt aan een gezamenlijk product. Er kan worden stilgestaan bij gezamenlijke interesses. De repetitie zal hierop volledig gericht moeten zijn. Ook zal er met voldoende rust moeten worden gewerkt.

Kies bewust, met de mensen(!), voor een repetitieruimte. Moet het een ruimte zijn waar ongestoord kan worden gezongen? Moet het dezelfde ruimte zijn waar ook het kopje koffie en het borreltje genuttigd kunnen worden?

Kies bewust, met de mensen(!), voor het al dan niet geven van uitvoeringen. Een seniorkoor heeft een apart geluid dat mensen zeer kunnen waarderen. Weet wat je wilt op het moment dat er een uitnodiging voor een optreden komt: gaat het uitsluitend om de gezelligheid en het samenzijn, willen we ergens naar toe werken, nemen we de organisatie van een concert op ons?

Kies voor repertoire dat in het stembereik past. Te hoog of te laag moeten zingen geeft geen plezier.

Maak gebruik van de kennis en ervaring van senioren! Niet alleen tijdens het zingen maar ook in bestuurlijk opzicht. Zijn er mensen die een instrument bespelen? Laat ze meedoen! Ook bij uitstapjes, excursies, etc. is het goed om te kijken of er een deskundige senior is die de rondleiding kan verzorgen.

Er zijn veel voorbeelden bekend van samenwerking met andere koren. Het is vaak erg leuk om met een heel ander soort koor samen een uitvoering te geven, bijvoorbeeld met een kinderkoor! Ook voor het andere koor is het een hele leuke ervaring!

Consultants van het Continental Art Centre kunnen, waar nodig, helpen.

EEN NIEUWE ONTWIKKELING: PROJECTKOREN

Een nieuwe ontwikkeling in zangersland is, dat men wel een periode wil zingen, maar geen zin heeft in een jarenlang lidmaatschap van een koor. Het antwoord hierop is deelname aan een projectkoor. Dat betekent dat men zich committeert aan een aantal repetities en een aantal uitvoeringen. Dit is een groeiend fenomeen. Voor sommige van die projecten moet men auditie doen. Het bekendst op dit moment zijn de koorprojecten van the **music factory** van **Maarten Wassink**. Gezien de massaliteit van deelname, voorzien die kort verband koren in een duidelijke behoefte.

overig

Hoofdstuk 30 - CD's

Er zijn heel wat advertenties in bladen die je van alles en nog wat beloven om een CD uit te brengen! Maar pas op! Er zit veel kaf tussen het koren.

Berucht zijn de 'alles in één deals', bijvoorbeeld 1000 CD's, inclusief opnamen, boesje, etc. voor Fl. 10.000,-. Trap er niet in. Vraag in ieder geval advies bij het Continental Art Centre in Rotterdam, hetgeen voor leden gratis is.

Zeker is dat je moet eisen de volgende duidelijk offerte te krijgen:

- Hoeveel avonden of dagen wordt er opgenomen en wat is hiervan de prijs?
- Hoelang duurt het mixen en editen en wat is hiervan de prijs?
- Heeft jullie dirigent of leider de beslissende stem? Pas op voor snel afraffelen.
- Regel aparte prijzen voor het persen, de mastering, een full colourboekje, de ontwerpen, etc.
- Wie beslist over het ontwerp?
- Stel een aparte prijs voor de Stemra vast.
- Vraag bij verschillende bedrijven prijzen aan; je zult verbaasd zijn.

Heb je duidelijke afspraken gemaakt, dan moet je gelijk een verkoopcampagne opzetten via de koorleden zodat je, voordat de CD uitkomt, er al zo'n 500 verkocht hebt. Allerlei ludieke acties zijn zo te verzinnen.

Steek geen tijd in het dromen over distributiedeals met wie dan ook. Het loopt echt niet. Je verkoopt praktisch alles via je eigen mensen in je eigen plaats of bij je optredens. En beter een krappe eerste persing dan met 500 exemplaren te blijven zitten!

Een lijst van perserijen e.d. vind je in 'EXPRESSIE'.

Hoofdstuk 31 - Doe mee met de Continentals

Waarom zou je met de Continentals mee moeten? Het gaat er nu niet om of je hun stijl 'Amerikaans' vindt en of je meer van het Oslo Gospel Choir houdt. Over smaak gaat het niet! Het gaat om iets veel belangrijkers, namelijk de unieke vorming en training die Continentals geven. Door mee te gaan leer je zaken die je nergens anders kunt leren. Naar de langdurige positieve effecten wordt al jarenlang onderzoek gedaan. En wat blijkt: het is voor iedereen een zeer verrijkende ervaring die permanent is.

Op welke gebieden is er vorming:

- Artistiek
- Muzikaal
- Beweging, lichaamstaal en choreografie
- Groepsdiscipline
- Podiumproductie
- Groepsdynamiek
- Geestelijk en inhoudelijk
- Sociaal
- Cultureel, o.a. door het bezoeken van landen en het verblijven in gastgezinnen.

De Continentals halen je beste mensen *niet* bij je weg. Nadat je heel veel geleerd hebt op hun training en de tour ga je terug naar je eigen koor of groep om het geleerde in praktijk te brengen. Nu blijkt uit de praktijk dat je eigen koor of groep hierdoor een enorme impuls ontvangt!

Hoe lang is zo'n tour?

Inclusief een professionele training van 8 dagen is zo'n tour 3, maximaal 4 weken.

Leeftijden

Men kan mee in de volgende leeftijdsgroepen:

- 08-12 jaar Continental Kids (Kampweek en 4 concerten per jaar)
- 13-17 jaar Young Continentals
- 16-30 jaar Continentals of Discipel
- 30-55 jaar Encore Continentals

Wie kunnen mee?

Zangers, zangeressen, musici (voor band, maar ook alle klassieke instrumenten voor orkest), licht- en geluidstechnici, roadcrews, buschauffeurs, dirigenten. In vele categorieën bestaan er aanvullende trainingen o.a. voor licht, geluid, roadmanagement, discipelschap, chauffeurs, dirigenten/leiderschap. Wil je dus verder als koor/groep, stuur ze mee met de Conti's en je zult er de dankbare vruchten van plukken.

Adres: Postbus 81065, 3009 GB Rotterdam.

Hoofdstuk 32 - Fondsenwerving en sponsors

G

Wanneer je aan grotere projecten wilt beginnen, zoals concerten met aansprekende namen of een cd-opname, loop je vrijwel direct tegen de financiële beperkingen op.

Hier volgen enkele tips:

Zoek donateurs en 'Vrienden Van Ons Koor'. Vraag ze niet alleen om geld, maar nodig ze ook uit voor gereserveerde plaatsen tijdens je concert en stuur af en toe een koorkrant.

Zet een voorverkoop op zodat je de financiën al in je bezit hebt.

Voorfinanciering: zoek mensen die het geld willen voorschieten. Maak duidelijk wat je doel is, welke verwachtingen je hebt en hoe/wanneer je terug betaalt.

Sponsoring met naamsvermelding: je maakt reclame voor personen/bedrijven in ruil voor financiën. Zorg bij concerten ook voor gereserveerde plaatsen en evt. een VIP-behandeling.

Onderzoek de subsidieregelingen. Denk niet te snel dat dit soort regelingen niet voor jouw koor van toepassing zijn. Het ANJERFONDS geeft subsidie op de aanschaf van instrumenten, koorkleding, etc.; de afdeling Culturele Zaken van je woonplaats kan geraadpleegd worden voor basissubsidie.

Werk met toegangskaarten en/of collectes.

Steun je met je product een goed doel? Geef dat dan uitgebreid aandacht via de (huis-aan-huis-)media en klop bij (gemeentelijke) instanties aan.

Organiseer acties als een sponsorloop of een rommelmarkt.

Klop aan bij instellingen als Lions Club en Rotary, zeker als je met je actie een goed doel steunt. Bovendien bestaat er een fondsenwervingsboek, met daarin alle adressen van bedrijven en instanties waar je evt. bij kunt aankloppen.

Meer over financiën, zie de pagina's 69, 69A en 69-B in het boekje Evangelisatieconcerten.

nuttig

Hoofdstuk 33 - Sluit u aan

Laat s.v.p. het idee varen dat je alles zelf wel kunt. Als je dat denkt en doet, loop je binnen ca. 4 jaar klem op het gebrek aan kennis en kunde.

Hoe dan wel?

Sluit je aan bij de CAMM, de Christian Artists vereniging voor Muziek en Media.

De naam zegt het al: de CAMM is deel van een veel groter geheel!

Naast de CAMM is er de CADB (de Christian Artists vereniging voor Dans en Beweging), de CABK (= de Christian Artists vereniging voor Beeldende Kunst), Continental Sound, Continental Ministries (is het hele Europese werk van de Continental Singers), enz.

Met elkaar vormen ze de *CNV-kunstenbond* en hebben zo dus ca. 3000 leden!

Wereldwijd is men lid van de Artiesten Internationale van het WVA (Wereldverbond van Arbeid).

De Nederlandse organisaties bevolken met elkaar het Continental Art Centre in Rotterdam. Hier zit het logistieke hart, zijn de archieven, de bibliotheek, vinden trainingen plaats, etc.

Hulp

Dank zij al deze netwerken kan een aangesloten koor, zanger, dirigent, groep, danser, kunstenaar op vele terreinen hulp, advies, ondersteuning en/of bemiddeling krijgen.

Blad

Alle leden krijgen de bladen Music & Art en Sjofar met veel nuttige informatie en interviews, etc.

Jaarboek Expressie

Leden kunnen worden opgenomen in het jaarboek Expressie dat een geweldige stimulerende en PR-rol heeft. Heel veel solisten, duo's, groepen en koren krijgen op deze manier opdrachten.

Buma

Als je lid bent kan de Buma tegen een bodemtarief geregeld worden.

Verzekering

Er zijn bijzondere verzekeringsmogelijkheden voor apparatuur en instrumenten, ook tijdens het transport en op locatie.

Studiedagen

Regelmatig zijn er allerlei studiedagen! Ook hier kun je veel leren waardoor je verder komt.

Cursus

De CAMM geeft ieder jaar een 'BASISCURSUS MUZIKAAL LEIDERSCHAP'. In tien zaterdagen leer je daadwerkelijk alle principes om een koor of groep te leiden!

Seminar

Je kunt de internationale studieweek van Christian Artists volgen.

Consulenten

Zie hoofdstuk 35.

Er zijn veel redenen om je aan te sluiten en om lid te worden. Verdere informatie: Continental Art Centre, Postbus 81065, 3009 GB Rotterdam, tel.: 010-4568688, fax: 010-4559022, e-mail: info@continentalart.org.

Hoofdstuk 34 - Aanbevolen literatuur

FINALE (Leen La Rivière)

Bijbelse visie op muziek, uitgave Continental Sound.

MUSIC & REVIVALS (Leen La Rivière)

uitgave Continental Sound

KUNSTIG & KONINKLIJK (Leen La Rivière)

Bijbelse visie op creativiteit, uitgave Continental Sound

PAS-DE-DEUX (Leen La Rivière)

Bijbelse visie op creativiteit, uitgave Continental Sound.

DE CREATIEVE GEMEENTE (Leen La Rivière)

Groei-model voor de kerk, uitgave Continental Sound.

EXPRESSIE (redactie: Leen La Rivière)

Jaarboek sinds 1974, uitgave Continental Sound.

HET KONINKRIJK VAN DAADKRACHT (Leen La Rivière)

De inhoud van het Evangelie, uitgave Continental Sound/Kok, Kampen.

HET KONINKRIJK EN ZIJN GERECHTIGHEID (Leen La Rivière)

De praktische consequenties van het vorige boek, uitgave Continental Sound/Kok, Kampen.

LESSEN, LEIDERS, LEVEN (Leen & Ria La Rivière)

Leiderschapsmanual voor training, inzicht en discussie, uitgave Continental Sound.

CHRISTELIJKE MUZIEK IN BEWEGING (Steve Miller)

Uitgave Ecovata.

OP WEG, BIJBELSTUDIES OVER DISCIPELSCHAP (Leen La Rivière)

Uitgave Continental Sound

WORSHIP (Graham Kendrick)

Uitgave Kingsway.

IN SPIRIT AND TRUTH (div. auteurs)

Uitgave Hodder & Stoughton.

ONE MINUTE MANAGER

Uitgave Willow books.

MEGASTORIES (VOOR CITYKIDS) (Leen La Rivière)

De Bijbelse verhalen opnieuw verteld, uitgave IBS.

READER (div. auteurs)

De lesinstructie van de CAMM-cursus, uitgave CAMM. Alleen beschikbaar indien men de CAMM-cursus volgt.

ROADCREWMANUAL (div. auteurs)

De lesinstructies voor roadmanagers, e.d., uitgave Continental Sound. Alleen beschikbaar als men het CS-traject volgt voor dirigent of assistent-dirigent.

ZEI IK DAT HET MARKELIJK WAS en *HOE HET VERDER GING* (Leen & Ria La Rivière)

De boeken die de geschiedenis beschrijven van 30 jaar Continental Sound, uitgave Continental Sound.

OP REIS (redactie: Rob de Jong)

Speciale programma's voor kinderen, instructiemethode voor zondagsscholen, kinderwerkers, basisonderwijs, leerkrachten en clubwerk. Uitgave Continental Sound.

EVANGELISATIECONCERTEN (Leen La Rivière)

Hoe een evenement te organiseren? Uitgave Continental Sound.

SESAM ATLAS VAN DE ZANGKUNST (Ank Reinders)

Uitgave Bosch en Keuning, Baarn.

Lofprijzing en aanbidders (Leen La Rivière)

Een diepgravende studie over lofprijzing en aanbidding.

Uitgave Continental Sound

Creatief Leiderschap (Leen La Rivière)

Uitgave Continental Sound

Masterclass Cultural Leadership

Een speciale lesgang door Leen La Rivière

Hoofdstuk 35 - Consultants

Het kan zijn dat je na het lezen denkt: 'Wat nu? Hoe krijg ik het voor elkaar?'

Het Continental Art Centre beschikt over een groep ervaren en deskundige *Consultants* die ingehuurd kunnen worden om je ter plekke te assisteren. De kosten: reiskosten en een uren tarief. Indien het koor lid is van de CAMM, dan is het tarief goedkoper.

Wat kunnen de consultants doen?

- Adviseren over de meest uiteenlopende zaken; van een juridisch probleem, via conflicthantering tot de repertoirekeuze en repetitietechnieken.
- Het geven van een koorevaluatie: een analyse van waar je bent en hoe je verder kunt op artistiek, geestelijk, performance, organisatorisch en public relationsgebied.

Vraag informatie bij het Continental Art Centre, Postbus 81065, 3009 GB Rotterdam,

E-mail: info@continentalart.org

Hoofdstuk 36 - Belangrijke adressen

Continental Art Centre
Postbus 81065
3009 GB Rotterdam
010 4212592
www.continentalart.org
info@continentalart.org

Association Christian Artists
Postbus 81065
3009 GB Rotterdam
Jaarlijks seminar: www.christianartists.org
Internationaal netwerk: www.christianartists-network.org
Academie: www.christianartists-academy.org
010 4212592
info@christianartists.org

CADB , CABK, CAMM zijn afdelingen van Christian Artists

Continental Sound
Postbus 81065
3009 GB Rotterdam
010 4212592
www.continentalsound.org
info@continentalsound.org

Kunstenbond CNV is opgegaan in CNV Vakmensen.
Nederlandse leden van CADB, CABK, CAMM profileren zich op:
www.christelijkekunst.org

De BUMA-REGELING van Continental Sound (zangers, koren, bands, Ensembles, dansgroepen, etc) wordt beheerd en uitgevoerd door www.koormuziek.nl te Dordrecht

Stichting Licentie is opgegaan in www.CCLINL

Buma - Stemra
Postbus 725
1180 AS AMSTERDAM
Tel.: 020 - 3470911
Fax: 020 - 3470509

CNV (vakcentrale)
Ravellaan 1
3533 JE UTRECHT
Tel.: 030 - 2913911
Fax: 030 - 2946544

Universal Songs
Postbus 2305
1200 CH HILVERSUM
Tel.: 035 - 6231680
Fax: 035 - 6234648

Jeugd met een Opdracht (JMEO)
Mussenkampseweg 32
8181 PK HEERDE
Tel.: 0578 - 691534
Fax: 0578 - 694276

St. Opwekking
Da Costastraat 51
3881 JE PUTTEN
Tel.: 0341 - 353565
Fax: 0341 - 352189

Koninklijke Christelijke Zangersbond
Postbus 64
2250 AB VOORSCHOTEN
Tel.: 071 - 5605555
Fax: 071 - 5611468

Uit het archief:

De tien geboden voor den kerkzanger

1. *Wees een man van geloof en gebed.*
2. *Spreek de taal der kerk nauwkeurig uit en tracht ze te verstaan.*
3. *Heb liefde voor het gregoriaansch en leer het grondig.*
4. *Heb groote zorg voor de korte antwoorden.*
5. *Zing alleen goedgekeurde muziek.*
6. *Zing niet wat boven uw krachten gaat of niet is voorbereid.*
7. *Let op goed stemgebruik.*
8. *Zing om te stichten, niet om te schitteren. Zoek geen solo's.*
9. *Verzuim geen enkele repetitie.*
10. *Bevorder den kerkelijken kerkzang.*

-
- A. *Bid als ge niet zingt.*
 - B. *Loop niet rond.*
 - C. *Gebruik het misboek.*
 - D. *Kom niet te laat.*
 - E. *Geef U op als lid van den retraitsbond voor kerkzangers.*

Aantekeningen